

związek przyczynowy. Naprawienie szkody jest niezależne od możliwości wierzyciela odstąpienia od umowy²⁹⁷, przymusowego jej wykonania na drodze sądowej egzekucji bądź uzyskania świadczenia zastępczego na koszt dłużnika. W przypadku odpowiedzialności kontraktowej nie ma możliwości dochodzenia zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową na osobie /krzywdę/.

Współcześnie egzekucję można prowadzić jedynie z majątku dłużnika. Nigdy nie jest ona skierowana do jego osoby²⁹⁸. **Dłużnik odpowiada** za wykonanie zobowiązania z reguły całym swoim majątkiem teraźniejszym i przyszłym /tzw. **odpowiedzialność majątkiem osobistym**/ . Wylączenia spod egzekucji z powodów humanitarnych obejmują przedmioty niezbędne do życia /np. sprzęty domowe, pościel, zapasy żywności/. Niekiedy jednak odpowiedzialność osobista dłużnika może być ograniczona **do określonej wysokości**. Kiedy odpowiedzialność dłużnika ogranicza się tylko do jednej określonej rzeczy należącej do jego majątku, mamy do czynienia z **odpowiedzialnością rzeczową**. Ma ona miejsce w przypadku zastawu i hipoteki.

Gdy dłużnik z pokrzywdzeniem wierzyciela dokonał czynności prawnej z osobą trzecią, która uzyskała z tego korzyść majątkową, wierzyciel ma prawo żądać, by sąd uznał tę czynność za bezskuteczną w stosunku do niego²⁹⁹. Uznania czynności za bezskuteczną można żądać w ciągu 5 lat od chwili jej dokonania. Konieczną przesłanką tej tzw. **skargi pauliańskiej** jest, aby dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzyciela, a osoba trzecia o tym wiedziała lub przy zachowaniu należytej staranności mogła się dowiedzieć. Ta wiedza osoby trzeciej lub jej możliwość nie jest wymagana, gdy osoba trzecia uzyskała korzyść majątkową bezpłatnie. Jeśli dłużnik stał się niewypłacalny wskutek darowizny, domniemywa się, iż działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzyciela. Powództwo pauliańskie kieruje się bezpośrednio przeciwko osobie trzeciej. W przypadku uwzględnienia powództwa wierzyciel może zaspokoić się tym, co w wyniku zaskarżonej czynności przeszło z majątku dłużnika do majątku osoby trzeciej. Wyrok jest skuteczny tylko względem tego wierzyciela, który wystąpił z powództwem.

Częstą postacią odpowiedzialności jest **odpowiedzialność solidarna**. Zachodzi ona wówczas, gdy istnieje kilku dłużników zobowiązanych w ten sposób, że wierzyciel może żądać całości lub części świadczenia od wszystkich dłużników łącznie, od kilku z nich lub od każdego z osobna, a zaspokojenie wierzyciela przez któregośkolwiek z dłużników zwalnia pozostałych. Mówimy wówczas o solidarności **biernej**. Jeżeli jeden z dłużników solidarnych spełnił świadczenie, a z treści stosunku prawnego nic innego nie wynika, to

297

i strony powinny zwrócić sobie świadczenia. Wypowiedzenie umowy skutkuje natomiast na przyszłość. ²⁹⁸ W starożytności do celu wymuszenia należnego świadczenia można było oddać dłużnika w niewolę, ukarać więzieniem a nawet śmiercią.

²⁹⁹ Jest to przykład **bezskuteczności względnej**. Czynność jest generalnie ważna, tylko nie wywiera skutków wobec pewnych osób. Na tej zasadzie istnieje także możliwość w ciągu roku od zawarcia umowy, której wykonanie uniemożliwia zadośćuczynienie roszczeniu osoby trzeciej, wystąpienie o uznanie tej umowy za bezskuteczną wobec osoby trzeciej.

może on żądać zwrotu w częściach równych od pozostałych współdłużników /roszczenia regresowe/. Zobowiązanie jest solidarne jedynie, jeśli wynika to z ustawy lub czynności prawnej³⁰⁰. W przypadku wielości wierzycieli występuje solidarność **czynna**. Dłużnik jest zobowiązany tylko do jednego świadczenia, które może spełnić do rąk jednego z wierzycieli solidarnych, a zaspokojenie któregośkolwiek z nich umarza dług także wobec pozostałych³⁰¹.

7. ODPOWIEDZIALNOŚĆ DELIKTOWA

Odpowiedzialnością deliktową jest odpowiedzialność za szkody wyrządzone **czynem niedozwolonym**, a więc najczęściej działaniem lub zaniechaniem zabronionym przez prawo bądź sprzecznym z zasadami współżycia społecznego. Deliktem cywilnym jest bowiem także rodzące obowiązek odszkodowawczy zdarzenie niezależne od woli ludzkiej. Podmiotem odpowiedzialności deliktowej może być zarówno osoba fizyczna, jak i osoba prawna. Szkoła w przypadku odpowiedzialności deliktowej nie pozostaje w żadnym związku z ewentualnie łączącym poszkodowanego i osobę odpowiedzialną stosunkiem zobowiązaniowym i dopiero wyrządzenie szkody czynem niedozwolonym powoduje powstanie między stronami stosunku zobowiązaniowego. Świadczenie odszkodowawcze ma więc charakter pierwotny. Czyn niedozwolony nie musi stanowić przestępstwa. W odróżnieniu jednak od odpowiedzialności karnej, odpowiedzialność cywilna /także kontraktowa/ powstaje wraz z zawiązaniem stosunku zobowiązaniowego, a nie dopiero po uprawomocnieniu się wyroku sądu. **Szkoda** jest każdy uszczerbek w dobrach prawnie chronionych poniesiony wbrew woli uprawnionego. Szkoła wyrządzona deliktem może mieć charakter **majątkowy** lub niemajątkowy /tzw. **krzywda moralna** w przypadku cierpień fizycznych lub moralnych, innego naruszenia dóbr osobistych/. W prawie cywilnym obowiązuje zasada pełnego odszkodowania, jeżeli chodzi o odpowiedzialność kontraktową lub deliktową. Całość szkody majątkowej obejmuje zarówno **rzeczywistą stratę** /*damnum emergens*/, jak i **utracione korzyści** /*lucrum cessans*/ . Utracane korzyści ustala się dokonując porównania rzeczywistego stanu majątku ze stanem hipotetycznym³⁰². Szkoła na osobie może być szkoda zarówno majątkową, jak i niemajątkową. Szkoła majątkowa na osobie zachodzi wówczas, gdy poszkodowany na skutek obrażeń cielesnych poniósł koszty leczenia, rehabilitacji, specjalnej diety lub utracił zdolność zarobkowania.

³⁰⁰ Solidarną odpowiedzialność przewiduje ustawa m.in., gdy kilka osób zaciągnęło zobowiązanie dotyczące ich wspólnego mienia oraz gdy jest kilku dłużników zobowiązanych do świadczenia niepodzielnie. Podobnie solidarnie odpowiadają osoby za szkodę wyrządzoną czynem niedozwolonym, wspólnicy spółki cywilnej za jej zobowiązania oraz kredytobiorca wraz z poręczycielem.

³⁰¹ Jeżeli z treści stosunku istniejącego między wierzycielami nic innego nie wynika, wierzyciel, który przyjął świadczenie, jest odpowiedzialny wobec pozostałych w częściach równych.

³⁰² Np. utracony zarobek taksówkarza za czas pozostawania samochodu w naprawie.

Naprawienie szkody majątkowej następuje, zależnie od woli poszkodowanego, przez restytucję pieniężną /**odszkodowanie**/ lub **restytucję naturalną** /przywrócenie do stanu poprzedniego/, zaś naprawienie szkody niemajątkowej przez **zadośćuczynienie** za **krzywdę**³⁰³. Zadośćuczynienie należy się tylko w określonych przez ustawę przypadkach. Z żądaniem zadośćuczynienia wystąpić można w razie uszkodzenia ciała, rozstroju zdrowia, pozbawienia wolności, naruszenia dóbr osobistych bądź skłomienia za pomocą gwałtu, podstępów lub nadużycia stosunku zależności do poddania się czynowi nierzadnemu. W sytuacji jedynie szkód w mieniu nie przewiduje się możliwości żądania zadośćuczynienia, nawet jeśli szkoda związana była z negatywnymi przeżyciami. W przypadku uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia szczególne znaczenie posiada odrębna od chorobowej czy inwalidzkiej – **renta odszkodowawcza**. Przysługuje ona, jeśli na skutek wyrządzenia szkody poszkodowany całkowicie lub częściowo utracił zdolność do pracy, zwiększyły się jego potrzeby albo zmniejszyły widoki powodzenia na przyszłość. W razie śmierci bezpośrednio poszkodowanego prawo do odszkodowania mają osoby, które poniosły koszty leczenia i pogrzebu oraz osoby, względem których ciążył na zmarłym ustawowy obowiązek alimentacyjny. Renta może być zasądzona także na rzecz osoby, której zmarły dobrowolnie i stale dostarczał środków utrzymania.

Dla obliczenia wysokości szkody decydujące znaczenie ma chwila jej naprawienia, a nie powstania. Odszkodowanie nie powinno przekraczać wysokości szkody. Zostaje ono zmniejszone w przypadku przyczynienia się poszkodowanego do powstania lub zwiększenia szkody. Odszkodowanie ulega także pomniejszeniu o zysk osiągnięty przez poszkodowanego ze zdarzenia szkodzącego np. ze złomowania całkowicie zniszczonego w wypadku samochodu /*compensatio lucri cum damno*/. W odniesieniu do szkód na mieniu wyrządzonych bez winy umyślnej i rażącego niedbalstwa można w drodze umowy ograniczyć odszkodowanie.

Oprócz szkody, która stanowi podstawową przesłankę odpowiedzialności cywilnej dla powstania tej odpowiedzialności konieczne jest wystąpienie **związku przyczynowego** między szkodą a zdarzeniem, które ją spowodowało, a z którym ustawa łączy obowiązek odszkodowawczy. Ten związek przyczynowy powinien być **adekwatny**, czyli sprawca szkody odpowiada jedynie za normalne następstwa swojego działania lub zaniechania.

Podstawą odpowiedzialności kontraktowej jest wina /umyślina lub nieumyślina/, natomiast odpowiedzialność deliktowa może być oparta w szczególnych sytuacjach na zasadzie **ryzyka** bądź **slusznosci**. Te wszystkie przesłanki odpowiedzialności deliktowej /**szkoda**, **adekwatny związek przyczynowy**, **wina**/ powinien udowodnić poszkodowany.

³⁰³ Dla ochrony dóbr osobistych stosuje się także środki o charakterze niemajątkowym, np. złożenie oświadczenia o odpowiedzialnej treści i formie, przeproszenie pokrzywdzonego, zobowiązanie działań naruszających prawa w przyszłości.

Na **zasadzie winy**³⁰⁴ oparta jest odpowiedzialność deliktowa za własne czyny. Jak za własne czyny odpowiadają osoby prawne za szkody wyrządzone z winy swych organów. Za szkodę wyrządzoną czynem niedozwolonym odpowiada także ten, kto do niego podzegał lub udzielał pomocy, jak również ten, kto świadomie skorzystał z wyrządzonej drugiej szkody. W przypadku, gdy kilka osób ponosi odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną czynem niedozwolonym, to ich odpowiedzialność jest solidarna. Nie ponosi odpowiedzialności deliktowej z powodu braku winy niepoczytalny, małoletni do lat 13. Sąd nie bierze jednak pod uwagę niepoczytalności, gdy sprawca szkody sam, dobrowolnie, doprowadził do wystąpienia zakłócenia czynności psychicznych, np. przez wprowadzenie się w stan nietrzeźwości. Brak bezprawności wyłącza odpowiedzialność osoby działającej w obronie koniecznej, stanie wyższej konieczności albo stosującej dozwoloną samopomoc. Za czyny niepoczytalnych i małoletnich odpowiada na zasadzie domniemanej **winy w nadzorze**/ zobowiązany do nadzoru nad nimi. W związku z domniemaniem winy osoby nadzorującej poszkodowany winien wykażeć winę nadzorującego, zaś nadzorujący może się zwolnić od odpowiedzialności udowadniając, że szkoda powstałaby także przy starannym nadzorze. Jednak na zasadzie **slusznosci** od ubezwłasnowolnionego poszkodowany może żądać całkowitego lub częściowego naprawienia szkody, jeżeli z okoliczności, a zwłaszcza z porównania stanu majątkowego poszkodowanego i sprawcy wynika, że wymagają tego zasady współżycia społecznego. Na zasadzie winy w nadzorze kształtuje się odpowiedzialność tego, kto chowa zwierzę lub się nim posługuje i to także, gdy zwierzę się zabłąkało lub uciekło.

Za **winę w wyborze** odpowiada powierzący dokonanie czynności innej osobie, chyba że powierzył wykonanie czynności osobie, przedsiębiorstwu lub zakładowi, które w zakresie swej zawodowej działalności trudnią się wykonywaniem takich czynności. W takim wypadku można żądać odszkodowania od osoby, która czynność wykonywała i wyrządziła szkodę.

Skarb Państwa odpowiada za szkodę wyrządzoną przez funkcjonariusza państwowego³⁰⁵ z jego winy, gdy powstała ona przy wykonywaniu czynności służbowych. W pewnych przypadkach wystarczy, gdy poszkodowany potrafi udowodnić, że w funkcjonowaniu pewnej jednostki występują określone nieprawidłowości, które szkodę spowodowały. Mówi się wówczas o **winie anonimowej**. Jeżeli szkoda polega na uszkodzeniu ciała lub

³⁰⁴ O zawinięciu w sensie cywilnoprawnym mówimy, gdy podmiot jest poczytalny, można mu zarzucić co najmniej brak staranności, a zachowanie jego jest bezprawne. Bezprawność w prawie cywilnym jest rozumiana szeroko, obejmując nie tylko naruszenie prawa /cywilnego, karnego, administracyjnego/, ale także zachowania sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. Niepoczytalnym w prawie cywilnym jest osoba, która znajduje się w stanie wyłączającym świadome albo swobodne podjęcie decyzji i wyrażenie woli. Wina dłużnika może być umyślina lub nieumyślina.

³⁰⁵ Funkcjonariuszem takim, w rozumieniu prawa cywilnego, jest każdy pracownik organów władzy, administracji, gospodarki państwowej, niezależnie od pełnionej funkcji oraz osoba działająca na ich zlecenie, osoby powołane z wyboru, sędziowie, prokuratorzy i żołnierze sił zbrojnych. Za szkodę wyrządzoną przez funkcjonariusza samorządu terytorialnego przy wykonywaniu powierzonych mu czynności odpowiedzialność ponosi ta jednostka samorządu, w której imieniu czynność była wykonywana.

rozstroju zdrowia, lub utracie żywiciela, a funkcjonariuszowi nie można przypisać winy, to odpowiedzialność Skarbu Państwa oparta jest na **zasadach współzależności społecznej /słusznosci/**; szczególnie jeśli uszkodzony jest niezdolny do pracy albo znajduje się w ciężkim położeniu materialnym.

Odpowiedzialność na **zasadzie ryzyka** jest odpowiedzialnością obiektywną, obejmującą również odpowiedzialność za zdarzenia przypadkowe. Na zasadzie ryzyka odpowiada pracodawca za zawinione wyrządzenie szkody przez podwładnego przy wykonywaniu powierzonych czynności. Na zasadzie ryzyka odpowiada także przedsiębiorstwo lub zakład wprawiane w ruch za pomocą siły przyrody, przy czym nie jest konieczny związek przyczynowy między szkodą a użyciem siły przyrody. Wystarczy, że taki związek zachodzi między szkodą a ruchem przedsiębiorstwa jako całości. Ruch ten nie jest przy tym rozumiany wyłącznie w sensie fizycznym, a szeroko jako każdy przejaw funkcjonowania przedsiębiorstwa. Na zasadzie ryzyka odpowiada samoistny posiadacz mechanicznego środka komunikacji za szkody wyrządzone wskutek ruchu pojazdu³⁰⁶, samoistny posiadacz budowli za szkodę wyrządzoną przez zawalenie się budowli lub oderwanie jej części, jak również ten, kto zajmuje pomieszczenie za szkodę wyrządzoną wyrzuceniem, wylaniem, spadnięciem jakiegokolwiek przedmiotu z pomieszczenia. Od odpowiedzialności opartej na zasadzie ryzyka zwalniają pewne okoliczności, tzw. **eksoneracyjne**, którymi są: siła wyższa oraz wyłączna wina uszkodzowanego lub osoby trzeciej, za którą sprawca szkody nie ponosi odpowiedzialności.

Na zasadzie ryzyka opiera się także odpowiedzialność za **produkt niebezpieczny**. Kto wytwarza w zakresie swojej działalności gospodarczej taki produkt, odpowiada za szkodę wyrządzoną komukolwiek przez ten produkt. Niebezpiecznym jest produkt nie zapewniający bezpieczeństwa, jakiego można oczekiwać, uwzględniając normalne użycie produktu. O tym, czy produkt jest bezpieczny decyduje także sposób zaprezentowania go na rynku oraz podane konsumentowi informacje o właściwościach produktu. Odszkodowanie nie przysługuje, gdy szkoda na miarę nie przekracza kwoty będącej równoważnością 500 euro. Odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny nie można wyłączyć ani ograniczyć.

³⁰⁶ Obowiązek naprawienia szkody w takim przypadku nie spoczywa na kierowcy, lecz najczęściej na właścicielu pojazdu, a warunkiem odpowiedzialności kierowcy jest jego wina. Wówczas kierowca odpowiada solidarnie z posiadaczem pojazdu. Odpowiedzialność posiadacza samoistnego pojazdu jest zlagodzona i opiera się na zasadzie winy, gdy nastąpiło zderzenie się dwóch mechanicznych środków komunikacji bądź uszkodzowanym jest osoba przewożona z grzechności. Surowość odpowiedzialności posiadacza pojazdu mechanicznego jest rekompensowana przez system ubezpieczeń komunikacyjnych.

8. UMOWY CYWILNOPRAWNE

A. UMOWY O PRZENIESIENIE PRAW

a) Umowa sprzedaży³⁰⁷

Przez umowę sprzedaży sprzedawca zobowiązuje się przenieść na kupującego własność rzeczy i wydać mu rzecz, a kupujący zobowiązuje się rzecz odebrać i zapłacić sprzedawcy cenę. Cena powinna odpowiadać obiektywnie wartości sprzedawanej

³⁰⁷ Umowę sprzedaży reguluje Kodeks cywilny. Przepisy kodeksowe o sprzedaży stosuje się do sprzedaży konsumenckiej tylko w takim zakresie, w jakim sprzedaż ta nie jest uregulowana odrębnymi przepisami. Doniosłe znaczenie ma bowiem ustawa z dnia 27 lipca 2002r. o szczególnych warunkach sprzedaży konsumenckiej oraz o zmianie Kodeksu cywilnego /wchodzi w życie z dniem 1 stycznia 2003r./ . Ustawę stosuje się do dokonywanej w zakresie działalności przedsiębiorstwa sprzedaży rzeczy ruchomej osobie fizycznej, która nabywa tę rzecz w celu niezwiązanym z działalnością zawodową lub gospodarczą. Sprzedawca winien jest podać do wiadomości kupującego cenę oferowanego towaru konsumpcyjnego oraz jego cenę jednostkową /cenę za jednostkę miary/. Jeżeli cena towaru przekracza 2000 zł, przy sprzedaży na raty, na próbę, na przedpłaty sprzedawca obowiązany jest wydać konsumentowi dokument stwierdzający zawarcie umowy i wszytkie jej istotne postanowienia. W każdym przypadku powinien to uczynić na żądanie konsumenta. Towar powinien być zaopatrzonej w wymagane przepisy oznaczenia i jasne, zrozumiałe i niewprowadzające w błąd informacje w języku polskim wystarczające do pełnego i prawidłowego korzystania z niego przez konsumenta. Sprzedawca zobowiązany jest zapewnić odpowiednie do rodzaju sprzedawanego towaru warunki techniczne – organizacyjne umożliwiające dobranie właściwego towaru i jego sprawdzenie. Sprzedawca odpowiada wobec kupującego, jeżeli towar konsumpcyjny w chwili jego wydania jest niezgodny z umową. W przypadku stwierdzenia niezgodności przed upływem 6 miesięcy od wydania towaru domniemywa się, że istniała ona w chwili wydania. Sprzedawca nie odpowiada za tę niezgodność, gdy kupujący o niej wiedział lub, oceniając rozsądnie, powinien był wiedzieć. Jeżeli towar konsumpcyjny jest niezgodny z umową, kupujący może żądać nieodpłatnej naprawy albo wymiany na nowy, chyba że naprawa lub wymiana są niemożliwe albo wymagają nadmiernych kosztów. Jeżeli sprzedawca otrzymał takie żądanie i nie ustosunkował się do niego w terminie 14 dni, uważa się, że uznał je za uzasadnione. Jeżeli kupujący nie może żądać naprawy ani wymiany, albo jeżeli sprzedawca nie może uczynić zadość takiemu żądaniu, w odpowiednim czasie lub gdy naprawa bądź wymiana narażałaby kupującego na znaczne niedogodności, ma on prawo domagać się stosownego obniżenia ceny albo odstąpić od umowy. Od umowy nie może jednak odstąpić, gdy niezgodność towaru konsumpcyjnego z umową jest nieistotna. Kupujący traci powyższe uprawnienia, jeżeli przed upływem 2 miesięcy od stwierdzenia niezgodności towaru konsumpcyjnego z umową nie zawiadomi o tym sprzedawcy. Dla towarów żywnościowych przewidziano krótsze terminy zawiadomienia. Sprzedawca odpowiada za niezgodność towaru konsumpcyjnego z umową jedynie w przypadku jej stwierdzenia przed upływem 2 lat od wydania tego towaru kupującemu. Termin ten biegnie na nowo w razie wymiany towaru. Jeżeli przedmiotem sprzedaży jest rzecz używana, strony mogą ten termin skrócić, jednakże nie poniżej 1 roku. Udzielenie kupującemu gwarancji następuje bez odrębnej opłaty przez oświadczenie gwaranta, zamieszczone w dokumencie gwarancyjnym, które określa obowiązki gwaranta i uprawnienia kupującego w przypadku gdy właściwość sprzedanego towaru nie odpowiada właściwości wskazanej w tym oświadczeniu. Nie uważa się za gwarancję oświadczenia, które nie kształtuje obowiązków gwaranta. W dokumencie gwarancyjnym należy zamieścić dane potrzebne do dochodzenia roszczeń z gwarancji, w szczególności nazwę i adres gwaranta, czas trwania i terytorialny zasięg ochrony gwarancyjnej. Gwarancja na sprzedany towar nie wyłącza, nie ogranicza ani nie zawieszają uprawnień kupującego wynikających z niezgodności towaru z umową.

rzeczy³⁰⁸. Przedmiotem sprzedaży może być także przedsiębiorstwo i energia. Za sprzedaż należy również uważać umowy mające na celu przeniesienie innych niż własność zbywalnych praw podmiotowych, np. ograniczonych praw rzeczowych, wierzycielności i in.

Z momentem wydania rzeczy na kupującego przechodzą korzyści i ciężary związane z rzeczą oraz ryzyko jej przypadkowej utraty lub uszkodzenia. Wydanie rzeczy jest konieczne do przeniesienia własności rzeczy oznaczonej gatunkowo oraz rzeczy przysięłej. Jeżeli chodzi o rzeczy oznaczone co do tożsamości, to własność ich zostaje przeniesiona już przez zawarcie umowy zobowiązującej do przeniesienia tej własności, chyba że strony lub przepis szczególnie inaczej stanowi. Strony mogą rozdzielić skutek zobowiązujący i rozporządzający sprzedaży przez zastrzeżenie warunku lub terminu.

Kupujący powinien rzecz odebrać. Jeżeli kupujący dopuścił się zwiłoki z odebraniem rzeczy sprzedanej, sprzedawca może oddać rzecz na przechowanie na koszt i niebezpieczeństwo kupującego. Jeżeli z umowy nie wynika, kogo obciążają koszty wydania i odebrania rzeczy, sprzedawca ponosi koszty wydania, w szczególności koszty zmierzenia lub zważenia, opakovania, ubezpieczenia za czas przewozu i koszty przesłania rzeczy, a koszty odebrania ponosi kupujący.

Sprzedawca obowiązany jest udzielić kupującemu potrzebnych wyjaśnień o stosunkach prawnych i faktycznych dotyczących rzeczy sprzedanej, wydać posiadane przez siebie dokumenty, które jej dotyczą oraz rzecz opakować odpowiednio do jej właściwości. Jeżeli jest to potrzebne do należytego korzystania z rzeczy zgodnie z jej przeznaczeniem, sprzedawca powinien załączyć instrukcję dotyczącą sposobu korzystania z rzeczy.

Umowa zobowiązująca do przeniesienia własności nieruchomości, a także przenosząca taką własność powinna być zawarta w formie aktu notarialnego.

Można zobowiązać się wobec innej osoby, że w przypadku sprzedaży rzeczy osobie tej będzie przysługiwało prawo pierwszeństwa jej zakupu **/prawo pierwokupu/**. Właściciel rzeczy powinien zawrzeć z osobą trzecią jedynie warunkową umowę sprzedaży. Jeśli się inaczej strony nie umówiły, uprawniony ma na decyzję od zawiadomienia o sprzedaży i miesiąc w przypadku nieruchomości i 1 tydzień w przypadku rzeczy ruchomych /terminy zawite/. Nabycie następuje na warunkach, jakie sprzedawca ustalił w umowie z osobą trzecią. Zlekceważenie prawa pierwokupu rodzi obowiązek naprawienia szkody, jeżeli jednak prawo pierwokupu przysługiwało z mocy ustawy państwu, gminie, współwłaścicielowi lub dzierżawcy rzeczy powoduje nieważność umowy. Można także sprzedać rzecz, zastrzegając sobie jednocześnie prawo jej odkupienia w określonym czasie, nie przekraczającym 5 lat **/prawo odkupu/**. Prawo odkupu jest skuteczne jedynie względem kupującego. Jego zlekceważenie narusza zobowiązanie na odpowiedzialność odszkodowawczą. Prawa pierwokupu i odkupu są niezbywalne.

Szczególnymi rodzajami sprzedaży są sprzedaż na raty, sprzedaż na próbę, sprzedaż z zastrzeżeniem prawa własności rzeczy sprzedanej. Sprzedaż **na raty** jest dokonana w zakresie działalności przedsiębiorstwa sprzedaż rzeczy ruchomej osobie fizycznej na

jej własne potrzeby za cenę płatną w określonych ratach, jeżeli według umowy rzecz ma być kupującemu wydana przed całkowitym zaplaceniem ceny. Sprzedawca **na próbę** i sprzedaż **z zastrzeżeniem własności rzeczy** sprzedanej jest zawierana pod warunkiem zawieszającym /odpowiednio uznania przedmiotu sprzedaży za dobry w określonym terminie bądź zaplaceniu ceny/.

Umowa sprzedaży jest umową nazwaną, kauzalną, konsensualną, odpłatną, wzajemną, dwustronnie zobowiązującą, a gdy dotyczy rzeczy oznaczonej co do tożsamości, ma skutek rozporządzający. Odpowiedzialność sprzedawcy za wady rzeczy sprzedanej wiąże się z instytucją rękojmi i gwarancji.

Rękojmia za wady. Sprzedawca jest odpowiedzialny z mocy prawa *lex lege/* względem kupującego, jeżeli rzecz sprzedana ma wadę zmniejszającą jej wartość lub użyteczność ze względu na cel w umowie oznaczony albo wynikający z okoliczności lub przeznaczenia rzeczy, jeżeli rzecz nie ma właściwości, o których istnieniu sprzedawca zapewnił kupującego /np. przez symboliczne oznaczenie rzeczy/, albo jeżeli rzecz została kupującemu wydana w stanie niepełnym /rękojmia za wady fizyczne/. Nie uważa się za wady fizyczne braków ilościowych. Rękojmia za wady fizyczne dotyczy również rzeczy używanych, jednak z wyłączeniem takiego zmniejszenia wartości lub użyteczności rzeczy, która jest wynikiem zwykłej, dotychczasowej eksploatacji. Sprzedawca jest także odpowiedzialny względem kupującego, jeżeli rzecz sprzedana stanowi własność osoby trzeciej albo jeżeli jest obciążona prawem osoby trzeciej /rękojmia za wady prawne/. Za obciążenie należy rozumieć oprócz praw rzeczowych skuteczne względem nabywcy prawa obligacyjne. Wady prawne mogą odnosić się do sprzedaży praw. Wykazanie wad obciąża kupującego.

Sprzedawca ponosi odpowiedzialność z tytułu rękojmi bez względu na swoją winę i wiedzę /odpowiedzialność obiektywna/. Sprzedawca jest zwolniony od odpowiedzialności, jeżeli kupujący wiedział o wadzie w chwili zawarcia umowy. Gdy przedmiotem sprzedaży są rzeczy oznaczone tylko co do gatunku albo rzeczy mające powstać w przyszłości, sprzedawca jest zwolniony od odpowiedzialności z tytułu rękojmi, jeżeli kupujący wiedział o wadzie w chwili wydania rzeczy. Strony mogą odpowiedzialność z tytułu rękojmi rozszerzyć, ograniczyć lub wyłączyć. Wyłączenie lub ograniczenie odpowiedzialności z tytułu rękojmi jest bezskuteczne, jeżeli sprzedawca zataił podstępnie wadę przed kupującym. Kupno rzeczy używanych i przecenionych, w zakresie w jakim przyczyna przeceny nie została podana do wiadomości kupującego, nie pozbawia kupującego uprawnień z rękojmi.

Jeżeli rzecz sprzedana ma wady, kupujący może **od umowy odstąpić** albo żądać **obniżenia ceny**. Jednakże kupujący nie może od umowy odstąpić, jeżeli sprzedawca niezwłocznie wymieni rzecz wadliwą na rzecz wolną od wad albo niezwłocznie wady usunie. Ograniczenie to nie ma zastosowania, jeżeli rzecz była już raz wymieniona przez sprzedawcę lub naprawiana z powodu wady istotnej. Jeżeli przedmiotem sprzedaży są rzeczy oznaczone tylko co do gatunku, kupujący może żądać dostarczenia zamiast rzeczy wadliwych takiej samej ilości rzeczy wolnych od wad **/wymiany rzeczy/**, chociażby istniała możliwość naprawy. Jeżeli przedmiotem sprzedaży jest rzecz oznaczona co do tożsamości, a sprzedawcą jest wytwórca rzeczy, kupujący może żądać **usunięcia wady**,

³⁰⁸ Nie jest sprzedażą umowa przenosząca własność za symboliczną złotówkę.

wyznaczając w tym celu sprzedawcy odpowiedni termin z zagrożeniem, że po bezskutecznym upływie wyznaczonego terminu od umowy odstąpi. Sprzedawca może odmówić usunięcia wady, gdyby wymagało ono nadmiernych kosztów.

Kupujący traci uprawnienia z tytułu rękojmi za wady fizyczne rzeczy, jeżeli nie **zawiadomi** sprzedawcy o wadzie w ciągu miesiąca od jej wykrycia, a w wypadku gdy zbadanie rzeczy jest w danych stosunkach przyjęte, jeżeli nie zawiadomi sprzedawcy o wadzie w ciągu miesiąca po upływie czasu, w którym przy zachowaniu należytej staranności mógł ją wykryć. Terminy reklamacyjne są krótsze w odniesieniu do artykułów żywnościowych.

Przy sprzedaży pomiędzy osobami prowadzącymi działalność gospodarczą utrata uprawnień z tytułu rękojmi następuje, jeżeli kupujący nie **z badał** rzeczy w czasie i w sposób przyjęty przy rzeczach tego rodzaju /zwyczajowo 14 dni od odbioru/ i nie zawiadomił niezwłocznie sprzedawcy o dostrzeżonej wadzie, a w wypadku gdy wada wyszła na jaw dopiero później – jeżeli nie zawiadomił sprzedawcy niezwłocznie po jej wykryciu. W powyższych przypadkach utrata uprawnień z tytułu rękojmi za wady fizyczne rzeczy nie następuje mimo niezachowania terminów do zbadania rzeczy przez kupującego i do zawiadomienia sprzedawcy o wadach, jeżeli sprzedawca wadę podstępnie zataił albo zapewnił kupującego, że wady nie istnieją. Za zapewnienie uważa się oznaczenie rzeczy znakiem jakości.

Niezależnie od przedstawionych uprawnień kupujący może żądać naprawienia szkody poniesionej wskutek istnienia wady na zasadzie odpowiedzialności kontraktowej, chyba że szkoda jest następstwem okoliczności, za które sprzedawca nie ponosi odpowiedzialności. Konieczne będzie zatem wykazanie winy sprzedawcy za wadę. Z odpowiedzialnością z tytułu rękojmi związane jest już jednak wyrównanie szkody w granicach negatywnego interesu umownego /koszty zawarcia umowy, odebrania, przewożenia, przechowania rzeczy/. W przypadku wprowadzania do obrotu tzw. produktów niebezpiecznych może wejść w grę odpowiedzialność deliktowa.

Uprawnienia z tytułu rękojmi za wady fizyczne wygasają po upływie roku, a gdy chodzi o wady budynku – po upływie lat trzech, licząc od dnia, kiedy rzecz została kupującemu wydana. Uprawnienia z tytułu rękojmi za wady prawne rzeczy sprzedanej wygasają z upływem roku od chwili, kiedy kupujący dowiedział się o istnieniu wady. Uplyw powyższych terminów nie wyłącza wykonania uprawnień z tytułu rękojmi, jeżeli sprzedawca wadę podstępnie zataił. Zarzut z tytułu rękojmi może być podniesiony także po upływie powyższych terminów, jeżeli przed ich upływem kupujący zawiadomił sprzedawcę o wadzie.

Gwarancja. Gwarancja dotyczy jedynie wad fizycznych, a jej źródłem jest czynność prawna – umowa. W wypadku gdy kupujący otrzymał od sprzedawcy dokument gwarancyjny co do jakości rzeczy sprzedanej, poczytuje się w razie wątpliwości, że wystawca dokumentu /gwarant/ jest obowiązany do **usunięcia wady fizycznej** rzeczy lub do **dostarczenia rzeczy wolnej od wad**, jeżeli wady te ujawnią się w ciągu terminu określonego w gwarancji. Gwarant /producent, sprzedawca/ może inaczej określić treść swoich obowiązków. Jeżeli gwarancja inaczej nie stanowi, prawo wyboru między naprawą a wymianą rzeczy służy gwarantowi. Jeżeli w gwarancji inaczej nie zastrzeżono,

odpowiedzialność z tytułu gwarancji obejmuje tylko wady powstałe z przyczyn tkwiących w sprzedanej rzeczy. Odpowiedzialność gwaranta jest niezależna od winy i wiedzy gwaranta /zasada ryzyka/ oraz znajomości wady przez uprawnionego. Forma pisemna przy gwarancji jest wymagana dla celów dowodowych. Gwarancja jest udzielana na okaziciela dokumentu i towaru.

Jeżeli w gwarancji nie zastrzeżono innego terminu, wynosi on jeden rok licząc od dnia, kiedy rzecz została kupującemu wydana. Termin w gwarancji może być także określony w inny sposób, np. przez podanie przebiegu kilometrow. Można domagać się realizacji uprawnień z tytułu gwarancji nawet po upływie terminu, należy jednak udowodnić, że wada ujawniła się w okresie gwarancji. Jeżeli w wykonaniu swoich obowiązków gwarant dostarczył uprawnionemu z gwarancji zamiast rzeczy wadliwej rzecz wolną od wad albo dokonał istotnych napraw rzeczy objętej gwarancją, termin gwarancji biegnie na nowo od chwili dostarczenia rzeczy wolnej od wad lub zwrócenia rzeczy naprawionej. Jeżeli gwarant wymienił część rzeczy, postanowienie powyższe stosuje się odpowiednio do części wymienionej. W innych wypadkach termin gwarancji ulega przedłużeniu o czas, w ciągu którego wskutek wady rzeczy objętej gwarancją uprawiony z gwarancji nie mógł z niej korzystać. Dochodzenie roszczeń z tytułu gwarancji podlega ogólnym terminom przedawnienia. Zagubienie lub zniszczenie dokumentu gwarancyjnego nie powoduje utraty uprawnień, jeżeli kupujący dysponuje innym dokumentem potwierdzającym sprzedaż, np. fakturą. Przeciwnie zastrzeżenia nie mają znaczenia prawnego. Gwarancja nie ogranicza kupującego w realizacji odpowiedzierności kontraktowej na zasadach ogólnych.

Instytucje gwarancji i rękojmi są względem siebie konkurencyjne. Uprawniony ma możliwość wyboru, z której formy ochrony chce skorzystać. Dokonany wybór jest wiążący, ale tylko w odniesieniu do konkretnej wady.

b) Umowa dostawy

Przez umowę **dostawca** zobowiązuje się do wytworzenia rzeczy oznaczonych tylko co do gatunku oraz do ich dostarczenia częściami albo periodycznie, a **odbiorca** zobowiązuje się do odebrania tych rzeczy i do zapłacenia ceny. Umowa dostawy powinna być stwierdzona pisemem. Jeżeli w umowie zastrzeżono, że wytworzenie zamówionych rzeczy ma nastąpić z określonych surowców lub ma nastąpić w określony sposób, dostawca jest obowiązany zezwolić odbiorcy na sprawdzenie jakości surowców lub procesu produkcji. Jeżeli w toku wytwarzania przedmiotu dostawy okazuje się, że dostawca wykonuje ten przedmiot w sposób wadliwy albo sprzeczny z umową, odbiorca może wezwać dostawcę do zmiany sposobu wykonania, wyznaczając dostawcy w tym celu odpowiedni termin, a po bezskutecznym upływie wyznaczonego terminu od umowy odstąpić. Jeżeli dostawca opóźnia rozpoczęcie wytwarzania przedmiotu dostawy w takim stopniu, że nieprawdopodobne staje się jego dostarczenie w umówionym terminie, odbiorca może, nie wyznaczając dodatkowego terminu, od umowy odstąpić. Dostawca ponosi odpowiedzialność z tytułu rękojmi za wady fizyczne dostarczonych rzeczy. Jeżeli umowa dostawy jest zawierana w zakresie działalności przedsiębiorstwa dostawcy,

a odbiorcą jest osoba fizyczna, która nabywa rzeczy w celu niezwiązanym z jej działalnością gospodarczą ani zawodową, do umowy tej stosuje się przepisy o sprzedaży konsumenckiej.

Dostawa jest umową nazwaną, podmiotowo kwalifikowaną, konsensualną, dwustronnie zobowiązującą, odpłatną i wzajemną.

c) Umowa zamiany

Przez umowę zamiany każda ze stron zobowiązuje się przenieść na drugą stronę własność rzeczy w zamian za zobowiązanie się do przeniesienia własności innej rzeczy. Do zamiany stosuje się odpowiednio przepisy o sprzedaży.

d) Umowa pożyczki

Przez umowę pożyczki **dający pożyczkę** zobowiązuje się przenieść na własność **biorącego** określoną ilość pieniędzy³⁰⁹ albo rzeczy oznaczonych tylko co do gatunku³¹⁰, a biorący zobowiązuje się zwrócić tę samą ilość pieniędzy albo tę samą ilość rzeczy tego samego gatunku i tej samej jakości. Samo przeniesienie własności następuje dopiero z momentem przeniesienia posiadania. Obowiązek wydania przedmiotu pożyczki ustaje, jeżeli zwrot pożyczki jest zagrożony z uwagi na zły stan majątkowy biorącego pożyczkę. Umowa pożyczki może być odpłatna/odsetki/ lub nieodpłatna. Pożyczkę, która nie jest oprocentowana dłużnik może zwrócić przed terminem. Jeżeli strony nie w sprawie oprocentowania nie postanowią, dającemu pożyczkę nie należy się wynagrodzenie. Jeżeli strony określa, że pożyczka jest oprocentowana, lecz nie wypowiedzą się o wysokości oprocentowania, dającemu pożyczkę należą się odsetki ustawowe. Umowa pożyczki, której wartość przynosi 500 złotych powinna być stwierdzona dla celów dowodowych pisemem. Pożyczka może być udzielona na czas oznaczony lub nieoznaczony. Jeżeli termin zwrotu pożyczki nie jest oznaczony, dłużnik obowiązany jest zwrócić pożyczkę w ciągu 6 tygodni po wypowiedzeniu przez dającego pożyczkę. Natychmiastowa wymagalność zwrotu pożyczki związana jest z niewypłacalnością biorącego bądź ze znacznym zmniejszeniem zabezpieczenia wierzycelności, za które biorący ponosi odpowiedzialność. Pożyczki, wyłącznie o charakterze pieniężnym, może udzielić z funduszy własnych także bank. Pożyczka bankowa jest zawsze odpłatna.

Umowa pożyczki jest umową nazwaną, konsensualną, dwustronnie zobowiązującą, nie jest jednak umową wzajemną.

e) Umowa darowizny

Przez umowę darowizny **darcyńca** zobowiązuje się do bezpłatnego świadczenia /przeniesienia lub ustanowienie prawa, zwolnienie z długu/ na rzecz **obdarowanego**

³⁰⁹ Tzn. sumy pieniężnej a nie znaków pieniężnych.

³¹⁰ Nowak pożyczka Kowalskiemu karmę dla psa, jednak używa pióra lub książki. Gdy jednak oddaje do korzystania książkę odpłatnie, to mamy do czynienia z najmem.

kosztem swego majątku. Oświadczenie darczyńcy powinno być złożone w formie aktu notarialnego. Jednakże umowa darowizny zawarta bez zachowania tej formy staje się ważna, jeżeli przyrzeczone świadczenie zostało spełnione. Nie uchybia to przepisom, które ze względu na przedmiot darowizny wymagają zachowania formy szczególnej. Przyjęcie darowizny może przybrać dowolną formę.

Darczyńca może włożyć na obdarowanego obowiązek oznaczonego działania lub zaniechania, nie czyniąc wierzycielem osoby trzeciej odnoszącej z tego korzyści /polecenie/. Uprawnienie żądania wypełnienia polecenia służy jedynie darczyńcy /a po jego śmierci spadkobiercom/, chyba że polecenie ma na celu wyłącznie korzyść obdarowanego. Obdarowany może odmówić wypełnienia polecenia, jeżeli jest to usprawiedliwione wskutek istotnej zmiany stosunków. Może także zwolnić się od obowiązku wykonania polecenia przez wydanie przedmiotu darowizny.

Darczyńca może odwołać darowiznę jeszcze nie wykonaną, jeżeli po zawarciu umowy popadł w niedostatek. Darczyńca może na piśmie odwołać darowiznę nawet już wykonaną, jeżeli obdarowany dopuścił się względem niego rażącej niewdzięczności. Darowizna nie może być odwołana, z upływem jednego roku od dnia, w którym uprawniony dowiedział się o niewdzięczności obdarowanego bądź darczyńca obdarowanemu przebaczył, jak również gdy darowizna czyni zadość obowiązkowi wynikającemu z zasad współżycia społecznego. Na żądanie przedstawiciela ustawowego osoby ubezwłasnowolnionej zgłoszone w ciągu 2 lat od wykonania umowy darowizny sąd może ją rozwiązać, jeżeli została dokonana przed ubezwłasnowolnieniem darczyńcy i jest nadmierna ze względu na wartość świadczenia, i brak uzasadnionych pobudek. Z uwagi na bezpłatny charakter darowizny mniej rygorystycznie uregulowano odpowiedzialność darczyńcy za nienależyte wykonanie umowy.

B. UMOWY O KORZYSTANIE Z CZUDZYCH RZECZY LUB PRAW

a) Umowa najmu

Przez umowę najmu **wynajmujący** zobowiązuje się oddać **najemcy** rzecz do używania na czas oznaczony lub nieoznaczony, a najemca zobowiązuje się płacić wynajmującemu umówiony czynsz. Umowa najmu jest zawsze odpłatna. Czynsz może być oznaczony w pieniądzach lub w świadczeniach innego rodzaju, np. usług. Jeżeli termin płatności czynszu nie jest w umowie określony, czynsz powinien być płacony z góry, a mianowicie: gdy najem ma trwać nie dłużej niż miesiąc – za cały czas najmu, a gdy najem ma trwać dłużej niż miesiąc albo gdy umowa była zawarta na czas nieoznaczony – miesięcznie, do dziesiątego dnia miesiąca. Jeżeli najemca dopuszcza się zwłoki z zapłatą czynszu co najmniej za dwa pełne okresy płatności, wynajmujący może najem wypowiedzieć bez zachowania terminów wypowiedzenia. Dla zabezpieczenia czynszu oraz świadczeń dodatkowych, z którymi najemca zalega nie dłużej niż rok, przysługuje wynajmującemu ustawowe prawo zastawu na rzeczach ruchomych najemcy wniesionych do przedmiotu najmu. W przypadku najmu lokalu najemca obowiązany jest pokrywać opłaty związane z użytkowaniem lokalu /za energię, wodę, windę i in./.

Przedmiotem najmu nie mogą być prawa. Najemca nie ma prawa do pobierania pożytków z rzeczy.

Najdłużej na czas oznaczony można związać się umową najmu na lat 10. Najem zawarty na czas dłuższy niż lat dziesięć poczytuje się po upływie tego terminu za zawarty na czas nieoznaczony. Gdy umową najmu na czas oznaczony została zawarta na piśmie z datą pewną, to nawet zmiana właściciela rzeczy nie ma wpływu na sytuację najemcy. Wynajmujący nie musi być właścicielem oddawanej do użytkowania rzeczy. Powinien on wydać rzecz najemcy w stanie przydatnym do umówionego użytku i utrzymywać ją w takim stanie przez czas trwania najmu. Drobne nakłady połączone ze zwykłym użytkowaniem rzeczy obciążają najemcę. Do drobnych nakładów, które obciążają najemcę lokalu, należą w szczególności: drobne naprawy podłóg, drzwi i okien, malowanie ścian, podłóg oraz wewnętrznej strony drzwi wejściowych, jak również drobne naprawy instalacji i urządzeń technicznych, zapewniających korzystanie ze światła, ogrzewania lokalu, dopływu i odpływu wody. Najemca może rzecz najętą oddać w całości lub części osobie trzeciej do bezpłatnego użytkowania albo w podnajem, jeżeli umowa mu tego nie zabrania. Jednak na podnajem lub użyczenie lokalu wymagana jest zgoda wynajmującego. Nie jest ona jednak wymagana co do osoby, względem której najemca obciążony jest obowiązkiem alimentacyjnym.

Jeżeli w chwili wydania rzeczy najemcy rzecz miała wady, które uniemożliwiają przewidziane w umowie użytkowanie rzeczy, albo jeżeli wady takie powstały później, a wynajmujący mimo otrzymanego zawiadomienia nie usunął ich w czasie odpowiednim, albo jeżeli wady usunąć się nie dadzą, najemca może wypowiedzieć najem bez zachowania terminów wypowiedzenia. Gdy wady rzeczy jedynie ograniczają jej przydatność do umówionego użytku, najemca może żądać odpowiedniego obniżenia czynszu. Z drugiej strony, jeżeli najemca używa rzeczy w sposób sprzeczny z umową lub jej przeznaczeniem, wynajmujący może wypowiedzieć umowę bez zachowania terminów wypowiedzenia.

Jeżeli czas trwania najmu nie jest oznaczony, zarówno wynajmujący, jak i najemca mogą wypowiedzieć najem z zachowaniem terminów umownych, a w ich braku z zachowaniem terminów ustawowych. Ustawowe terminy wypowiedzenia najmu są następujące: gdy czynsz jest płatny w odstępach czasu dłuższych niż miesiąc, najem można wypowiedzieć najpóźniej na trzy miesiące naprzód na koniec kwartału kalendaryzowego; gdy czynsz jest płatny miesięcznie – na miesiąc naprzód na koniec miesiąca kalendarzowego; gdy czynsz jest płatny w krótszych odstępach czasu – na trzy dni naprzód; gdy najem jest dzienny – na jeden dzień naprzód. W przypadku umowy najmu lokalu na czas nieoznaczony, a czynsz jest płatny miesięcznie, najem można wypowiedzieć najpóźniej na trzy miesiące naprzód na koniec miesiąca kalendarzowego³¹¹.

W razie zbycia rzeczy w trakcie trwania najmu nabywca wstępuje *ex lege* w miejsce zbywcy. Po zakończeniu najmu najemca obowiązany jest zwrócić rzecz w stanie

³¹¹ Wypowiedzenie, które doszło do najemcy 1 marca lub 31 marca jest skuteczne dopiero 30 czerwca.

niepogorszonym. Nie ponosi on jednak odpowiedzialności za zużycie rzeczy będące następstwem prawidłowego używania. Najem, jak każde prawo majątkowe, podlega dziedziczeniu i nie wygasa po śmierci strony. Roszczenia wynajmującego o naprawienie szkody z powodu uszkodzenia rzeczy, jak również roszczenia najemcy o zwrot nakładów na rzecz i o zwrot nadpłaconego czynszu podlegają krótkiemu, rocznemu terminowi przedawnienia.

Najem jest umową nazwaną, dwustronnie zobowiązującą, konsensualną, odpłatną i wzajemną.

b) Umowa dzierżawy

Przez umowę dzierżawy **wydzierżawiający** zobowiązuje się oddać **dzierżawcy** rzecz do użytkowania i pobierania pożytków /naturalnych lub cywilnych/ przez czas oznaczony lub nieoznaczony, a dzierżawca zobowiązuje się płacić wydzierżawiającemu umówiony czynsz. Czynsz może być oznaczony w pieniądzu lub świadczeniach innego rodzaju /np. usługi/. Może być oznaczony także w ułamkowej części pożytków w odniesieniu do okresu czasu. Jeżeli wskutek okoliczności, za które dzierżawca odpowiedzialności nie ponosi i które nie dotyczą jego osoby, zwykły przychód z przedmiotu dzierżawy uległ znacznemu zmniejszeniu, dzierżawca może żądać obniżenia czynszu przypadającego za dany okres gospodarczy. Dla zabezpieczenia świadczeń dzierżawcy wydzierżawiającemu przysługuje ustawowe prawo zastawu na wszelkich rzeczach znajdujących się w obrębie przedmiotu dzierżawy. Przedmiotem dzierżawy oprócz rzeczy przynoszących pożytki mogą być także prawa dające pożytki /np. prawo do patentu, papiery wartościowe/ i przedsiębiorstwo.

Maksymalny termin związania umową dzierżawy na czas oznaczony wynosi 30 lat. Dzierżawę zawartą na czas dłuższy niż lat 30 poczytuje się po upływie tego terminu za zawartą na czas nieoznaczony. Dzierżawca /a nie jak w umowie najmu – wynajmujący/ ma obowiązek dokonywania napraw niezbędnych do zachowania przedmiotu dzierżawy w stanie niepogorszonym. Dzierżawcy nie wolno bez zgody wydzierżawiającego zmieniać przeznaczenia przedmiotu. Wydzierżawiający nie musi być właścicielem przedmiotu dzierżawy. Wystarczy, że potrafi zapewnić dzierżawcy używanie przedmiotu dzierżawy i pobieranie pożytków.

Bez zgody wydzierżawiającego dzierżawca nie może oddawać przedmiotu dzierżawy osobie trzeciej do bezpłatnego używania ani go poddzierżawiać. W razie naruszenia powyższego obowiązku wydzierżawiający może dzierżawę wypowiedzieć bez zachowania terminów wypowiedzenia. W braku odmiennej umowy zawartą na czas nieoznaczony dzierżawę można wypowiedzieć na sześć miesięcy naprzód /w przypadku gruntu rolnego – rok / przed upływem roku dzierżawnego. Rok dzierżawny liczy się od początku dzierżawy, chyba że z umowy lub zwyczajów inaczej wynika. Bezskuteczne jest postanowienie umowne przewidujące możliwość wypowiedzenia umowy dzierżawy zawartej na czas oznaczony. Jeżeli termin płatności czynszu nie jest w umowie oznaczony, czynsz jest płatny z dołu w terminie zwyczajowo przyjętym, a w braku tego zwyczaju – półrocznie z dołu. Jeżeli dzierżawca dopuszcza się zwłoki z zapłaty czynszu

co najmniej za dwa pełne okresy płatności, a w przypadku gdy czynsz jest płatny rocznic, jeżeli dopuszcza się zwłoki z zapłatą ponad trzy miesiące, wydzierżawiający może dzierżawę wypowiedzieć bez zachowania terminu wypowiedzenia. Jednakże wydzierżawiający powinien uprzedzić dzierżawcę, udzielając mu dodatkowego trzymiesięcznego terminu do zapłaty zaległego czynszu. Dzierżawcy gruntu rolnego, jeżeli dzierżawa była zawarta na czas dłuższy niż 3 lata lub faktycznie trwała dłużej niż 10 lat, przysługujące prawo pierwokupu. Do dzierżawy stosuje się odpowiednio przepisy o najmie. Umowa o nieodpłatne używanie rzeczy i pobieranie pożytków jest umową nienazwaną. Należy *per analogiam* stosować przepisy o użyczeniu i dzierżawie.

Dzierżawa jest umową nazwaną, dwustronnie zobowiązującą, konsensualną, odpłatną, wzajemną.

c) Umowa leasingu

Przez umowę leasingu **finansujący** zobowiązuje się w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa nabyć rzecz od oznaczonego zbywcy na warunkach określonych w tej umowie i oddać rzecz **korzystającemu** do używania albo używania i pobierania pożytków przez czas oznaczony, a korzystający zobowiązuje się zapłacić finansującemu w uzgodnionych ratach wynagrodzenie pieniężne, równe co najmniej cenie lub wynagrodzeniu z tytułu nabycia rzeczy przez finansującego. Na wynagrodzenie finansującego składa się bowiem jeszcze opłata z tytułu używania rzeczy. Jeżeli korzystający dopuszcza się zwłoki z zapłatą chociażby jednej raty, finansujący powinien wyznaczyć na piśmie korzystającemu odpowiedni termin dodatkowy do zapłacenia zaległości z zagrożeniem, że w razie bezskutecznego jego upływu może wypowiedzieć umowę leasingu ze skutkiem natychmiastowym. Korzystającemu jedynie wyjątkowo przysługuje prawo do wypowiedzenia umowy. Finansujący nie produkuje /leasing bezpośredni/, a z reguły jedynie zakupuje wedle wskazań korzystającego rzecz od wytwórcy lub przedsiębiorcy handlowego /leasing pośredni/. Czas na jaki zawierana jest umowa leasingu jest zblizony do okresu gospodarczej używalności rzeczy /leasing finansowy, kapitalowy³¹². Finansujący nie odpowiada wobec korzystającego za przydatność rzeczy do umówionego użytku, jak również za wady rzeczy. Finansujący obowiązuje jest bowiem wydać korzystającemu razem z rzeczą odpis umowy ze zbywcą oraz odpis dokumentu gwarancyjnego co do jakości rzeczy otrzymanego od zbywcy lub producenta. Umowa leasingu powinna być zawarta na piśmie pod rygorem nieważności. Korzystający obowiązuje jest utrzymywać rzecz w należytych stanie, w szczególności dokonywać jej konserwacji i napraw niezbędnych do zachowania rzeczy w stanie nie pogorszonym, z uwzględnieniem jej zużycia wskutek prawidłowego używania oraz ponosić ciężary związane z własnością lub posiadaniem rzeczy /leasing czysty/.

³¹² W odróżnieniu od finansowego tzw. **leasing operacyjny** zawierany jest na krótszy okres czasu z możliwością wypowiedzenia w przewidzianym umową terminie przez korzystającego. Pozwała on na eksploatację rzeczy przez wielu kolejnych użytkowników. Zasadniczo leasing operacyjny jest synonimem umowy najmu.

Korzystający powinien używać rzeczy i pobierać jej pożytki w sposób określony w umowie leasingu, a gdy umowa tego nie określa – w sposób odpowiadający właściwościom i przeznaczeniu rzeczy. Bez zgody finansującego korzystający nie może oddać rzeczy do używania osobie trzeciej. W razie zbycia rzeczy przez finansującego nabywca wstępuje w stosunek leasingu na miejsce finansującego. Umowa leasingu może zawierać opcję zakupu rzeczy przez korzystającego. Potrzebne do tego jest zawarcie dodatkowej umowy.

Umowa leasingu ma charakter nazwany, konsensualny, odpłatny, dwustronnie zobowiązujący i wzajemny.

d) Umowa użyczenia

Przez umowę użyczenia **użyczający** zobowiązuje się zezwolić **biorącemu**, przez czas oznaczony lub nieoznaczony, na bezpłatne używanie oddanej mu w tym celu rzeczy. Umowa ta dochodzi do skutku dopiero po wydaniu przedmiotu użyczenia. Przedmiotem umowy użyczenia mogą być rzeczy ruchome lub nieruchomości. Chodzi tu o rzeczy oznaczone co do tożsamości. Bez zgody użyczającego biorący nie może oddać rzeczy użyczonej osobie trzeciej do używania. Biorący ponosi zwykle koszty utrzymania rzeczy. Biorący nie ponosi odpowiedzialności za zużycie rzeczy będące następstwem prawidłowego używania i nie musi czynić żadnych nakładów na rzecz użyczoną. Jeżeli biorący używa rzeczy w sposób sprzeczny z umową albo z właściwościami lub z przeznaczeniem rzeczy, jeżeli powierza rzecz innej osobie, nie będąc do tego upoważniony przez umowę ani zmuszony przez okoliczności, albo jeżeli rzecz stanie się potrzebna użyczającemu z powodów nie przewidzianych w chwili zawarcia umowy, użyczający może żądać zwrotu rzeczy, chociażby umowa była zawarta na czas oznaczony.

Umowa użyczenia jest umową nazwaną, niewzajemną, zobowiązującą, realną i nieodpłatną.

C. UMOWY O ŚWIADCZENIE USŁUG

a) Umowa zlecenia

Przez umowę zlecenia **przyjmujący zlecenie** zobowiązuje się do dokonania określonej czynności prawnej dla **dającego zlecenie**. Do umów o świadczenie usług /czynności faktycznych/, które nie są uregulowane innymi przepisami stosuje się odpowiednio przepisy o zleceniu. Przyjmujący zlecenie nie odpowiada za rezultat swych działań. Zobowiązuje się jednak do wykonywania ich z należyłą starannością. Przyjmujący zlecenie wykonuje je samodzielnie i nie podlega dającemu zlecenie. Dający zlecenie uprawniony jest jednak do udziału wskazań wiążących zleceniobiorcę. W braku odmiennej umowy zlecenie obejmuje umocowanie do wykonania czynności w imieniu dającego zlecenie, co nie uchybia przepisom o formie pełnomocnictwa. W takim przypadku przyjmujący zlecenie działać będzie jako pełnomocnik. Przyjmujący zlecenie może również działać w imieniu własnym, lecz na rachunek zleceniodawcy

/zastępca pośredni/. Wymaga to umownego uchylenia klauzuli domniemania pełnomocnictwa.

Forma umowy zlecenia może być dowolna, chyba że dla pełnomocnictwa wymagana jest forma szczególna. Umowa zlecenia może być odpłatna lub nieodpłatna. Jeżeli ani z umowy, ani z okoliczności nie wynika, że przyjmujący zlecenie zobowiązał się je wykonać bez wynagrodzenia, za wykonanie zlecenia należy się wynagrodzenie płatne po wykonaniu zlecenia /z dołu/. Dający zlecenie powinien zwrócić przyjmującemu zlecenie wydatki, które ten poczynił w celu należytego wykonania zlecenia. Wcześniej na te wydatki może zostać na żądanie przyjmującego zlecenie udzielona mu odpowiednia zaliczka. Przyjmujący zlecenie powinien w zasadzie wykonać je osobiście. Może powierzyć jego wykonanie osobie trzeciej tylko wtedy, gdy wynika to z umowy lub ze zwyczajów albo gdy jest do tego zmuszony przez okoliczności. W wypadku takim obowiązanym jest zawiadomić niezwłocznie dającego zlecenie o osobie i o miejscu zamieszkania swojego zastępcy i w razie zawiadomienia odpowiedzialny jest tylko za brak należytej staranności w wyborze następcy.

Dający zlecenie może je wypowiedzieć w każdym czasie. Powinien jednak zwrócić przyjmującemu zlecenie wydatki, które ten poczynił w celu należytego wykonania zlecenia. W razie odpłatnego zlecenia obowiązanym jest uiścić przyjmującemu zlecenie część wynagrodzenia odpowiadającą jego dotychczasowym czynnościom, a jeżeli wypowiedzenie nastąpiło bez ważnego powodu, powinien także naprawić szkodę. Również przyjmujący zlecenie może je wypowiedzieć w każdym czasie. Jednakże gdy zlecenie jest odpłatne, a wypowiedzenie nastąpiło bez ważnego powodu, przyjmujący zlecenie jest odpowiedzialny za szkodę. Zlecenie zasadniczo nie wygasa w razie śmierci dającego zlecenie, natomiast wygasa w razie śmierci przyjmującego zlecenie albo wskutek utraty przez niego pełnej zdolności do czynności prawnych.

Umowa zlecenia jest umową nazwaną, zobowiązującą, konsensualną, odpłatną lub nieodpłatną, starannego działania.

b) Umowa o dzieło

Przez umowę o dzieło **przyjmujący zamówienie** zobowiązuje się do wykonania oznaczonego dzieła, a **zamawiający** do odebrania dzieła i zapłaty wynagrodzenia. W braku odmiennej umowy przyjmującemu zamówienie należy się wynagrodzenie w chwili oddania dzieła. Umowa o dzieło jest, w odróżnieniu od umowy zlecenia i umowy o pracę, umową rezultatu. Rezultat ten powinien mieć charakter trwały, a więc powinien istnieć niezależnie od dalszego działania przyjmującego zamówienie. Bez osiągnięcia rezultatu nie może on domagać się wynagrodzenia. Przyjmujący zamówienie ponosi więc odpowiedzialność za ryzyko świadczonego usługi, ale też, w odróżnieniu do zatrudnionego na podstawie umowy o pracę, wykonuje dzieło samodzielnie i zasadniczo nie jest obowiązanym stosować się do wskazówek zamawiającego. Dzieło, inaczej jak w umowie dostawy, jest określone w sposób zindywidualizowany. Może ono mieć charakter niematerialny, ale musi być wówczas utrwalone w postaci materialnej. Jeżeli z umowy lub natury zobowiązania nie wynika obowiązek osobistego wykonania dzieła, przyjmujący

zamówienie może zlecić jego wykonanie innej osobie. Wynagrodzenie może być określone w sposób kosztorysowy lub ryczałtowy. Ten ostatni sposób wyklucza możliwość podwyższenia bez drogi sądowej wynagrodzenia, jeżeli rzeczywiste koszty wykonania dzieła okazały się wyższe. Dzieło powinno być należytej /średniej/ jakości.

Jeżeli przyjmujący zamówienie wykonuje dzieło w sposób wadliwy albo sprzeczny z umową, zamawiający może wezwać go do zmiany sposobu wykonania i wyznaczyć mu w tym celu odpowiedni termin. Po bezskutecznym upływie wyznaczonego terminu zamawiający może od umowy odstąpić albo powierzyć poprawienie lub dalsze wykonanie dzieła innej osobie na koszt przyjmującego zamówienie. Jeżeli dzieło ma wady, zamawiający może żądać ich usunięcia, wyznaczając w tym celu przyjmującemu zamówienie odpowiedni termin z zagrożeniem, że po bezskutecznym upływie wyznaczonego terminu nie przyjmie poprawy. Przyjmujący może odmówić naprawy, gdyby wymagała nadmiernych kosztów. Gdy wady istotne usunąć się nie dadzą albo gdy z okoliczności wynika, że przyjmujący zamówienie nie zdoła ich usunąć w czasie odpowiednim bądź ich nie usunął w terminie wyznaczonym przez zamawiającego, zamawiający może od umowy odstąpić. Jeżeli wady nie są istotne, zamawiający może żądać obniżenia wynagrodzenia w odpowiednim stosunku. Jeżeli z powyższych postanowień nie wynika nic innego, do rękomych za wady dzieła stosuje się odpowiednio przepisy o sprzedaży. Zamawiającemu nie przysługują jednak roszczenia o wydanie innego, niewadliwego przedmiotu. Do czasu ukończenia dzieła zamawiający może w każdej chwili od umowy odstąpić, płacąc wykonawcy wynagrodzenie za wykonane dotąd prace. Roszczenia z umowy o dzieło /z wyjątkiem uprawnień z tytułu rękomych/ przedawniają się z upływem 2 lat od dnia wydania dzieła lub od dnia, w którym zgodnie z treścią umowy miało być oddane. Do umowy zawartej, w zakresie działalności przedsiębiorstwa przyjmującego zamówienie, z osobą fizyczną, która zamawia dzieło będącą rzeczą ruchomą, w celu niezwiązanym z jej działalnością gospodarczą ani zawodową, stosuje się odpowiednio przepisy o sprzedaży konsumentckiej.

Umowa o dzieło jest umową nazwaną, dwustronnie zobowiązującą, rezultatu, konsensualną, odpłatną, wzajemną.

c) Umowa agencyjna

Przez umowę agencyjną przyjmujący zlecenie **/agent/** zobowiązuje się w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa do stałego pośredniczenia, za wynagrodzeniem, przy zawieraniu z klientami umów na rzecz **dającego zlecenie** przedsiębiorcy albo do zawierania ich w jego imieniu. W tym ostatnim przypadku agent musi mieć wyraźne pełnomocnictwo, co odróżnia umowę agencyjną od umowy zlecenia. Umowa agencyjna jest też wyłącznie odpłatna i ma charakter stały. Jeżeli sposób wynagradzania nie został w umowie określony, agentowi należy się prowizja, czyli wynagrodzenie, którego wysokość zależy od liczby lub wartości zawartych umów. Każda ze stron zobowiązana jest do zachowania lojalności wobec drugiej w szczególności do przekazywania sobie wszelkich informacji mających znaczenie dla prawidłowego wykonania umowy. Agentowi może zostać przyznane prawo wyłączności w oznaczeniu do określonej grupy klientów

lub obszaru geograficznego. Jeżeli w czasie trwania umowy agencyjnej została bez udziału takiego agenta zawarta umowa z klientem z tej grupy lub obszaru, agent może żądać prowizji od tej umowy. Agent w każdym przypadku może domagać się udostępnienia informacji potrzebnych do ustalenia, czy wysokość należnej mu prowizji została prawidłowo obliczona, w szczególności może domagać się wyciągów z ksiąg handlowych dających zlecenie. W umowie agencyjnej zawartej w formie pisemnej można zastrzec, że agent za odrębnym wynagrodzeniem /prowizją *del credere*, w uzgodnionym zakresie, odpowiada za wykonanie zobowiązania przez klienta. Dla zabezpieczenia roszczenia o wynagrodzenie agentowi przysługuje ustawowe prawo zastawu na rzeczach i papierach wartościowych dającego zlecenie otrzymanych w związku z umową agencyjną, dopóki przedmioty te u niego się znajdują lub może nimi rozporządzać za pomocą dokumentów. Umowa agencyjna może być wypowiedziana przez każdą ze stron bez zachowania terminów wypowiedzenia z powodu niewykonania obowiązków przez jedną z nich lub nadwyciecznych okoliczności, chociażby była zawarta na czas oznaczony. Strony mogą w formie pisemnej pod rygorem nieważności ograniczyć na okres do 2 lat od rozwiązania umowy działalność agenta mającą charakter konkurencyjny.

Umowa agencyjna ma charakter nazwany, dwustronnie zobowiązujący, odpłatny, wzajemny i podmiotowo kwalifikowany.

d) Umowa komisji

Przez umowę komisji przyjmujący zlecenie /komisant/ zobowiązuje się za wynagrodzeniem /prowizją/ w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa do kupna lub sprzedaży rzeczy ruchomych na rachunek dającego zlecenie /komitenta/, lecz w imieniu własnym. Komisant, będąc tzw. zastępcą pośrednim /ukrytym/, nie ujawnia komitenta, którego dotyczy gospodarstwo skutki działania komisanta. Między komitentem a osobą trzecią nie powstaje żaden stosunek prawny, zaś stosunek komisanta z osobą trzecią podlega przepisom o sprzedaży. Komisant nabywa roszczenie o zapłatę prowizji z chwili, gdy komitent otrzymał rzecz lub cenę. W komisie sprzedaży komisant jest zobowiązany do wydania otrzymanych środków pieniężnych, a w komisie zakupu do wydania zakupionego towaru. Komisant jest zobowiązany wydać komitentowi wszystko, co dla niego uzyskał, nawet gdy sprzedał lub nabył rzecz na warunkach korzystniejszych niż uzgodnione z komitentem. Z drugiej strony ryzyko sprzedaży rzeczy za cenę niższą od ceny oznaczonej przez komitenta lub nabycia rzeczy za cenę wyższą od uzgodnionej z komitentem obciąża komisanta. Komisant odpowiada wobec kupującego z tytułu rękopmi za wady rzeczy. Komisant nie ponosi odpowiedzialności za ukryte wady fizyczne rzeczy³¹³, jak również za jej wady prawne, jeżeli przed zawarciem umowy podał to do wiadomości kupującego³¹⁴. Jednakże wyłączenie odpowiedzialności nie dotyczy wad rzeczy, o których komisant wiedział lub z łatwością mógł się dowiedzieć. Dla zabezpieczenia roszczeń o prowizję oraz innych należności wynikłych ze zleceń

³¹³ Wady zwykłe, w odróżnieniu do ukrytych, można wykryć przy dołożeniu należytej staranności.

³¹⁴ Nie wystarcza samo umieszczenie w lokalu odpowiedniego ogłoszenia.

komisowych przysługuje komisantowi ustawowe prawo zastawu na rzeczach stanowiących przedmiot komisji. Do umowy sprzedaży rzeczy ruchomej, zawartej przez komisanta z osobą fizyczną, która nabywa rzecz w celu niezwiązanym z jej działalnością gospodarczą ani zawodową, stosuje się przepisy o sprzedaży konsumentkiej.

Umowa komisji jest umową nazwaną, konsensualną, dwustronnie zobowiązującą, odpłatną, wzajemną, podmiotowo kwalifikowaną.

e) Umowa przechowania

Przez umowę przechowania **przechowawca** zobowiązuje się zachować w stanie niepogorszonym rzecz ruchomą oddaną mu na przechowanie przez **składającego**. Jeżeli wysokość wynagrodzenia za przechowanie nie jest określona w umowie albo w taryfie, przechowawcy należy się wynagrodzenie w danych warunkach przyjęte, chyba że z umowy lub z okoliczności wynika, iż zobowiązał się przechować rzecz bez wynagrodzenia. Zasadą jest więc odpłatność przechowania. Składający powinien zwrócić przechowawcy wydatki, które ten poniósł w celu należytego przechowania rzeczy. Przechowawca jest uprawniony, a nawet zobowiązany zmienić określone w umowie miejsce i sposób przechowania rzeczy, jeżeli okaże się to konieczne dla jej ochrony przed utratą lub uszkodzeniem. Jeżeli uprzednie uzyskanie zgody składającego jest możliwe, przechowawca powinien ją uzyskać przed dokonaniem zmiany. Przechowawcy nie wolno używać rzeczy bez zgody składającego, chyba że jest to konieczne do jej zachowania w stanie niepogorszonym. Przechowawca nie może oddać rzeczy na przechowanie innej osobie, chyba że jest do tego zmuszony przez okoliczności. W takim wypadku obowiązany jest zawiadomić niezwłocznie składającego, gdzie i u kogo rzecz złożył, i w razie zawiadomienia odpowiedzialny jest tylko za brak należytej staranności w wyborze zastępcy. W zasadzie odpowiedzialność przechowawcy oparta jest na zasadzie winy. Jeżeli jednak przechowawca bez zgody składającego i bez koniecznej potrzeby używa rzeczy albo zmienia miejsce lub sposób jej przechowywania, albo jeżeli oddaje rzecz na przechowanie innej osobie, jest on odpowiedzialny także za przypadkową utratę lub uszkodzenie rzeczy, które by w przeciwnym razie nie nastąpiło. Umowa przechowania może być zawarta na czas oznaczony lub nieoznaczony. Jednak składający może w każdym czasie żądać zwrotu rzeczy oddanej na przechowanie, nawet jeśli umowa była zawarta na czas oznaczony. Przechowawca może żądać odebrania rzeczy przed upływem terminu oznaczonego w umowie, jeżeli wskutek okoliczności, których nie mógł przewidzieć, nie może bez własnego uszczerbku lub bez zagrożenia rzeczy przechowywać jej w taki sposób, do jakiego jest zobowiązany. Jeżeli jednak czas przechowania nie był oznaczony albo jeżeli rzecz była przyjęta na przechowanie bez wynagrodzenia, przechowawca może żądać odebrania rzeczy w każdym czasie, byleby jej zwrot nie nastąpił w chwili nieodpowiedniej dla składającego.

Umowa przechowania jest umową nazwaną, zobowiązującą, realną, odpłatną lub nieodpłatną.

Utrzymujący zarobkowo hotele i podobne zakłady odpowiedzialni są *ex lege* na zasadzie ryzyka za utratę lub uszkodzenie rzeczy wniesionych przez osoby korzystające

z usług hotelu lub podobnego zakładu, chyba że szkoda wynika z właściwości rzeczy wniesionej lub wskutek siły wyższej albo że powstała wyłącznie z winy poszkodowanego lub osoby, która mu towarzyszyła, lub go odwiedzała. Wyłączenie lub ograniczenie tej odpowiedzialności przez jednostronne oświadczenie zakładu nie ma skutku prawnego. Jest to związane z dostępnością pomieszczeń dla personelu zakładu. Odszkodowanie nie obejmuje utraconych korzyści, a w przypadku utraty lub uszkodzenia pieniędzy, papierów wartościowych, kosztowności ograniczone jest do określonej sumy.

Roszczenie o naprawienie szkody z powodu utraty lub uszkodzenia rzeczy wniesionych do hotelu lub podobnego zakładu wygasa, jeżeli poszkodowany po otrzymaniu wiadomości o szkodzie nie zawiadomił o niej niezwłocznie utrzymującego zakład, chyba że szkodę wyrządził utrzymujący zarobkowo hotel lub podobny zakład albo gdy przyjął rzecz na przechowanie. Roszczenia o naprawienie szkody wynikłej z utraty lub uszkodzenia rzeczy wniesionych przedawniają się z upływem 6 miesięcy od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie, a w każdym przypadku z upływem roku od dnia, w którym poszkodowany przestał korzystać z usług zakładu.

Dla zabezpieczenia należności za mieszkanie, utrzymanie i usługi dostarczone osobie korzystającej z usług hotelu lub podobnego zakładu przysługują utrzymującemu zarobkowo hotel lub podobny zakład ustawowe prawo zastawu na rzeczach wniesionych.

f) Umowa składu

Przez umowę składu **przedsiębiorca składowy** zobowiązuje się do przechowania za wynagrodzeniem oznaczonych w umowie rzeczy ruchomych. Przedsiębiorstwo składowe zobowiązane jest wydać **składającemu** pokwitowanie wymieniałące rodzaj, ilość, oznaczenie oraz sposób opakowania rzeczy, a na żądanie składającego dom składowy wydaje dowód składowy. Poprzez zbycie dowodu składowego lub jego zastawienie towar w domu składowym może zmieniać właściciela lub być przedmiotem zastawu. Dowód składowy jest bowiem papierem wartościowym złożonym z dwóch części – rewersu /stwierdza posiadanie rzeczy złożonych na skład / i warrantu /stwierdza ustanowienie na nich zastawu/. Obie części dowodu składowego można przerosić przez indos łącznie albo oddzielnie.

Przedsiębiorca składowy obowiązany jest do dokonywania odpowiednich czynności konserwacyjnych i informowania składającego o ważnych wydarzeniach dotyczących stanu rzeczy na składzie /psucie się, uszkodzenie, zmiana miejsca składowania itp./ . Jeżeli rzeczy narażone są na zepsucie, a nie można czekać na zarządzenie składającego, przedsiębiorca składowy jest uprawniony, a gdy tego interes składającego wymaga – zobowiązany sprzedać te rzeczy z zachowaniem należytej staranności. Składający zachowuje dostęp do przyjętych na skład rzeczy, a gdy tego interes składającego wymaga – pobierać próbki itp. Przedsiębiorca składowy odpowiada za szkodę wynikłą z utraty, ubytku lub uszkodzenia rzeczy w czasie od przyjęcia jej na skład do wydania osobie uprawnionej do odbioru, chyba że udowodni, że nie mógł zapobiec szkodzie, mimo dolożenia należytej staranności. Odszkodowanie za utratę, ubytek lub uszkodzenie towarów w czasie od ich przyjęcia na skład aż do wydania ich osobie uprawnionej nie

może przewyższać zwykłej wartości rzeczy, chyba że szkoda wynika z winy umyślnej lub rażącego niedbalstwa przedsiębiorcy składowego. Dla zabezpieczenia roszczeń o składowe oraz roszczeń o zwrot wydatków i innych należności wynikłych z umowy składu przysługują przedsiębiorcy składowemu ustawowe prawo zastawu na rzeczach przyjętych na skład. Prawo zastawu nie przysługuje przechowawcy. Roszczenia z umowy składu przedawniają się po upływie rocznego terminu.

Umowa składu jest umową nazwaną, dwustronnie zobowiązującą, odpłatną, wzajemną, podmiotowo kwalifikowaną.

g) Umowa przewozu

Przez umowę przewozu **przewoźnik** zobowiązuje się w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa do przewiezienia z jednego miejsca na drugie oznaczoną trasą za wynagrodzeniem /przewoźnym/ osób lub rzeczy. Umowa przewozu jest umową rezultatu. Jeżeli przewoźnik nie jest profesjonalistą, przewóz jest regulowany umową o dzieło. W przypadku przewozu rzeczy **wysyłający** powinien wydać przewoźnikowi list przewozowy zawierający adres wysyłającego oraz adres odbiorcy, określenie przewoźnika i wysokości przewoźnego, miejsce przeznaczenia, oznaczenie przesyłki według rodzaju, ilości oraz sposobu opakowania, jak również wartość rzeczy szczególnie cennych. Wysyłający otrzymuje wtórnik listu przewozowego. Umowa zawierana jest w formie pisemnej dla celów dowodowych. Wysyłający powinien wydać przewoźnikowi rzecz należycie opakowaną, jak również wszelkie dokumenty potrzebne ze względu na przepisy celne, podatkowe i administracyjne oraz podać przewoźnikowi adres swój i odbiorcy. Przewoźnik powinien zawiadomić niezwłocznie odbiorców o nadejściu przesyłki do miejsca przeznaczenia. Z tym momentem tej tzw. awizacji przechodzą z wysyłającego na odbiorcę prawa do rozporządzenia przesyłką. Niekiedy jednak do rozporządzenia przesyłką już w czasie transportu morskiego lub lotniczego upoważnia posiadanie odpowiednich dokumentów, np. konosamentu. Przejście praw następuje z momentem zbycia takiego dokumentu. Odbiorca powinien być niezwłocznie zawiadomiony przez przewoźnika o nadejściu przesyłki do miejsca przeznaczenia. Nie ma on jednak w stosunku do przewoźnika obowiązku przyjęcia przesyłki.

Według ustawy – Prawo przewozowe, która reguluje odpłatne przewozy na podstawie umowy w komunikacji komunalnej, transportie kolejowym, samochodowym, lotniczym i w żegludze śródlądowej³¹⁵ przewoźnik odpowiada na zasadzie ryzyka za utratę, uszkodzenie i opóźnienie przesyłki. Brak winy z uwagi na istniejące domniemanie, że szkody powstałe podczas przewozu pochodzą z winy przewoźnika, powinien wykaazać przewoźnik. Może zwolnić się od odpowiedzialności, jeżeli udowodni, że szkoda była spowodowana siłą wyższą, właściwościami towaru lub okolicznościami występującymi po stronie nadawcy lub odbiorcy. Odszkodowanie za utratę, ubytek lub uszkodzenie przesyłki w czasie od jej przyjęcia do przewozu aż do wydania odbiorcy nie może

³¹⁵ Przepisy kodeksu cywilnego o przewozie stosuje się subsidiarnie /uzupełniająco/. Umowa o przewóz morski jest uregulowana w ustawie – Kodeks morski.

przewyższając zwykłej wartości przesyłki, chyba że szkoda wynika z winy umyślnej lub rażącego niedbalstwa przewoźnika. Za utratę, ubytek lub uszkodzenie pieniędzy, kosztowności, papierów wartościowych albo rzeczy szczególnie cennych przewoźnik ponosi odpowiedzialność jedynie wtedy, gdy właściwości przesyłki były podane przy zawarciu umowy, chyba że szkoda wynika z winy umyślnej lub rażącego niedbalstwa przewoźnika. Domniemanie niewinności stanowi, że jeżeli przesyłki nie wydano odbiorcy w ciągu 30 dni od dnia, w którym miała zostać dostarczona, to uważa się ją za zaginioną. Droga sądowa musi być poprzedzona postępowaniem reklamacyjnym u przewoźnika pod rygorem oddalenia pozwu. Prawo przewozowe nakłada na przewoźnika obowiązek dokonania przewozu. Może się od niego zwolnić jedynie, gdy zachodzą uniemożliwiający przewóz okoliczności, których nie mógł przewidzieć ani im zapobiec, gdy klient nie zastosował się do przepisów oraz wówczas, jeśli nie ma możliwości dokonania przewozu z uwagi na jego przedmiot przy użyciu posiadanych środków transportowych. Dla zabezpieczenia roszczeń przewoźnika wynikających z umowy przewozu, w szczególności: przewoźnego, opłat celnych i innych wydatków przysługuje przewoźnikowi ustawowe prawo zastawu na przesyłce. W przypadku przewozu osób przewoźnik odpowiada za szkodę wyrządzoną przez przedwczesny odjazd środka transportowego, a za opóźnienie lub odwołanie tylko wtedy, gdy szkoda wynika z jego winy umyślnej lub rażącego niedbalstwa. Roszczenia z tytułu umowy przewozu osób przedawniają się z upływem terminu rocznego od dnia wykonania przewozu lub od dnia, w którym miał on być wykonany.

Umowa przewozu jest nazwaną, konsensualną /przewóz osób/, realną /przewóz rzeczy/, dwustronnie zobowiązującą, odpłatną, wzajemną i podmiotowo kwalifikowaną.

h) Umowa spedycji

Przez umowę spedycji **spedytor** zobowiązuje się za wynagrodzeniem w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa do wysłania lub odbioru przesyłki albo do dokonania innych usług związanych z przewozem. Spedytor organizuje więc przewóz w zastępstwie wysyłającego bądź dokonuje odbioru przesyłki w zastępstwie odbiorcy. Czynności spedycyjne to czynności faktyczne i prawne np. opakowanie, zważenie przesyłki, zamówienie środka transportowego, załadunek, wybór przewoźnika, zawarcie umowy przewozu, składu, przechowania, ubezpieczenie przesyłki, konwojowanie, udzielanie informacji taryfowych, celnych, odbiór przesyłki, sprawdzenie jej stanu i in. Spedytor może sam dokonać przewozu. W tym wypadku spedytor ma jednocześnie prawa i obowiązki przewoźnika.

Spedytor jest odpowiedzialny za przewoźników i dalszych spedytorów, którymi posługuje się przy wykonaniu zlecenia, chyba że nie ponosi winy w wyborze. Spedytor ponosi odpowiedzialność odszkodowawczą za utratę, ubytek, uszkodzenie przesyłki w czasie od jej przyjęcia aż do wydania przewoźnikowi na zasadzie domniemanej winy. Odszkodowanie to nie może przewyższać zwykłej wartości przesyłki, chyba że szkoda wynika z winy umyślnej lub rażącego niedbalstwa spedytora. Za utratę, ubytek lub uszkodzenie pieniędzy, kosztowności, papierów wartościowych albo rzeczy szczególnie

cennych spedytor ponosi odpowiedzialność jedynie wtedy, gdy właściwości przesyłki były podane przy zawarciu umowy, chyba że szkoda wynika z winy umyślnej lub rażącego niedbalstwa spedytora. Konieczne jest jednak wyczerpanie postępowania reklamacyjnego przed skierowaniem sprawy na drogę sądową. Dla zabezpieczenia roszczeń o przewoźne oraz roszczeń o prowizję, o zwrot wydatków i innych należności wynikłych ze zleceń spedycyjnych przysługuje spedytorowi ustawowe prawo zastawu na przesyłce.

Umowa spedycji jest umową nazwaną, dwustronnie zobowiązującą, odpłatną, wzajemną, konsensualną i podmiotowo kwalifikowaną.

D. UMOWY BANKOWE

a) Umowa rachunku bankowego

Przez umowę rachunku bankowego **bank** zobowiązuje się względem **posiadacza rachunku**, na czas oznaczony lub nieoznaczony, do przechowywania jego środków pieniężnych oraz do przeprowadzania na jego zlecenie rozliczeń pieniężnych. Oprócz Kodeksu cywilnego umowy bankowe reguluje ustawa z 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe. Wprowadziła ona m.in. zasadę, że bank może swobodnie dysponować czasowo wolnymi powierzonymi środkami pieniężnymi. Zobowiązany jest jednak do zwrotu tych środków na żądanie posiadacza rachunku, chyba że wprowadzono obowiązek wypowiedzenia. Środki pieniężne na rachunku bankowym są oprocentowane według stałej lub zmiennej stopy. Umowa może mieć charakter odpłatny lub nieodpłatny. Bank obowiązany jest prowadzić ewidencję środków pieniężnych i zrealizowanych dyspozycji rozliczeniowych, a przy każdej zmianie stanu rachunku bankowego przesyłać jego posiadaczowi wyciąg z rachunku z ustaleniem salda oraz zachować w tajemnicy stan rachunku i dokonywanych operacji. Posiadacz rachunku bankowego powinien zgłosić niezgodność salda w ciągu 14 dni od dnia otrzymania wyciągu z rachunku. Termin ten ma jedynie znaczenie porządkowe i niezgłoszenie nie oznacza uznania salda. Posiadacz imiennego rachunku bankowego obowiązany jest zawiadomić bank o każdej zmianie swego zamieszkania lub siedziby. Umowa rachunku bankowego zawierana jest w formie pisemnej *ad probationem*. Bank nie może odmówić zawarcia umowy rachunku bankowego w przypadku spełnienia wymagań formalnych, a wypowiedzieć ją może tylko z ważnych powodów. Roszczenia ze stosunku rachunku bankowego przedawniają się z upływem 2 lat od dnia jego wygaśnięcia.

Umowa rachunku bankowego jest umową nazwaną, konsensualną, dwustronnie zobowiązującą, nie jest umową wzajemną.

b) Umowa kredytowa

Przez umowę kredytową **bank** zobowiązuje się oddać do dyspozycji **kredytobiorcy** na czas oznaczony w umowie określoną kwotę środków pieniężnych z przeznaczeniem na określony cel, a kredytobiorca zobowiązuje się do korzystania z tych środków zgodnie z umową, zwrotu kwoty wykorzystanego kredytu wraz z odsetkami w umówionym

terminie i zapłaty prowizji od udzielonego kredytu. Prowizja, w odróżnieniu od odsetek, należy się bez względu na to czy nastąpiło wykorzystanie kredytu. Umowa kredytowa odróżnia się od pożyczki bankowej dokładnym określeniem przeznaczenia przydzielonej kredytu kwoty. Bank może żądać od kredytobiorcy informacji i dokumentów pozwalających na ocenę jego zdolności kredytowej. Umowa powinna określać zakres uprawnień banku związanych z kontrolą wykorzystania i spłaty kredytu. Zły stan majątkowy kredytobiorcy uzasadnia żądanie dodatkowego zabezpieczenia. Bank może wypowiedzieć kredyt przed terminem spłaty w przypadku wykorzystania go na inny cel lub w sytuacji zagrożenia wypłacalności kredytobiorcy. Po upływie okresu wypowiedzenia kredytobiorca zobowiązany jest do zwrotu wykorzystanego kredytu wraz z odsetkami. Umowa kredytowa dochodzi do skutku w formie pisemnej *ad probationem*. Bank jest zobowiązany do zachowania tajemnicy czynności bankowych. Prawnymi środkami zabezpieczenia spłaty kredytu mogą być: zastaw rejestrowy, hipoteka, poręczenie, cesja wierzytelności, przewłaszczenie na zabezpieczenie, ubezpieczenie kredytu, weksel *in blanco*, gwarancja bankowa, blokada środków na rachunku bankowym.

Umowa kredytowa ma charakter konsensualny, dwustronnie zobowiązujący, odpłatny, nie jest wzajemną.

c) Umowa poręczenia

Przez umowę poręczenia **poręczyciel** zobowiązuje się względem **wierzyciela** wykonać zobowiązanie na wypadek, gdyby dłużnik zobowiązania nie wykonał. Oświadczenie poręczyciela powinno być pod rygorem nieważności złożone na piśmie i winno wskazywać osobę dłużnika oraz dług główny. Poręczenie może być ograniczone do części zobowiązania głównego bądź do określonego czasu. Dla zawarcia umowy poręczenia nie jest wymagana zgoda dłużnika. Konieczna będzie jednak zgoda współmatronka przyszłego poręczyciela, jeżeli udzielenie poręczenia przekroczy czynności zwykłego zarządu. O zakresie zobowiązania poręczyciela rozstrzyga każdorazowy zakres zobowiązania dłużnika. Poręczenie ma bowiem charakter akcesoryjny. Wraz z wygaśnięciem zobowiązania głównego gaśnie zobowiązanie poręczyciela. Czynność prawna dokonana przez dłużnika z wierzycielem po udzieleniu poręczenia nie może zwiększyć zobowiązania poręczyciela. Poręczyciel odpowiada za wszelkie skutki niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania/odsetki, odszkodowanie, kara umowna. Poręczenie może odnosić się do części zobowiązania dłużnika, może być ograniczone do określonej wysokości, ograniczone czasowo, a także dotyczyć długu przyszłego, ale jedynie do oznaczonej wysokości. Jeżeli dłużnik opóźnia się ze spełnieniem świadczenia, wierzyciel powinien zawiadomić o tym niezwłocznie poręczyciela. W przeciwnym wypadku ponosi odpowiedzialność za negatywne konsekwencje, np. narosłe odsetki. Również poręczyciel i dłużnik powinni się wzajemnie informować o wykonaniu zobowiązania. W braku odmiennego zastrzeżenia poręczyciel jest odpowiedzialny jako dłużnik solidarny. Poręczyciel może podnieść przeciwko wierzycielowi wszelkie zarzuty, które przysługują dłużnikowi. Nie traci ich chociażby dłużnik się ich zrzekł albo uznał roszczenie wierzyciela po udzieleniu poręczenia.

W szczególności poręczyciel może potrącić wierzytelność przysługującą dłużnikowi względem wierzyciela. Jeżeli wierzyciel wyzbył się zabezpieczenia wierzytelności albo środków dowodowych, ponosi on względem poręczyciela odpowiedzialność za wynikłą z tego szkodę. Poręczenie utrzymuje się po śmierci dłużnika, kiedy to dług przechodzi na spadkobierców. Poręczyciel po spełnieniu świadczenia za dłużnika wstępuje z mocy ustawy w prawa zaspokojonego wierzyciela. Do pozostałych poręczycieli przysługują mu roszczenia regresowe w częściach równych. W braku zastrzeżenia odpłatności przyjąć należy, że zostało udzielone nieodpłatnie.

F. UMOWA UBEZPIECZENIA I RODZAJE UBEZPIECZEŃ GOSPODARCZYCH

Przez umowę ubezpieczenia zakład ubezpieczeń **ubezpieczyciel** zobowiązuje się spełnić określone świadczenie w razie zajścia przewidzianego w umowie wypadku /zdarzenia losowego³¹⁶, a **ubezpieczający** zobowiązuje się zapłacić składkę. Umowa ubezpieczenia może być zawarta na rzecz osoby trzeciej. Ubezpieczonym jest jednak najczęściej sam ubezpieczający, a jeżeli jest nim osoba trzecia, to przysługuje jej roszczenie bezpośrednio do zakładu ubezpieczeń. Gdy uprawniony uzyskuje prawo do świadczenia ubezpieczeniowego po śmierci ubezpieczającego, określa się go mianem uposażonego. Świadczenie zakładu ubezpieczeń polega w szczególności na zapłacie przy ubezpieczeniu majątkowym – określonego odszkodowania za szkodę powstałą wskutek przewidzianego w umowie wypadku, a przy ubezpieczeniu osobowym – umówionej sumy pieniężnej, renty lub innego świadczenia w razie zajścia przewidzianego w umowie wypadku w życiu osoby ubezpieczonej. Świadczenie ubezpieczyciela ma zatem zawsze charakter pieniężny. Odszkodowanie ubezpieczeniowe nie obejmuje utraconych korzyści. Odszkodowanie z ubezpieczenia majątkowego nie może przekroczyć wartości uszkodzonego bądź utraconego mienia.

Postanowienia kodeksowe odnoszące się do umowy ubezpieczenia z wyjątkiem przepisów o powstaniu i ustaniu odpowiedzialności ubezpieczyciela mają zasadniczo charakter imperatywny. Doniosłe znaczenie w tym zakresie ma także ustawa z 28 lipca 1990 r. o działalności ubezpieczeniowej. Na treść umowy ubezpieczenia wpływ mają ogólne warunki ubezpieczeń, które jeżeli dotyczą ubezpieczeń dobrowolnych wydawane są przez zakłady ubezpieczeń z mocy upoważnienia ustawowego. Ogólne warunki ubezpieczeń obowiązkowych ustala Minister Finansów³¹⁷. W ogólnych warunkach ubezpieczenia określa się m.in. przedmiot i zakres ubezpieczenia, sposób zawierania umowy, czas trwania odpowiedzialności ubezpieczyciela, prawa i obowiązki stron. Umowa ubezpieczenia powinna być stwierdzona przez zakład ubezpieczeń polisą, legitymacją ubezpieczeniową lub innym dokumentem ubezpieczenia. Umowę uważa się za zawartą z chwilą doręczenia przez zakład ubezpieczeń ubezpieczającemu dokumentu

³¹⁶ Zdarzenie losowe to zdarzenie przyszłe, możliwe i niepewne.

³¹⁷ Ubezpieczenia obowiązkowe to, np. ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej /OC/ posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów, ubezpieczenie OC rolników z tytułu prowadzenia gospodarstwa rolnego i in.

ubezpieczenia /forma pisemna *ad probationem*/. Jeżeli przed upływem 14 dni od daty otrzymania oferty na piśmie zakład ubezpieczeń nie doręczył składającemu ofertę dokumentu ubezpieczenia, umowę uważa się za zawartą z piętnastym dniem od otrzymania oferty na podstawie ogólnych warunków ubezpieczenia /z wyjątkiem ubezpieczeń na życie/. W przypadku ubezpieczeń obowiązkowych zakład ubezpieczeń nie może odmówić zawarcia umowy.

Jeżeli nie umówiono się inaczej, odpowiedzialność zakładu ubezpieczeń rozpoczyna się od dnia następującego po zawarciu umowy, nie wcześniej jednak niż dnia następnego po zaplaceniu składki, a odszkodowanie ogranicza się do efektywnej straty, nie obejmując utraconych korzyści. Odszkodowanie nie może przewyższać szkody, chyba że umowa inaczej stanowi. Górną granicą jest suma ubezpieczenia, czyli kwota na jaką zawarto ubezpieczenie³¹⁸. Odszkodowanie należy się niezależnie od ewentualnych świadczeń z ubezpieczenia społecznego bądź odszkodowawczych od osoby odpowiedzialnej. Składka powinna być zapłacona jednocześnie z zawarciem umowy ubezpieczenia, a najpóźniej do 14 dni od doręczenia polisy. Ubezpieczający zobowiązany jest podać do wiadomości zakładu ubezpieczeń wszystkie znane sobie okoliczności, o które zakład ubezpieczeń zapytywał. Jeżeli ubezpieczający podał niezgodnie z prawdą do wiadomości zakładu ubezpieczeń takie okoliczności, zakład wolny jest od odpowiedzialności, chyba że okoliczności te nie mają wpływu na zwiększenie prawdopodobieństwa wypadku objętego umową. Jednak po trzech latach od zawarcia umowy zakład ubezpieczeń nie może podnieść zarzutu, że w przypadku ubezpieczenia na życie ubezpieczający podał wiadomości nieprawdziwe, w szczególności że zataił chorobę. Ubezpieczający powinien zawiadomić ubezpieczyciela o wypadku. Jednakże brak takiego zawiadomienia nie stanowi podstawy odmowy spełnienia świadczenia przez ubezpieczyciela. Jeżeli nie umówiono się inaczej, zakład ubezpieczeń obowiązany jest spełnić świadczenie w terminie 30 dni, licząc od daty otrzymania zawiadomienia o wypadku. Ubezpieczenie majątkowe może dotyczyć mienia albo odpowiedzialności cywilnej. Przez umowę ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej zakład ubezpieczeń zobowiązuje się do zaplacenja określonego w umowie odszkodowania za szkody wyrządzone osobom trzecim, względem których odpowiedzialność za szkodę ponosi ubezpieczający albo osoba, na rzecz której zostaje zawarta umowa ubezpieczenia.

W razie zajścia wypadku ubezpieczający obowiązany jest użyć wszelkich dostępnych mu środków w celu zmniejszenia szkody. Zakład ubezpieczeń wolny jest od odpowiedzialności, jeżeli ubezpieczający albo osoba, z którą ubezpieczający pozostaje we wspólnym gospodarstwie domowym lub za którą ponosi odpowiedzialność, wyrządziła szkodę umyślnie. W razie rażącego niedbalstwa odszkodowanie nie należy się, chyba że zaplata całości lub części odszkodowania odpowiada w danych okolicznościach zasadom

³¹⁸ Na wysokość odszkodowania może mieć także wpływ **udział własny** ubezpieczonego bądź **fransyza integralna** /wylączająca odszkodowanie za szkody nie przekraczające oznaczonego minimum/ bądź **redukcyjna** polegająca na obniżeniu odszkodowania o określoną sumę lub procent wartości przedmiotu ubezpieczenia.

współzycia społecznego lub interesom gospodarki narodowej. Przy ubezpieczeniu na życie samobójstwo ubezpieczonego nie zwalnia jednak zakładu ubezpieczeń od obowiązku świadczenia, jeżeli samobójstwo nastąpiło po upływie lat dwóch od zawarcia umowy ubezpieczenia. Jeżeli nie umówiono się inaczej, z dniem zapłaty odszkodowania przez zakład ubezpieczeń roszczenie ubezpieczającego przeciwko osobie trzeciej odpowiedzialnej za szkodę przechodzi z mocy prawa na zakład ubezpieczeń do wysokości zapłaconego odszkodowania /roszczenie regresowe/. Jeżeli zakład pokrył tylko część szkody, ubezpieczającemu przysługuje co do pozostałej części pierwszeństwo zaspokojenia przed roszczeniem zakładu ubezpieczeń. Nie przechodzą na zakład ubezpieczeń roszczenia ubezpieczającego przeciwko osobom, z którymi ubezpieczający pozostaje we wspólnym gospodarstwie domowym lub za które ponosi odpowiedzialność. W razie przejścia własności ubezpieczonej nieruchomości na inną osobę prawa i obowiązki z umowy ubezpieczenia przechodzą na nowego właściciela, natomiast przeniesienie własności ubezpieczonych rzeczy ruchomych powoduje rozwiązanie umowy.

Ubezpieczenie osobowe może w szczególności dotyczyć: przy ubezpieczeniu na życie – śmierci osoby ubezpieczonej lub dożycia przez nią oznaczonego wieku, a przy ubezpieczeniu następstw nieszczęśliwych wypadków – uszkodzenia ciała, rozstroju zdrowia lub śmierci wskutek nieszczęśliwego wypadku.

Gdy nie zawarto umowy ubezpieczenia obowiązkowego, nie można zidentyfikować osoby zobowiązanej lub ogłoszono upadłość zakładu ubezpieczeń świadczenia wypłaca Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny. Nadzór ubezpieczeniowy sprawuje Komisja Nadzoru Ubezpieczeń i Funduszy Emerytalnych.

Umowa ubezpieczenia jest umową losową, nazwaną, dwustronnie zobowiązująca, odpłatną, konsensualną, podmiotowo kwalifikowaną i adhezyjną. Nie jest umową wzajemną.

9. PRAWO SPADKOWE

Prawa i obowiązki majątkowe zmarłego przechodzą z chwilą jego śmierci na jedną lub kilka osób. Nie należą do spadku prawa i obowiązki zmarłego ściśle związane z jego osobą /np. prawo do pobierania renty/, jak również prawa, które z chwilą jego śmierci przechodzą na oznaczone osoby niezależnie od tego, czy są one spadkobiercami. Do długów spadkowych zalicza się koszty pogrzebu spadkodawcy, postępowania spadkowego oraz obowiązek zaspokojenia roszczeń o zachowek i wykonania zapisów i poleceń. Spadek **otwiera się** z chwilą śmierci spadkodawcy. Spadkobierca **nabywa** spadek z chwilą otwarcia spadku. Powołanie do spadku może wynikać z ustawy lub z testamentu. **Dziedziczenie ustawowe** następuje wtedy, gdy spadkodawca nie powołał spadkobiercy albo, gdy żadna z osób, które powołał, nie chce lub nie może być spadkobiercą. Spadkobierca uznany za **niegodnego** zostaje wyłączony od dziedziczenia, tak jakby nie dożył otwarcia spadku. Za niegodnego może być uznany przez sąd spadkobierca, jeżeli dopuścił się umyślnie ciężkiego przestępstwa przeciwko spadkodawcy, podstępem lub groźbą nakłonił bądź przeskodził spadkodawcy w sporządzeniu lub odwołaniu

testamentu czy też umyślnie ukrył, zniszczył, podrobił lub przerobił testament. Spadkobierca nie może być uznany za niegodnego, jeżeli spadkodawca mu przebaczył.

W pierwszej kolejności powołane są z ustawy do spadku dzieci spadkodawcy oraz jego małżonek. Dziedziczą oni w częściach równych. Jednakże część przypadająca małżonkowi nie może być mniejsza niż jedna czwarta całości spadku. Jeżeli dziecko spadkodawcy nie dożyło otwarcia spadku, udział, który by mu przypadł, przypada jego dzieciom w częściach równych. W braku **zstępnych** /dzieci, wnuków, prawnuków/ spadkodawcy powołani są do spadku z ustawy – jego małżonek, rodzice i rodzeństwo. Udział spadkowy małżonka, który dziedziczy w zbiegu z rodzicami **/wstępnymi/** lub rodzeństwem spadkodawcy wynosi połowę spadku. Udział spadkowy każdego z rodziców, które dziedziczy w zbiegu z rodzeństwem spadkodawcy, wynosi jedną czwartą tego, co przypada łącznie dla rodziców i rodzeństwa. Pozostałą część dziedziczy rodzeństwo w częściach równych. Jeżeli jedno z rodziców nie dożyło otwarcia spadku, udział spadkowy, który by mu przypadł, przypada po połowie drugiemu z rodziców i rodzeństwu spadkodawcy. Jeżeli do spadku powołani są obok małżonka tylko rodzice albo tylko rodzeństwo, dziedziczą oni w częściach równych to, co przypada łącznie dla rodziców i rodzeństwa. Jeżeli którekolwiek z rodzeństwa spadkodawcy nie dożyło otwarcia spadku pozostawiając **zstępnych**, udział spadkowy, który by mu przypadł, przypada jego **zstępnym**. W braku **zstępnych**, rodziców, rodzeństwa i **zstępnych** rodzeństwa spadkodawcy cały spadek przypada jego małżonkowi. W braku **zstępnych** i małżonka spadkodawcy cały spadek przypada jego rodzicom, rodzeństwu i **zstępnym** rodzeństwa. W braku małżonka spadkodawcy i krewnych powołanych do dziedziczenia z ustawy spadek przypada Skarbowi Państwa.

Spadkobierca ustawowy może przez umowę z przyszłym spadkodawcą rzec się po nim dziedziczenia. Umowa taka wymaga formy aktu notarialnego. **Zrzeczenie się dziedziczenia** obejmuje również **zstępnych** zrzekającego się, chyba że umówiono się inaczej. Zrzekający się oraz jego **zstępni**, których obejmuje zrzeczenie się dziedziczenia, zostają wyłączeni od dziedziczenia, tak jakby nie dożyli otwarcia spadku.

Rozporządzić majątkiem na wypadek śmierci można jedynie przez **testament**. Jest to jednostronna czynność prawna. Testament może sporządzić jedynie osoba mająca pełną zdolność do czynności prawnych. Ważność testamentu wyłącza brak świadomego i swobodnego podjęcia decyzji i wyrażenia woli oraz działanie pod wpływem błędu lub groźby. Testamentu nie można sporządzić ani odwołać przez przedstawiciela. Spadkodawca może w każdej chwili testament odwołać. Zwykłą formą testamentu jest napisanie go w całości piśmem ręcznym, podpisanie i opatrzenie datą. Jeżeli spadkodawca powołał do spadku lub oznaczonej jego części kilku spadkobierców, nie określając ich udziałów spadkowych, dziedziczą oni w częściach równych. Jeżeli spadkodawca przeznaczył oznaczonej osobie w testamentie poszczególne przedmioty majątkowe, które wyczerpują prawie cały spadek, osobę tę poczytuje się w razie wątpliwości nie za zapisobiercę, lecz za spadkobiercę powołanego do całego spadku. Odpowiednio jeżeli takie rozrządzenie testamentowe zostało dokonane na rzecz kilku osób, osoby te poczytuje się w razie wątpliwości za powołane do całego spadku w częściach ułamkowych odpowiadających

okresunkowi wartości przeznaczonych im przedmiotów. Nie można powołać spadkobiercy testamentowego z zastrzeżeniem warunku lub terminu.

Spadkodawca może przez rozrządzenie testamentowe zobowiązać spadkobiercę ustawowego lub testamentowego do spełnienia określonego świadczenia majątkowego na rzecz oznaczonej osoby **/zapis/**, jak również włożyć na spadkobiercę lub zapisobiercę obowiązek oznaczonego działania lub zaniechania, nie czyniąc nikogo wierzycielem **/polecenie/**. Wykonania polecenia może żądać każdy ze spadkobierców, jak również wykonawca testamentu, chyba że polecenie ma wyłączenie na celu korzyść obciążonego poleceniem. Jeżeli polecenie ma na względzie interes społeczny, wykonania polecenia może żądać także właściwy organ państwowy.

Dla zabezpieczenia interesów spadkobierców ustawowych przed niekorzystnym rozrządzeniem testamentowym spadkodawcy przewidziana jest instytucja **zachowku**. **Zstępnym**, małżonkowi oraz rodzicom spadkodawcy, którzy byliby powołani do spadku z ustawy, należą się, jeżeli uprawniony jest trwale niezdolny do pracy albo jeżeli **zstępny** uprawniony jest małoletni – dwie trzecie udziału spadkowego, który by mu przypadł przy dziedziczeniu ustawowym, w innych zaś wypadkach – połowa wartości tego udziału. Spadkobierca może w testamentie pozbawić **zstępnych**, małżonka i rodziców zachowku przez to, że ich wydziedziczy. **Wydziedziczenie** może nastąpić, jeżeli uprawniony do zachowku wbrew woli spadkodawcy postępuje uporczywie w sposób sprzeczny z zasadami współżycia społecznego, uporczywie nie dopełnia względem spadkodawcy obowiązków rodzinnych bądź dopuścił się względem spadkodawcy albo jednej z najbliższych mu osób umyślnego przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności albo rażącej obrzyzy czci. Spadkodawca nie może wydziedziczyć uprawnionego do zachowku, jeżeli mu przebaczył.

Spadkobierca może bądź przyjąć spadek bez ograniczenia odpowiedzialności za długi spadkowe **/przyjęcie proste/**, bądź przyjąć spadek z ograniczeniem odpowiedzialności do wysokości stanu czynnego spadku **/przyjęcie z dobrodziejstwem inwentarza/**, bądź też spadek **odrzuścić**. Oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku może być złożone nawet w formie ustnej przed sądem lub notariuszem w ciągu 6 miesięcy od dnia, w którym spadkobierca dowiedział się o tytule swego powołania. Brak oświadczenia spadkobiercy w powyższym terminie jest jednoznaczny z prostym przyjęciem spadku. Jednakże gdy spadkobiercą jest osoba nie mająca pełnej zdolności do czynności prawnych albo osoba, co do której istnieje podstawa do jej całkowitego ubezwłasnowolnienia, albo osoba prawna, brak oświadczenia spadkobiercy w terminie jest jednoznaczny z przyjęciem spadku z dobrodziejstwem inwentarza. Oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku złożone pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu jest nieważne. Oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku nie może być odwołane. Spadkobierca, który spadek odrzucił, zostaje wyłączony od dziedziczenia, tak jakby nie dożył otwarcia spadku. Skarb Państwa nie może odrzucić spadku, który mu przypadł z mocy ustawy. Skarb Państwa nie składa oświadczenia o przyjęciu spadku, a spadek uważa się za przyjęty z dobrodziejstwem inwentarza. Do chwili przyjęcia spadku spadkobierca ponosi odpowiedzialność za długi spadkowe tylko ze spadku. Od chwili przyjęcia spadku ponosi odpowiedzialność za te długi z całego swego majątku. W razie przyjęcia spadku z dobrodziejstwem

inwentarza spadkobierca ponosi odpowiedzialność za długi spadkowe tylko do wartości ustalonego w inwentarzu stanu czynnego spadku. Odpowiedzialność spadkobiercy z tytułu zapisów i poleceń ogranicza się zawsze do wartości stanu czynnego spadku. Do chwili działu spadku spadkobiercy ponoszą solidarną odpowiedzialność za długi spadkowe. Jeżeli jeden ze spadkobierców spełnił świadczenie, może żądać zwrotu od pozostałych spadkobierców w częściach, które odpowiadają wielkości ich udziałów. Od chwili działu spadku spadkobiercy ponoszą odpowiedzialność za długi spadkowe w stosunku do wielkości udziałów.

Sąd na wniosek osoby mającej w tym interes prawny stwierdza nabycie spadku przez spadkobiercę. Istnieje domniemanie, że osoba, która uzyskała **stwierdzenie nabycia spadku**, jest spadkobiercą. Względem osoby trzeciej, która nie rości sobie praw do spadku z tytułu dziedziczenia, spadkobierca może udowodnić swe prawa wynikające z dziedziczenia tylko stwierdzeniem nabycia spadku.

Jeżeli spadek przypada kilku spadkobiercom, do wspólności majątku spadkowego oraz do działu spadku stosuje się odpowiednio przepisy o współwłasności w częściach ułamkowych. Spadkobierca może za zgodą pozostałych spadkobierców rozporządzić udziałem w przedmiocie należącym do spadku. **Dział spadku** może nastąpić bądź na mocy umowy między wszystkimi spadkobiercami, bądź na mocy orzeczenia sądu na żądanie któregokolwiek ze spadkobierców. Jeżeli do spadku należy nieruchomości, umowa o dział powinna być zawarta w formie aktu notarialnego.

10. PRAWO RODZINNE

Małżeństwo zostaje **zawarte**, gdy mężczyzna i kobieta jednocześnie obecni złożą przed **kierownikiem urzędu stanu cywilnego** oświadczenia, że wstępują ze sobą w związek małżeński. Oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński powinny być złożone publicznie w obecności dwóch pełnoletnich świadków. Małżeństwo przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego nie może być zawarte przed upływem miesiąca od dnia, kiedy osoby, które zamierzają je zawrzeć, złożyły kierownikowi urzędu stanu cywilnego **pisemne zapewnienie**, że nie wiedzą o istnieniu okoliczności wyłączających zawarcie tego małżeństwa. Jednakże kierownik urzędu stanu cywilnego może zezwolić na zawarcie małżeństwa przed upływem tego terminu, jeżeli przemawiają za tym ważne względy.

Małżeństwo zostaje również zawarte, gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego w obecności **duchownego** oświadczą wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu i kierownik urzędu stanu cywilnego następnie sporządzi akt małżeństwa. Gdy zostaną spełnione powyższe przesłanki, małżeństwo uważa się za zawarte w chwili złożenia oświadczeń w obecności duchownego. Duchowny, przed którym zawierany jest związek małżeński nie może przyjmując oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński bez uprzedniego przedstawienia mu zaświadczenia stwierdzającego brak okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa, sporządzonego przez kierownika

urzędu stanu cywilnego. Niezwłocznie po złożeniu oświadczeń, o wstąpieniu w związek małżeński, duchowny sporządza zaświadczenie stwierdzające, że oświadczenia te zostały złożone w jego obecności. Zaświadczenie to podpisują duchowny, małżonkowie i dwaj pełnoletni świadkowie obecni przy złożeniu tych oświadczeń. Zaświadczenie to wraz z zaświadczeniem sporządzonym przez kierownika urzędu stanu cywilnego duchowny przekazuje do urzędu stanu cywilnego przed upływem pięciu dni od zawarcia małżeństwa. Nadanie jako przesyłki poleconej w polskim urządzie pocztowym jest równoznaczne z przekazaniem do urzędu stanu cywilnego. Mężczyzna i kobieta, będący obywatelami polskimi przebywającymi za granicą, mogą zawrzeć małżeństwo przed **konsulem** lub przed osobą wyznaczoną do wykonywania funkcji konsula.

Z ważnych powodów sąd może zezwolić, żeby oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński zostało złożone przez **pełnomocnika**. Pełnomocnictwo powinno być udzielone na piśmie z podpisem urzędowo poświadczonym i wymienić osobę, z którą małżeństwo ma być zawarte.

O **nazwisku**, które każdy z małżonków będzie nosił po zawarciu małżeństwa, decyduje jego oświadczenie złożone przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego. Oświadczenie może być złożone bezpośrednio po zawarciu małżeństwa albo przed sporządzeniem przez kierownika urzędu stanu cywilnego zaświadczenia stwierdzającego brak okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa. Małżonkowie mogą nosić wspólnie nazwisko będące dotychczasowym nazwiskiem jednego z nich. Każdy z małżonków może również zachować swoje dotychczasowe nazwisko albo połączyć z nim dotychczasowe nazwisko drugiego małżonka. Nazwisko utworzone w wyniku połączenia nie może składać się z więcej niż dwóch członów. W razie niezłożenia oświadczenia w sprawie nazwiska, każdy z małżonków zachowuje swoje dotychczasowe nazwisko.

Nie może zawrzeć małżeństwa osoba nie mająca ukończonych lat osiemnastu. Jednakże z ważnych powodów sąd opiekuńczy może zezwolić na zawarcie małżeństwa kobiecie, która ukończyła lat szesnaście, a z okoliczności wynika, że zawarcie małżeństwa będzie zgodne z dobrem załozonej rodziny. Nie może zawrzeć małżeństwa osoba ubezwłasnowolniona całkowicie. Nie może także zawrzeć małżeństwa osoba dotknięta chorobą psychiczną albo niedorozwojem umysłowym. Jeżeli jednak stan zdrowia lub umysłu takiej osoby nie zagraża małżeństwu ani zdrowiu przyszłego potomstwa i jeżeli osoba ta nie została ubezwłasnowolniona całkowicie, sąd może jej zezwolić na zawarcie małżeństwa. Nie może zawrzeć małżeństwa, kto już pozostaje w związku małżeńskim, jak również krewni w linii prostej, rodzeństwo ani powinowaci w linii prostej. Jednakże z ważnych powodów sąd może zezwolić na zawarcie małżeństwa między powinowatymi. Nie mogą zawrzeć ze sobą małżeństwa przysposobiaczy i przysposobiony. Małżeństwo może być także unieważnione, jeżeli oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński zostało złożone: 1) przez osobę, która z jakichkolwiek powodów znajdowała się w stanie wyłączającym świadome wyrażenie woli, 2) pod wpływem błędu co do tożsamości drugiej strony, 3) pod wpływem bezprawnej groźby drugiej strony lub osoby trzeciej, jeżeli z okoliczności wynika, że składający oświadczenie mogli się obawiać, że jemu samemu lub innej osobie grozi poważne niebezpieczeństwo osobiste. Nie można żądać unieważnienia małżeństwa po upływie sześciu miesięcy

od ustania stanu wyłączającego świadome wyrażenie woli, od wykrycia błędu lub ustania obawy wywołanej groźbą – a w każdym wypadku po upływie lat trzech od zawarcia małżeństwa.

Małżonkowie mają **równe prawa i obowiązki** w małżeństwie. Są obowiązani do wspólnego pożycia, do wzajemnej pomocy i wierności oraz do współdziałania dla dobra rodziny, którą przez swój związek założyli. Małżonkowie rozstrzygają wspólnie o istotnych sprawach rodziny, a w braku porozumienia każdy z nich może zwrócić się o rozstrzygnięcie do sądu.

Z małżeństwa wynika **powinowactwo** między małżonkiem a krewnymi drugiego małżonka, które trwa mimo ustania małżeństwa. Oboje małżonkowie obowiązani są, każdy według swych sił oraz swych możliwości zarobkowych i majątkowych, przyczynić się do zaspokajania potrzeb rodziny, którą przez swój związek założyli. Zadośćuczynienie temu obowiązkowi może polegać także, w całości lub w części, na osobistych staraniach o wychowanie dzieci i na pracy we wspólnym gospodarstwie domowym. Jeżeli jeden z małżonków pozostających we wspólnym pożyciu nie spełnia ciężącego na nim obowiązku przyczyniania się do zaspokajania potrzeb rodziny, sąd może nakazać, ażeby wynagrodzenie za pracę albo inne należności przypadające temu małżonkowi były w całości lub w części wypłacane do rąk drugiego małżonka. W razie przemijającej przeszłości, która dotyczy jednego z małżonków pozostających we wspólnym pożyciu, drugi małżonek może za niego działać w sprawach zwykłego zarządu, w szczególności może bez pełnomocnictwa pobierać przypadające należności, chyba że sprzeciwia się temu małżonek, którego przeszłość dotyczy. Względem osób trzecich sprzeciw jest skuteczny, jeżeli był im wiadomy. Oboje małżonkowie są odpowiedzialni solidarnie za zobowiązania zaciągnięte przez jednego z nich w sprawach wynikających z zaspokajania zwykłych potrzeb rodziny. Względem osób trzecich wyłączenie odpowiedzialności solidarnej jest skuteczne, jeżeli było im wiadome.

Z chwilą zawarcia małżeństwa powstaje między małżonkami z mocy ustawy wspólność majątkowa obejmująca ich dorobek **wspólność ustawowa**. Dorobkiem małżonków są przedmioty majątkowe nabyte w czasie trwania wspólności ustawowej przez oboje małżonków lub przez jednego z nich. W szczególności stanowią dorobek małżonków: pobrane wynagrodzenie za pracę oraz za inne usługi świadczone osobiście przez któregokolwiek z małżonków; dochody z majątku wspólnego, jak również z odrębnego majątku każdego z małżonków. Oboje małżonkowie mają równe udziały w majątku wspólnym. Jednakże z ważnych powodów każdy z małżonków może żądać, ażeby ustalenie udziałów w majątku wspólnym nastąpiło z uwzględnieniem stopnia, w którym każdy z nich przyczynił się do powstania tego majątku.

Oboje małżonkowie są obowiązani współdziałać w zarządzie majątkiem wspólnym. Każdy z małżonków może wykonywać samodzielnie zarząd majątkiem wspólnym. Do dokonania czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu potrzebna jest zgoda drugiego małżonka wyrażona w formie wymaganej dla danej czynności prawnej. Jeżeli na podstawie czynności prawnej dokonanej przez jednego małżonka bez wymaganej zgody drugiego osoba trzecia nabywa prawo lub zostaje zwolniona od obowiązku, stosuje się odpowiednio przepisy o ochronie osób, które w dobrej wierze dokonały czynności

prawnej z osobą nieuprawnioną do rozporządzania prawem. Jeżeli jeden z małżonków odmawia zgody na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem wspólnym albo jeżeli porozumienie z nim napotyka trudne do przewyżyczenia przeszkody, drugi małżonek może zwrócić się do sądu o zezwolenie na dokonanie czynności. Sąd udziela zezwolenia, jeżeli dokonania czynności wymaga dobro rodziny.

W czasie trwania wspólności ustawowej żaden z małżonków nie może żądać podziału majątku wspólnego. Nie może również rozporządzać ani zobowiązywać się do rozporządzania udziałem, który w razie ustania wspólności przypadnie mu w majątku wspólnym lub w poszczególnych przedmiotach należących do tego majątku.

Jeżeli wierzytelność powstała w czasie trwania wspólności ustawowej zaspokojenia z majątku wspólnego, może żądać także wierzyciel, którego dłużnikiem jest tylko jeden z małżonków³¹⁹. Jeżeli jednak wierzytelność powstała przed powstaniem wspólności ustawowej albo jeżeli dotyczy ona odrębnego majątku dłużnika z małżonków, wierzyciel może żądać zaspokojenia tylko z odrębnego majątku dłużnika oraz z wynagrodzenia za pracę lub za inne usługi świadczone osobiście przez dłużnika, jak również z korzyści uzyskanych przez dłużnika z jego praw autorskich twórcy, praw twórcy wynalazku, wzoru lub projektu racjonalizatorskiego. Sąd może ograniczyć lub wyłączyć możliwość zaspokojenia się z majątku wspólnego przez wierzyciela, którego dłużnikiem jest tylko jeden z małżonków, jeżeli ze względu na charakter wierzytelności albo stopień przyczynienia się małżonka będącego dłużnikiem do powstania majątku wspólnego – zaspokojenie z majątku wspólnego byłoby sprzeczne z zasadami współzycia społecznego. Wierzyciel małżonka nie może w czasie trwania wspólności ustawowej, z uwagi na jej bezudziałowy charakter, żądać zaspokojenia z udziału, który w razie ustania wspólności przypadnie temu małżonkowi w majątku wspólnym lub w poszczególnych przedmiotach należących do tego majątku.

Małżonkowie mogą przez umowę wspólność ustawową rozszerzyć, ograniczyć lub wyłączyć. Umowa powinna być zawarta w formie aktu notarialnego. Można ją zawrzeć także przed zawarciem małżeństwa. Małżonkowie mogą powoływać się względem osób trzecich na rozszerzenie, ograniczenie lub wyłączenie wspólności tylko wtedy, gdy zawarcie przez nich umowy majątkowej oraz jej rodzaj były tym osobom wiadome. Nie można przez umowę rozszerzyć zakresu wspólności na:

- 1) prawa niezbywalne;
- 2) wierzytelności z tytułu odszkodowania za uszkodzenie ciała lub wywołanie rozstroju zdrowia, o ile nie wchodzi one do wspólności ustawowej, jak również wierzytelności z tytułu zadośćuczynienia za doznaną krzywdę;
- 3) niewymagalne jeszcze wierzytelności o wynagrodzenie za pracę albo za inne usługi świadczone osobiście przez jednego z małżonków.

Z ważnych powodów każdy z małżonków może żądać zniesienia przez sąd wspólności majątkowej zarówno ustawowej, jak i umownej. Wspólność zarówno ustawowa, jak

³¹⁹ Majątek wspólny małżonków obejmuje również również odpowiedzialność podatkowa.

i umowna ustaje z mocy prawa w razie ubezwłasnowolnienia jednego z małżonków. Z chwilą ustania wspólności majątkowej między małżonkami powstaje między nimi rozdzielną majątkowa. Od chwili ustania wspólności ustawowej stosuje się do majątku, który był nią objęty przepisy o współwłasności w częściach ułamkowych.

Przedmioty majątkowe nie objęte wspólnością stanowią **majątek odrębny** każdego z małżonków. Są to:

- 1) przedmioty majątkowe nabyte przed powstaniem wspólności ustawowej,
- 2) przedmioty majątkowe nabyte przez dziedziczenie, zapis lub darowiznę, chyba że spadkodawca lub darczyńca inaczej postanowił,
- 3) przedmioty majątkowe nabyte ze środków uzyskanych w zamian za przedmioty wymienione w dwóch punktach poprzedzających,
- 4) przedmioty majątkowe służące wyłącznie do zaspokajania osobistych potrzeb jednego z małżonków,
- 5) przedmioty majątkowe służące do wykonywania zawodu, jeżeli zostały nabyte ze środków należących do odrębnego majątku małżonka wykonującego ten zawód; nie dotyczy to jednak przedmiotów służących do prowadzenia gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa,
- 6) prawa niezbywalne,
- 7) przedmioty uzyskane z tytułu odszkodowania za uszkodzenie ciała lub wywołanie rozstroju zdrowia albo z tytułu zadośćuczynienia za doznaną krzywdę; nie dotyczy to jednak renty należnej poszkodowanemu małżonkowi z powodu całkowitej lub częściowej utraty zdolności do pracy zarobkowej albo z powodu zwiększenia się jego potrzeb lub zmniejszenia widoków powodzenia na przyszłość,
- 8) wierzytelności o wynagrodzenie za pracę lub za inne usługi świadczone osobiście przez jednego z małżonków,
- 9) prawa autorskie twórcy, prawa twórcy wynalazku, wzoru lub projektu racjonalizatorskiego.

Przedmioty zwykłego urządzenia domowego służące do użytku obojga małżonków są objęte wspólnością ustawową także w wypadku, gdy zostały nabyte przez dziedziczenie, zapis lub darowiznę, chyba że spadkodawca lub darczyńca inaczej postanowił.

W razie **uznania jednego z małżonków za zmarłego** domniemywa się, że małżeństwo ustalo z chwilą, która w orzeczeniu o uznaniu tego małżonka za zmarłego została oznaczona jako chwila jego śmierci. Jeżeli po uznaniu jednego z małżonków za zmarłego drugi małżonek zawarł nowy związek małżeński, związek ten nie może być unieważniony z tego powodu, że małżonek uznany za zmarłego żyje albo że jego śmierć nastąpiła w innej chwili aniżeli chwila oznaczona w orzeczeniu o uznaniu za zmarłego. Przepisu tego nie stosuje się, jeżeli w chwili zawarcia nowego związku małżeńskiego strony wiedziały, że małżonek uznany za zmarłego pozostaje przy życiu.

Jeżeli między małżonkami nastąpił **zupełny i trwały rozkład pożycia**, każdy z małżonków może żądać, ażeby sąd rozwiązał małżeństwo przez **rozwód**. Jednakże mimo zupełnego i trwałego rozkładu pożycia rozwód nie jest dopuszczalny, jeżeli wskutek niego miałoby ucierpieć dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków albo jeżeli z innych względów orzeczenie rozwodu byłoby sprzeczne z zasadami współzycia

społecznego. Rozwód nie jest również dopuszczalny, jeżeli żąda go małżonek wyłącznie winny rozkładu pożycia, chyba że drugi małżonek wyrazi zgodę na rozwód albo że odmowa jego zgody na rozwód jest w danych okolicznościach sprzeczna z zasadami współzycia społecznego. Orzekając rozwód sąd orzeka także, czy i który z małżonków ponosi winę rozkładu pożycia. Jednakże na zgodne żądanie małżonków sąd nie orzeka o winie. W tym wypadku następują skutki takie, jak gdyby żaden z małżonków nie ponosił winy. W wyroku orzekającym rozwód sąd rozstrzyga o władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim dzieckiem obojga małżonków oraz orzeka, w jakiej wysokości każdy z małżonków obowiązany jest do ponoszenia kosztów utrzymania i wychowania dziecka. Sąd może powierzyć wykonywanie władzy jednemu z rodziców, ograniczając władzę rodzicielską drugiego do określonych obowiązków i uprawnień w stosunku do osoby dziecka. Jeżeli małżonkowie zajmują wspólne mieszkanie, sąd w wyroku rozwodowym orzeka także o sposobie korzystania z tego mieszkania przez czas wspólnego w nim zamieszkiwania rozwiedzionych małżonków. W wypadkach wyjątkowych, gdy jeden z małżonków swym rażąco nagannym postępowaniem uniemożliwia wspólne zamieszkiwanie, sąd może nakazać jego eksmisję na żądanie drugiego małżonka. Na zgodny wniosek stron sąd może w wyroku orzekającym rozwód orzec również o podziale wspólnego mieszkania albo o przyznaniu mieszkania jednemu z małżonków, jeżeli drugi małżonek wyraża zgodę na jego opuszczenie bez dostarczenia lokalu zamieszkania i pomieszczenia zastępczego, o ile podział bądź jego przyznanie jednemu z małżonków są możliwe. Na wniosek jednego z małżonków sąd może w wyroku orzekającym rozwód dokonać podziału majątku wspólnego, jeżeli przeprowadzenie tego podziału nie spowoduje nadmiernej zwłoki w postępowaniu. Małżonek rozwiedziony, który nie został uznany za wyłącznie winnego rozkładu pożycia i który znajduje się w niedostatku, może żądać od drugiego małżonka rozwiedzonego dostarczenia środków utrzymania w zakresie odpowiadającym usprawiedliwionym potrzebom uprawionego oraz możliwościom zarobkowym i majątkowym zobowiązanego. Jeżeli jeden z małżonków został uznany za wyłącznie winnego rozkładu pożycia, a rozwód pociąga za sobą istotne pogorszenie sytuacji materialnej małżonka niewinnego, sąd na żądanie małżonka niewinnego może orzec, że małżonek wyłącznie winny obowiązany jest przyczynić się w odpowiednim zakresie do zaspokajania usprawiedliwionych potrzeb małżonka niewinnego, chociażby ten nie znajdował się w niedostatku.

Jeżeli między małżonkami nastąpił **zupełny rozkład pożycia**, każdy z małżonków może żądać, ażeby sąd orzekł **separację**. Jednakże mimo zupełnego rozkładu pożycia orzeczenie separacji nie jest dopuszczalne, jeżeli wskutek niej miałoby ucierpieć dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków albo jeżeli z innych względów orzeczenie separacji byłoby sprzeczne z zasadami współzycia społecznego. Jeżeli małżonkowie nie mają wspólnych małoletnich dzieci, sąd może orzec separację na podstawie zgodnego żądania małżonków. Jeżeli jeden z małżonków żąda orzeczenia separacji, a drugi orzeczenia rozwodu i żądanie to jest uzasadnione, sąd orzeka rozwód. Jeżeli jednak orzeczenie rozwodu nie jest dopuszczalne, a żądanie orzeczenia separacji jest uzasadnione, sąd orzeka separację. Orzeczenie separacji ma skutki takie jak rozwiązanie małżeństwa przez rozwód, chyba że ustawa stanowi inaczej. Małżonek pozostający

w separacji nie może zawrzeć małżeństwa. Jeżeli wymagają tego względy słuszności, małżonkowie pozostający w separacji obowiązani są do wzajemnej pomocy. Orzeczenie separacji powoduje powstanie między małżonkami rozdzielnosci majątkowej. Na zgodne żądanie małżonków sąd orzeka o zniesieniu separacji.

Jeżeli dziecko urodziło się w czasie trwania małżeństwa albo przed upływem trzystu dni od jego ustania lub unieważnienia, **domniemywa się**, że pochodzi ono od męża matki. Domniemanie tego nie stosuje się, jeżeli dziecko urodziło się po upływie 300 dni od orzeczenia separacji. Jeżeli dziecko urodziło się przed upływem trzystu dni od ustania lub unieważnienia małżeństwa, lecz po zawarciu przez matkę drugiego małżeństwa, domniemywa się, że pochodzi ono od drugiego męża³²⁰. Domniemanie powyższe mogą być obalone tylko na skutek powództwa o **zaprzeczenie ojcostwa**. Mąż matki może wytoczyć powództwo o zaprzeczenie ojcostwa w ciągu sześciu miesięcy od dnia, w którym dowiedział się o urodzeniu dziecka przez żonę. Matka może wytoczyć powództwo o zaprzeczenie ojcostwa swego męża w ciągu sześciu miesięcy od urodzenia dziecka. Dziecko po dojrściu do pełnoletności może wytoczyć powództwo o zaprzeczenie ojcostwa męża swojej matki, nie później jednak jak w ciągu trzech lat od osiągnięcia pełnoletności. Jeżeli nie zachodzi domniemanie, że ojcem dziecka jest mąż jego matki, albo gdy domniemanie takie zostało obalone, ustalenie ojcostwa może nastąpić albo przez **uznanie dziecka** przez ojca, albo na mocy orzeczenia sądu. Można uznać dziecko nawet nie urodzone, jeżeli zostało już poczęte. Do uznania dziecka potrzebna jest zgoda matki, a jeżeli dziecko jest pełnoletnie także zgoda dziecka.

II. PRAWO SPÓŁEK

Problematyka ogólnej regulacji prowadzenia działalności gospodarczej objęta ustawą z 19 listopada 1999 r. Prawo działalności gospodarczej należy do prawa gospodarczego publicznego³²¹. Prawo spółek zaś mieści się w prawie prywatnym. Spółki z uwagi na

³²⁰ W innych przypadkach ma zastosowanie domniemanie, że ojcem dziecka jest ten, kto obcował z matką dziecka nie dłużej niż w trzechsetnym, a nie później niż w sto osiemdziesiątym pierwszym dniu przed urodzeniem się dziecka.

³²¹ **Działalnością gospodarczą** w rozumieniu tej ustawy jest zarobkowa działalność wytwórcza, handlowa, budowlana, usługowa oraz poszukiwanie, rozpoznawanie i eksploatacja zasobów naturalnych, wykonywana w sposób zorganizowany i ciągły. **Przedsiębiorcą** w rozumieniu ustawy jest osoba fizyczna, osoba prawna oraz nie mająca osobowości prawnej spółka prawa handlowego, która zawodowo, we własnym imieniu podejmuje i wykonuje działalność gospodarczą. Za przedsiębiorców uznaje się także wspólników spółki cywilnej w zakresie wykonywanej przez nich działalności gospodarczej. Spółka cywilna nie jest przedsiębiorcą. Za przedsiębiorców nie uznaje się również notariuszy, adwokatów i radców prawnych. Przepisów ustawy – Prawo działalności gospodarczej nie stosuje się do działalności wytwórczej w rolnictwie w zakresie upraw rolnych oraz chowu i hodowli zwierząt, ogrodnictwa, warzywnictwa, leśnictwa i rybactwa śródlądowego, a także wynajmowania przez rolników pokoi i miejsc na ustawienie namiotów, sprzedaży posiłków domowych i świadczenia w gospodarstwach rolnych innych usług związanych z pobytem turystów. Podejmowanie i wykonywanie działalności gospodarczej jest wolne dla każdego na **równych prawach**, z zachowaniem warunków określonych przepisami prawa.

Obywatele państw obcych, którzy otrzymali zezwolenie na osiedlenie się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, korzystają w zakresie podejmowania i wykonywania działalności gospodarczej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej z takich samych praw jak obywatele polscy. Na **zasadzie wzajemności**, o ile umowy międzynarodowe ratyfikowane przez Polskę nie stanowią inaczej, osoby zagraniczne mogą na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej podejmować i wykonywać działalność gospodarczą na takich samych zasadach, jak przedsiębiorcy mający miejsce pobytu stałego lub siedzibę w Polsce. W przypadku braku zasady wzajemności, osoby zagraniczne dla podejmowania i wykonywania działalności gospodarczej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej mogą tworzyć wyłącznie spółki komandytowe, spółki z ograniczoną odpowiedzialnością i spółki akcyjne, a także przystępować do takich spółek oraz obejmować bądź nabywać ich udziały i akcje.

Przedsiębiorca może podjąć działalność gospodarczą po uzyskaniu wpisu do **rejestru przedsiębiorców**. Przedsiębiorca powinien wykonywać działalność gospodarczą na zasadach uczciwej konkurencji i poszanowania dobrych obyczajów oraz słusznych interesów konsumentów. Jest on zobowiązany spełniać określone przepisami prawa warunki wykonywania działalności gospodarczej, w szczególności dotyczące ochrony przed zagrożeniem życia, zdrowia ludzkiego /bhp, sanitarnie, przeciwpożarowe/ i moralności publicznej, a także ochrony środowiska. Jeżeli przepisy szczególne nakładają obowiązek posiadania odpowiednich uprawnień zawodowych przy wykonywaniu określonego rodzaju działalności gospodarczej, przedsiębiorca jest obowiązany zapewnić, aby działalność gospodarcza była wykonywana bezpośrednio przez osobę legitymującą się posiadaniem takich uprawnień zawodowych.

Zakład główny, oddział oraz inne stałe miejsce wykonywania przez przedsiębiorcę działalności gospodarczej powinny być **oznaczone** na zewnątrz. Zewnętrzne oznaczenie powinno zawierać oznaczenie przedsiębiorcy oraz zwizję określenie przedmiotu wykonywanej działalności gospodarczej. Przedsiębiorca jest obowiązany do zamieszczania na towarach lub na ich opakowaniach wprowadzanych do obrotu informacji w języku polskim zawierających: oznaczenie przedsiębiorcy – producenta towaru i jego adres, nazwę towaru, inne oznaczenia i informacje wymagane na podstawie odrębnych przepisów. Przedsiębiorca rozpoczynający działalność gospodarczą powinien uzyskać numer REGON w urzędzie statystycznym, numer NIP w urzędzie skarbowym oraz zgłosić działalność w ZUS, a pracodawca dodatkowo powiadomić właściwego inspektora pracy i właściwego inspektora sanitarnego. Przedsiębiorca zobowiązany jest także do: 1) dokonywania lub przyjmowania płatności za pośrednictwem rachunku bankowego w każdym przypadku, gdy stroną transakcji jest inny przedsiębiorca, a jednorazowa wartość należności lub zobowiązań przekracza równowartość 3000 EURO albo równowartość 1000 EURO, gdy suma wartości tych należności i zobowiązań powstałych w miesiącu poprzednim przekracza równowartość 10 000 EURO, 2) zawiadomienia urzędu skarbowego, właściwego ze względu na podatek dochodowy, o posiadaniu rachunku bankowego związanego z wykonywaną działalnością gospodarczą, a w razie posiadania więcej niż jednego rachunku – do wskazania jednego z nich jako rachunku podstawowego i zawiadomienia o tym banku, w którym rachunek jest otwarty, 3) zawiadomienia właściwego urzędu skarbowego oraz banku, w którym otwarty jest podstawowy rachunek bankowy związany z wykonywaną działalnością gospodarczą, o posiadaniu rachunków bankowych w innych bankach, informując o nazwach i adresach banków oraz o numerach rachunków bankowych. Kto nie wypełnia powyższych obowiązków podlega karze grzywny.

Uzyskanie **koncesji** wymaga wykonywanie działalności gospodarczej w zakresie: 1) poszukiwania lub rozpoznawania złóż kopalni, wydobywania kopalini ze złóż, 2) wytworzenia i obrotu materiałami wybuchowymi, bronią i amunicją oraz wyrobami i technologią o przeznaczeniu wojskowym lub policyjnym, 3) wytworzenia, przetwarzania, magazynowania, przesyłania, dystrybucji i obrotu paliwami i energią, 4) ochrony osób i mienia, 5) transportu lotniczego oraz wykonywania innych usług lotniczych, 6) budowy i eksploatacji albo wyłącznie eksploatacji autostrad płatnych oraz dróg ekspresowych, do których stosuje się przepisy o autostradach płatnych, 7) zarządzania liniami kolejowymi oraz wykonywania przewozów kolejowych, 8) rozpowszechniania programów radiowych i telewizyjnych. Udzielenie, odmowa udzielenia, zmiana i cofnięcie koncesji należy do sądownictwa do ministra właściwego ze względu na przedmiot działalności gospodarczej podlegającej koncesjonowaniu i następuje w drodze decyzji administracyjnej. Koncesji udziela się na czas oznaczony, nie krótszy niż 2 lata i nie dłuższy niż 50 lat. Koncesje wydaje się uznaniowo w dziedzinach działalności gospodarczej objętych wyłącznością

kryterium prawnej regulacji dzielimy na **cywilne** i **handlowe**. Spółkę cywilną reguluje Kodeks cywilny, zaś spółki handlowe /jawna, partnerska, komandytowa, komandytowo-akcyjna, z o.o., akcyjna/ – Kodeks spółek handlowych. Spółki dzieli się również na **osobowe** i **kapitałowe**. Te pierwsze pozabawione są osobowości prawnej /cywilna, jawna, partnerska, komandytowa, komandytowo-akcyjna/. Spółki kapitałowe /z ograniczoną odpowiedzialnością, akcyjna/ posiadają osobowość prawną. Oprócz posiadania osobowości prawnej spółki kapitałowe wyróżnia określona przepisami struktura organizacyjna, konieczność wniesienia do spółki kapitału oznaczonej wysokości /przy braku możliwości wkładu w postaci pracy/, płynność składu osobowego, prowadzenie spraw i reprezentowanie przez zarząd. Majątek spółki kapitałowej stanowi jej własność i za zobowiązania jedynie ona ponosi odpowiedzialność. W spółce osobowej struktura organizacyjna może być dowolna. Sprawy spółki osobowej prowadzi i spółkę reprezentują bezpośrednio wspólnicy. Wysokość kapitału w spółkach osobowych jest dowolna i wkład może mieć formę usług świadczonych przez wspólnika, jednak odpowiedzialność za zobowiązania spółki ponoszą swoim majątkiem osobistym wspólnicy. Majątek w spółce cywilnej stanowi współwłasność łączną wspólników, zaś w handlowych spółkach osobowych stanowi własność spółki. Ta własność wynika z ich **ufomnej osobowości prawnej**. Kategorie ta powstała z uwagi na przyznanie przez przepisy szczególne tym spółkom zdolności prawnej, zdolności do czynności prawnych i zdolności sądowej mimo braku formalnego nadania osobowości prawnej.

Poniżej przedstawiono porównawczo poszczególne rodzaje spółek. W tym miejscu należy zaznaczyć, iż niektóre regulacje prawne mają charakter dyspozytywny.

państwową lub dotyczących bezpieczeństwa obywateli, innego ważnego interesu publicznego bądź wiążących się z własnością państwową. Organ koncesyjny wybiera najlepszych spośród wnioskodawców, którzy spełniają określone warunki kapitałowe, kadrowe, lokalowe, technologiczne, itp.

Zezwolenia wymaga m.in. działalność w zakresie działalności bankowej, ubezpieczeniowej, maklerskiej, funduszy inwestycyjnych i emerytalnych, wyrobu, rozlewu spirytusu, wódek oraz wyrobów winiarskich, wytwarzania wyrobów tytoniowych, usług detektywistycznych, produkcji i dystrybucji tablic rejestracyjnych pojazdów, zarządzania lotniskami, usług kurierskich, a także początkowych usług o charakterze powszechnym, polegających na przewożeniu i doręczaniu w obrocie krajowym i zagranicznym przesyłek listowych i listów wartościowych o masie powyżej 2000 g, usług telekomunikacyjnych, w zakresie wytwarzania środków farmaceutycznych i materiałów medycznych, prowadzenia aptek ogólnodostępnych, hurtowni farmaceutycznych, prowadzenia agencji celnej. Organ zezwalający wydaje zezwolenie po stwierdzeniu, że spełnione zostały wymagane prawem warunki wykonywania działalności gospodarczej w dziedzinie objętej obowiązkiem uzyskania zezwolenia. Wydawanie, odmowa wydania i cofnięcie zezwolenia następuje w drodze decyzji administracyjnej. Zezwolenie wydaje się zasadniczo na czas nieoznaczony. Udzielenia zezwolenia nie można odmówić, jeżeli wnioskodawca spełnia prawem określone, konkretne warunki jego uzyskania.

	SPÓŁKA CYWILNA	SPÓŁKA JAWNA
Firma	Nie korzysta.	Powinna zawierać nazwiska lub firmy wszystkich wspólników albo nazwisko lub firmę jednego, lub kilku wspólników oraz dodatk „spółka jawna”.
Cel	Wspólny cel gospodarczy /nie musi być zarobkowy/.	Prowadzenie przedsiębiorstwa /zarobkowego/ pod własną firmą.
Forma i treść umowy	Pisemna dla celów dowodowych. Umowa powinna określać strony umowy, wspólny cel gospodarczy oraz wnoszone wkłady. Może określać wartość wkładów, czas trwania spółki /jeżeli jest oznaczony/, ograniczenie bądź wyłączenie uprawnień do prowadzenia spraw lub reprezentacji, określenie nierównych udziałów w zyskach lub stratach, powody rozwiązania.	Pisemna pod rygorem nieważności. Umowa powinna zawierać: firmę i siedzibę spółki, określenie wkładów wnoszonych przez każdego wspólnika i ich wartości, przedmiot działalności spółki, czas trwania spółki /jeżeli jest oznaczony/.
Wpis do rejestru przedsiębiorców	Brak. Wpisowi podlega każdy wspólnik jako przedsiębiorca.	Deklaratoryjny – nie tworzy nowego stanu prawnego, a jedynie potwierdza powstanie spółki.
Osobowość prawna	Brak	Ułonna – posiada odrębną zdolność prawną, zdolność do czynności prawnych i zdolność sądową.
Wkłady	Pieniężne, niepieniężne /własność rzeczy, inne zbywalne prawa, świadczenie usług/	Pieniężne, niepieniężne /własność rzeczy, inne zbywalne prawa, świadczenie usług/
Majątek	Współwłasność łączna wspólników. W czasie trwania spółki wspólnik nie może rozporządzać swoim udziałem we wspólnym majątku ani domagać się jego podziału. Wierzyciel wspólnika nie może żądać zaspokojenia z jego udziału w majątku spółki.	Majątek jest własnością spółki, gdyż ma ona zdolność prawną. W czasie trwania spółki wspólnik nie może rozporządzać swoim udziałem we wspólnym majątku ani domagać się jego podziału. Wierzyciel wspólnika nie może żądać zaspokojenia z jego udziału w majątku spółki.
Organy	Brak	Brak
Prowadzenie spraw	Każdy wspólnik może prowadzić sprawę nie prze-kraczając zakresu zwykłych czynności spółki. W razie sprzeciwu choćby jednego ze wspólników potrzebna jest uchwała wspólników. Do spraw przekraczających zakres zwykłego zarządu konieczna jest uchwała wspólników. Bez uchwały wspólnik może wykonać czynność nagłą. Uchwały wspólników zapadają większością głosów.	Każdy wspólnik może prowadzić sprawę w granicach zwykłych czynności spółki. W sprawach wykraczających poza te granice oraz jeżeli choćby jeden się sprzeciwi, konieczna jest uchwała wspólników. Do spraw przekraczających zakres zwykłego zarządu konieczna jest uchwała wspólników. Bez uchwały wspólnik może wykonać czynność nagłą. Uchwały wspólników zapadają większością głosów.

	SPÓŁKA CYWILNA	SPÓŁKA JAWNA
Reprezentacja	Każdy wspólnik jest umocowany do reprezentowania spółki w takich granicach, w jakich jest uprawniony do prowadzenia tej spraw.	Prawo reprezentowania spółki jawnej przez wspólnika nie może być wyłączone ani ograniczone ze skutkiem dla osób trzecich.
Zmiana składu	Zmiana składu wymaga zmiany umowy. Wspólnik może wypowiedzieć swój udział na 3 miesiące na koniec roku obrachunkowego, a z ważnych powodów nawet bez zachowania tego terminu. Może to uczynić także wierzyciel osobisty wspólnika, który przeprowadził bezskuteczną egzekucję z jego ruchomości i uzyskał zajęcie praw przysługujących wspólnikowi na wypadek wystąpienia ze spółki.	Zmiana składu wymaga zmiany umowy. Wspólnik może wypowiedzieć swój udział na 6 miesięcy na koniec roku obrachunkowego, a z ważnych powodów nawet bez zachowania tego terminu. Może to uczynić także wierzyciel osobisty wspólnika, który przeprowadził bezskuteczną egzekucję z jego ruchomości i uzyskał zajęcie praw przysługujących wspólnikowi na wypadek wystąpienia ze spółki.
Udział w zyskach i stratach	Udział ten jest równy bez względu na rodzaj i wartość wkładu.	Udział ten jest równy bez względu na rodzaj i wartość wkładu. Każdy wspólnik może żądać corocznie odsetek w wysokości 5% od swojego udziału kapitałowego, nawet gdy spółka poniosła stratę.
Odpowiedzialność	Odpowiedzialność wspólników jest nieograniczona i osobista. Ma ona charakter solidarny bez możliwości zmiany w umowie. Odpowiedzialność solidarna oznacza, że wierzyciel może żądać zaspokojenia całości swego roszczenia wedle swego wyboru od każdego wspólnika, kilku z nich lub wszystkich łącznie, a spełnienie świadczenia przez jednego z nich zwalnia pozostałych.	Subsydiarna /wspomagająca/ – wierzyciel, który posiada tytuł wykonawczy przeciwko spółce może żądać wszczęcia egzekucji z majątku wspólników dopiero, gdy nie zdola uzyskać zaspokojenia swoich roszczeń z majątku spółki. Przewidziana jest nieograniczona i osobista odpowiedzialność wspólników. Odpowiedzialność ta ma charakter solidarny bez możliwości zmiany w umowie.
Przyczyny rozwiązania spółki	Przyczyny przewidziane w umowie, uchwała wszystkich wspólników, osiągnięcie celu lub brak możliwości jego osiągnięcia, pozostanie tylko jednego wspólnika, każdy ze wspólników może z ważnych przyczyn żądać rozwiązania spółki przez sąd.	Przyczyny przewidziane w umowie, zgodna wszystkich wspólników, pozostanie tylko jednego wspólnika, ogłoszenie upadłości spółki, śmierć wspólnika lub ogłoszenie jego upadłości, orzeczenie sądu z ważnych powodów na żądanie wspólnika.
	Istnieje obowiązek przekształcenia spółki cywilnej w jawną, kiedy przychody netto w każdym z kolejnych dwóch lat obrotowych osiągnęły równowartość co najmniej 400 000 euro. Staje się ona jawną z chwilą wpisu do rejestru.	

	SPÓŁKA PARTNERSKA	SPÓŁKA KOMANDYTOWA	SPÓŁKA KOMANDYTOWO-AKCYJNA
Firma	Powinna zawierać nazwisko co najmniej jednego z partnerów, dodatkowo oznaczenie „i partner” lub „i partnerzy” albo „spółka partnerska” oraz określenie partnera/ów zawodu wykonywanego w spółce.	Powinna zawierać nazwisko jednego lub kilku komplementariuszy oraz dodatkowo „spółka komandytowa”. Jeżeli komplementariuszem jest osoba prawna, firma powinna zawierać pełne brzmienie jej nazwy. Niedopuszczalne jest zamieszczenie w firmie nazwiska komandytariusza.	Należy wymienić nazwisko jednego lub kilku komplementariuszy oraz oznaczenie „spółka komandytowo-akcyjna”. Jeżeli komplementariuszem jest osoba prawna, firma powinna zawierać pełne brzmienie jej nazwy. Niedopuszczalne jest zamieszczenie w firmie nazwy akcjonariusza.
Cel	Wykonywanie wolnego zawodu w spółce prowadzącej przedsiębiorstwo pod własną firmą.	Prowadzenie przedsiębiorstwa pod własną firmą.	Prowadzenie przedsiębiorstwa pod własną firmą.
Forma i treść umowy	Akt notarialny. Umowa powinna określać wolny zawód lub zawody wykonywane przez partnerów w ramach spółki, przedmiot jej działalności, nazwiska i imiona partnerów ponoszących nieograniczoną odpowiedzialność za zobowiązania oraz reprezentujących spółkę /jeżeli są do tego uprawnieni tylko niektórzy/, firmę i siedzibę spółki, czas jej trwania /jeżeli jest oznaczony/, określenie wkładów partnerów oraz ich wartości.	Akt notarialny. Umowa powinna zawierać określenie firmy i siedziby spółki, przedmiotu jej działalności i czasu jej trwania /jeżeli jest oznaczony/, oznaczenie wkładów wnoszonych przez wspólników i ich wartości oraz sumy komandytowe.	Statut w formie aktu notarialnego. Powinien zawierać: firmę i siedzibę spółki, przedmiot jej działalności, czas trwania /jeżeli jest oznaczony/, określenie wkładów każdego z komplementariuszy i ich wartości, dane dotyczące kapitału zakładowego i akcji, listę wszystkich komplementariuszy, organizację walnego zgromadzenia i rady nadzorczej /jeżeli jest przewidziana/.
Wpis do rejestru przedsiębiorców	Konstytutywny – spółka powstaje dopiero z chwilą wpisu.	Konstytutywny – spółka powstaje dopiero z chwilą wpisu.	Konstytutywny – spółka powstaje dopiero z chwilą wpisu.
Osobowość prawna	Ułonna	Ułonna	Ułonna
Wkłady	Pieniężne, niepieniężne /prawa, usługi/	Pieniężne, niepieniężne /usługi – tylko komplementariusz, komandytariusz jedynie gdy wartość innych jego wkładów nie jest niższa od sumy komandytowej/.	Pieniężne, niepieniężne /usługi – tylko komplementariusz – z wyłączeniem wkładów na kapitał zakładowy/. Akcjonariusze wnoszą wkłady wyłącznie na kapitał zakładowy.

	SPÓŁKA PARTNERSKA	SPÓŁKA KOMANDYTOWA	SPÓŁKA KOMANDYTOWA DYTOWO-AKCYJ- NA
Majątek	Właścicielem majątku jest spółka.	Właścicielem majątku jest spółka.	Właścicielem majątku jest spółka. Kapitał zakładowy – co najmniej 50 000 zł
Organy	Możliwość powołania zarządu. Wówczas poszczególne partnerzy są pozbawieni prawa samodzielnego reprezentowania i prowadzenia spraw spółki. Partnerzy którzy, nie zostali powołani do zarządu mają prawo kontroli działalności /jak rada nadzorcza/.	Brak	Walne zgromadzenie obejmuje komplementariuszy i akcjonariuszy. Akcjonariusza nie można pozbawić prawa głosu. Komplementariuszowi, choćby nie objął żadnej akcji, przysługuje jeden głos. Uchwały walnego zgromadzenia wymagają: rozpatrzenie i zatwierdzenie sprawozdania komplementariuszy z działalności spółki oraz sprawozdania finansowego za ubiegły rok obrotowy, udzielenie absolutorium komplementariuszom i członkom rady nadzorczej. Zgody komplementariuszy wymagają następujące uchwały: podział zysku i pokrycie straty, zbycie, wydzierżawienie przedsiębiorstwa i ustanowienie na nim prawa użytkownika, zbycie nieruchomości, emisja obligacji, podwyższenie lub obniżenie kapitału zakładowego, połączenie, przekształcenie i rozwiązanie spółki, zmiana statutu. Możliwość ustanowienia rady nadzorczej powoływanej przez walne zgromadzenie. Obligatoryjnie powołuje się radę nadzorczą, jeżeli liczba akcjonariuszy przekroczy 25 osób.

	SPÓŁKA PARTNERSKA	SPÓŁKA KOMANDYTOWA	SPÓŁKA KOMANDYTOWA DYTOWO-AKCYJ- NA
Prowadzenie spraw	Partnerzy	Komplementariusze W sprawach przekraczających zakres zwykłych spraw spółki istnieje konieczność uzyskania zgody komandytariuszy.	Komplementariusze. Komplementariusze.
Reprezentacja	Partnerzy. Pozbawienie partnera prawa reprezentowania spółki może nastąpić jedynie z ważnych powodów uchwalą 3/4 głosów powziętą w obecności co najmniej 2/3 ogólnej liczby partnerów.	Komplementariusze. Komandytariusz tylko jako pełnomocnik.	Komplementariusze. Prawa komplementariusza do reprezentowania spółki nie można ograniczyć ze skutkiem wobec osób trzecich. Pozbawienie komplementariusza prawa reprezentowania spółki mimo jego sprzeciwu może nastąpić jedynie orzeczeniem sądowym z ważnych powodów. Akcjonariusz może reprezentować spółkę jedynie jako pełnomocnik.
Zmiana składu	Możliwa, jeśli umowa to wyraźnie przewiduje i po uzyskaniu na piśmie zgody pozostałych partnerów, chyba że umowa pozostałych partnerów, chyba że umowa inaczey stanowi. Wspólnik może wypowiedzieć swój udział na 6 miesięcy na koniec roku obrachunkowego, a z ważnych powodów nawet bez zachowania tego terminu. Może to uczynić także wierzyciel osobisty wspólnika, który przeprowadził skuteczną egzekucję z jego ruchomości i uzyskał zajęcie praw przysługujących wspólnikowi na wypadek wystąpienia ze spółki.	Możliwa, jeśli umowa to wyraźnie przewiduje i po uzyskaniu na piśmie zgody pozostałych partnerów, chyba że umowa inaczey stanowi. Wspólnik może wypowiedzieć swój udział na 6 miesięcy na koniec roku obrachunkowego, a z ważnych powodów nawet bez zachowania tego terminu. Może to uczynić także wierzyciel osobisty wspólnika, który przeprowadził skuteczną egzekucję z jego ruchomości i uzyskał zajęcie praw przysługujących wspólnikowi na wypadek wystąpienia ze spółki.	Komplementariusz może wypowiedzieć swój udział na 6 miesięcy na koniec roku obrachunkowego, a z ważnych powodów nawet bez zachowania tego terminu. Akcjonariusz nie ma prawa wypowiedzenia umowy spółki.
Udział w zyskach i stratach	Udział ten jest równy bez względu na rodzaj i wartość wkładu.	Proporcjonalnie do wkładów wniesionych do spółki. Komandytariusz uczestniczy w stracie jedynie do wartości umówionego wkładu.	Proporcjonalnie do wkładów wniesionych do spółki.

Odpowiedzialność za zobowiązania	SPÓŁKA PARTNERSKA Partner odpowiada osobistym majątkiem za zobowiązania spółki wiążące się z jego działalnością. Nie odpowiada za zobowiązania związane z wykonywaniem wolnego zawodu w spółce przez pozostałych partnerów oraz osoby podlegające ich kierownictwu. W pozostałym zakresie działalności spółki /np. wynajęcie lokalu na siedzibę/ partnerzy odpowiadają solidarnie.	SPÓŁKA KOMANDYTOWA Komplementariusze nieograniczony, ale subsydiarnie. Komandytariusze do wysokości sumy komandytowej. Suma komandytowa może być dla każdego komandytariusza inna.	SPÓŁKA KOMANDYTOWO-AKCYJNA Komplementariusze ponoszą nieograniczoną odpowiedzialność. Ma ona charakter subsydiarny. Komplementariusz, którego wbrew jego sprzeciwowi pozbowiono sądowo prawo reprezentowania spółki zwolniony jest od odpowiedzialności osobistej. Akcjonariusze nie odpowiadają za zobowiązania.
Przyczyny rozwiązania spółki	Przyczyny przewidziane w umowie, jednomyślna uchwała partnerów, upadłość spółki, utrata przez wszystkich partnerów prawa wykonywania wolnego zawodu, prawnymocne orzeczenie sądu. Jeżeli w spółce pozostanie jeden partner lub gdy tylko jeden partner posiada uprawnienia do wykonywania wolnego zawodu spółka ulega rozwiązaniu najpóźniej z upływem roku od zaistnienia tego zdarzenia.	Przyczyny przewidziane w umowie, zgoda wszystkich wspólników, ogłoszenie upadłości spółki, orzeczenie sądu z ważnych powodów na żądanie wspólnika.	Uchwała walnego zgromadzenia, ogłoszenie upadłości spółki, śmierć jednego komplementariusza lub jego upadłość, przyczyny przewidziane statutem.

Cel	SPÓŁKA Z OGRANICZONĄ ODPOWIEDZIALNOŚCIĄ Każdy cel prawnie dopuszczalny Umowa /akt założycielski przy spółce jednoosobowej/ w formie aktu notarialnego Umowa powinna określać: firmę i siedzibę spółki, przedmiot działalności, wysokość kapitału zakładowego, czy wspólnik może mieć więcej niż jeden udział, liczbę i wartość nominalną udziałów objętych przez poszczególne wspólników, czas trwania spółki /jeżeli jest oznaczony/, przedmiot aportu i osobę wspólnika go wnoszącego oraz liczbę i wartość nominalną objętych w zamian udziałów, szczególne korzyści i szczególne obowiązki przyznane lub ciążące na wspólniku.	SPÓŁKA AKCYJNA Każdy cel prawnie dopuszczalny Umowa /akt założycielski w przypadku spółki jednoosobowej/ i statut w formie aktu notarialnego Statut powinien określać: firmę i siedzibę spółki, przedmiot działalności, czas trwania spółki /jeżeli jest ograniczony/, wysokość kapitału zakładowego oraz kwotę wpłaconą przed zarejestrowaniem na jego pokrycie, wartość nominalną akcji i ich liczbę ze wskazaniem czy są imienne czy na okaziciela, liczbę akcji poszczególnych rodzajów i związane z nimi uprawnienia, nazwiska i imiona założycieli albo firmy założycieli, liczbę członków zarządu i rady nadzorczej, wielkość kosztów obciążających spółkę w związku z jej utworzeniem, pismo do ogłoszeń.
Wpis do rejestru przedsiębiorców	Konstytucyjny – spółka nabywa osobowość prawną z chwilą wpisu.	Konstytucyjny – spółka nabywa osobowość prawną z chwilą wpisu.
Osobowość prawna	Tak	Tak
Wkłady	Pieniężne i rzeczowe /aporty/	Pieniężne i rzeczowe /aporty/
Majątek	<p>Kapitał zakładowy – co najmniej 50 000 zł jest podzielony na udziały równe lub nie. Jeżeli wspólnik może mieć większą liczbę udziałów, to wszystkie winny być równe. Wartość nominalna jednego udziału nie może być niższa niż 500 zł. Udziały są zbywalne przez zawarcie umowy w formie pisemnej pod rygorem nieważności. Umowa może prowadzić ograniczenia w zbywalności udziałów, ale nie może jej wykluczyć. Świadcstwami posiadania udziałów mogą być tylko dokumenty imienne. Liczba udziałów decyduje o liczbie głosów w zgromadzeniu wspólników i wielkości przysługującej dywidendy.</p>	<p>Kapitał zakładowy – co najmniej 500 000 zł jest podzielony na akcje o równej wartości nominalnej nie niższej niż 1 zł. Na pokrycie akcji akcjonariusze wpłacają cenę emisyjną, która może być równa cenie nominalnej lub od niej wyższa. Akcje dzielą się na imienne i na okaziciela. Zbycie akcji na okaziciela następuje przez jej wręczenie. Statut może ograniczyć rozporządzanie akcjami imiennymi. Z akcjami imiennymi może być związany obowiązek powtarzających się świadczeń niepieniężnych. Akcje mogą być zwycajne i uprzywilejowane. Uprzywilejowanie może dotyczyć: prawa głosu, dywidendy, prawa do podziału majątku w przypadku likwidacji. Akcje uprzywilejowane powinny być imienne.</p>

Organy	<p>SPÓŁKA Z OGRANICZONĄ ODPOWIEDZIALNOŚCIĄ</p> <p>Zgromadzenie wspólników /zwyczajne/ zwołuje zarząd raz do roku w ciągu 6 miesięcy po zakończeniu roku obrotowego.</p> <p>Uchwały wspólników wymagają: rozpatrzenie i zatwierdzenie sprawozdania zarządu z działalności spółki i sprawozdania finansowego za ubiegły rok obrotowy oraz udzielenie absolutorium organom spółki, decyzje o dochodzeniu roszczeń z tytułu szkody wyrządzonej przy zawarciu spółki albo sprawowaniu zarządu lub nadzoru, zbyte lub wydzierżawienie przedsiębiorstwa oraz ustanowienie na nim ograniczonego prawa rzeczowego, nabycie lub zbyte nieruchomości, zwrot dopłat, każda czynność prawna, moc której spółka zaciąga zobowiązanie lub rozporządza prawem o wartości dwukrotnie przekraczającej wysokość kapitału zakładowego. Uchwały zapadają bezwzględnie większością oddanych głosów.</p> <p>Zarząd jedno- lub wielosobowy powoływany jest przez zgromadzenie wspólników.</p> <p>Rada nadzorcza /nie mniej niż 3 członków na 1 rok powoływana uchwałą wspólników/ i/lub komisja rewizyjna /co najmniej 3 członków powoływanych uchwałą wspólników/.</p> <p>Organy nadzoru powoływane są obligatoryjnie w spółkach, w których kapitał zakładowy przewyższa 500 000 zł, a wspólników jest więcej niż 25. Jeżeli w spółce nie zostały powołane organy nadzorcze umowa spółki nie może wyłączać indywidualnej kontroli wspólników.</p>	<p>SPÓŁKA AKCYJNA</p> <p>Walne zgromadzenie zwołuje zarząd w ciągu 6 miesięcy po upływie roku obrotowego.</p> <p>Uchwały walnego zgromadzenia wymagają m.in. rozpatrzenie i zatwierdzenie sprawozdania zarządu z działalności spółki za ubiegły rok obrotowy oraz udzielenie absolutorium członkom organów spółki, postanowienia dotyczące roszczeń o naprawienie szkody wyrządzonej przy zawarciu spółki lub sprawowaniu zarządu lub nadzoru, zbyte i wydzierżawienie przedsiębiorstwa oraz ustanowienie na nim ograniczonego prawa rzeczowego, nabycie lub zbyte nieruchomości lub udziału w niej, emisja obligacji zamiennych lub z prawem pierwszeństwa, nabycie własnych akcji, które mają być zaoferowane pracownikom, nabycie mienia od założyciela lub akcjonariusza w ciągu 2 lat od zarejestrowania spółki za cenę przewyższającą 1/10 część wpłaconego kapitału zakładowego. Uchwały zapadają bezwzględnie większością głosów.</p> <p>Zarząd jedno- lub wielosobowy powoływany jest przez radę nadzorczą na czas nie dłuższy niż 5 lat.</p> <p>Rada nadzorcza składa się co najmniej z 3 członków powoływanych i odwoływanych przez walne zgromadzenie na najdłuższy 5 lat z możliwością powołania na następną kadencję. Uchwały zapadają bezwzględnie większością głosów. Indywidualny nadzór wspólników jest wyłączony.</p>
Prowadzenie spraw	<p>Każdy członek zarządu może prowadzić zwykłe sprawy spółki. W razie sprzeciwu choćby jednego członka zarządu i w sprawach wykraczających poza zakres zwykłych spraw, wymagana jest uchwała zarządu. Podjęcie uchwały wymaga bezwzględnej większości głosów.</p>	<p>Zarząd prowadzi sprawy spółki. Uchwały zapadają bezwzględną większością głosów.</p>

Reprezentacja	<p>SPÓŁKA Z OGRANICZONĄ ODPOWIEDZIALNOŚCIĄ</p> <p>Zarząd reprezentuje spółkę. Wymaga się współdziałania dwóch członków zarządu lub członka zarządu i prokurenta. Prawa zarządu do reprezentowania spółki nie można ograniczyć ze skutkiem wobec osób trzecich.</p> <p>W stosunku do udziałowców.</p>	<p>SPÓŁKA AKCYJNA</p> <p>Zarząd reprezentuje spółkę. Wymaga się współdziałania dwóch członków zarządu lub członka zarządu i prokurenta. Służące członkowi zarządu prawo reprezentowania spółki nie może być ograniczone ze skutkiem wobec osób trzecich.</p> <p>W stosunku do nominalnej wartości akcji.</p> <p>Za zobowiązania odpowiada spółka. Akcjonariusze nie odpowiadają majątkiem osobistym. Jeżeli członkowie zarządu umyślnie lub przez niedbalstwo podali fałszywe dane w oświadczeniu o dokonanych wpłatach na akcje oraz wkładach niepieniężnych, odpowiadają wobec wierzycieli spółki solidarnie ze spółką przez 3 lata od zarejestrowania spółki lub zarejestrowania podwyższenia kapitału zakładowego. Członek zarządu i rady nadzorczej odpowiada wobec spółki za szkodę wyrządzoną działaniem lub zaniechaniem sprzecznym z prawem lub statutem spółki, chyba że nie ponoszą winy.</p>
Udział w zyskach i stratach	<p>W stosunku do udziałowców.</p>	<p>Za zobowiązania odpowiada spółka, udziałowcy nie odpowiadają majątkiem osobistym. Udziałowiec odpowiada ze spółką za jej zobowiązania podatkowe w tej części, w jakiej uczestniczył w podziale zysku, jeżeli dotyczy okresu, w którym był udziałowcem.</p> <p>W przypadku bezskuteczności egzekucji przeciwko spółce za jej dłużi odpowiada solidarnie członkowie zarządu, chyba że we właściwym czasie złożyli wniosek o ogłoszenie upadłości spółki lub wszczęcie postępowania układowego. Członkowie zarządu odpowiadają za zobowiązania podatkowe spółki oraz wobec spółki za szkodę wyrządzoną przez działalność sprzeczną z prawem lub umową spółki.</p>
Odpowiedzialność za zobowiązania	<p>Za zobowiązania odpowiada spółka, udziałowcy nie odpowiadają majątkiem osobistym. Udziałowiec odpowiada ze spółką za jej zobowiązania podatkowe w tej części, w jakiej uczestniczył w podziale zysku, jeżeli dotyczy okresu, w którym był udziałowcem.</p> <p>W przypadku bezskuteczności egzekucji przeciwko spółce za jej dłużi odpowiada solidarnie członkowie zarządu, chyba że we właściwym czasie złożyli wniosek o ogłoszenie upadłości spółki lub wszczęcie postępowania układowego. Członkowie zarządu odpowiadają za zobowiązania podatkowe spółki oraz wobec spółki za szkodę wyrządzoną przez działalność sprzeczną z prawem lub umową spółki.</p>	<p>Uchwała wspólników kwalifikowaną większością 2/3 głosów, przyczyny określone w umowie /np. wypowiedzenie przez wspólnika, brak zysków przez określony czas, śmierć wspólnika, upływ okresu ważności koncesji/, orzeczenie sądu o rozwiązaniu na żądanie wspólnika lub członka władz z powodu niemożności osiągnięcia celu spółki lub innych ważnych powodów wywołanych stosunkami spółki.</p>
Przyczyny rozwiązania spółki	<p>Uchwała wspólników kwalifikowaną większością 2/3 głosów, przyczyny określone w umowie /np. wypowiedzenie przez wspólnika, brak zysków przez określony czas, śmierć wspólnika, upływ okresu ważności koncesji/, orzeczenie sądu o rozwiązaniu na żądanie wspólnika lub członka władz z powodu niemożności osiągnięcia celu spółki lub innych ważnych powodów wywołanych stosunkami spółki.</p>	<p>Przyczyny przewidziane w statucie, uchwała walnego zgromadzenia, ogłoszenie upadłości spółki, rozwiązanie przez sąd wskutek nieusunięcia braków przy założeniu spółki.</p>

12. PRAWO WŁASNOŚCI PRZEMYSŁOWEJ

Problematyka ochrony własności przemysłowej jest przedmiotem regulacji ustawy z dnia 30 czerwca 2000 r. – Prawo własności przemysłowej. Centralnym organem administracji rządowej w sprawach z zakresu własności przemysłowej jest **Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej**. Urząd Patentowy podlega Radzie Ministrów. Nadzór nad działalnością Urzędu Patentowego sprawuje z ramienia Rady Ministrów minister właściwy do spraw gospodarki. Wydanie decyzji o udzieleniu patentu na wynalazek oraz prawa ochronnego na wzór użytkowy następuje po sprawdzeniu przez Urząd Patentowy czy są spełnione warunki wymagane do uzyskania patentu lub prawa ochronnego. Podobnie wydanie decyzji o udzieleniu prawa z rejestracji wzoru przemysłowego następuje po sprawdzeniu w Urzędzie Patentowym prawidłowości zgłoszenia tego wzoru.

Prawo do uzyskania patentu na wynalazek albo prawa ochronnego na wzór użytkowy, jak również prawa z rejestracji wzoru przemysłowego przysługuje **twórcy**. W razie dokonania wynalazku, wzoru użytkowego albo wzoru przemysłowego w wyniku wykonywania przez twórcę obowiązków ze stosunku pracy albo z realizacji innej umowy, prawo to przysługuje pracodawcy lub zamawiającemu, chyba że strony ustaliły inaczej. W razie dokonania wynalazku, wzoru użytkowego albo wzoru przemysłowego przez twórcę przy pomocy przedsiębiorcy, przedsiębiorca ten może korzystać z tego wynalazku, wzoru użytkowego albo wzoru przemysłowego we własnym zakresie. Jeżeli strony nie umówiły się inaczej, twórca wynalazku, wzoru użytkowego albo wzoru przemysłowego ma prawo do wynagrodzenia za korzystanie z tego wynalazku, wzoru użytkowego albo wzoru przemysłowego przez przedsiębiorcę. Jeżeli strony nie uzgodniły wysokości wynagrodzenia, wynagrodzenie to ustala się w słusznej proporcji do korzyści przedsiębiorcy z wynalazku, wzoru użytkowego albo wzoru przemysłowego, z uwzględnieniem okoliczności, w jakich wynalazek, wzór użytkowy albo wzór przemysłowy został dokonany, a w szczególności zakresu udzielonej pomocy przy dokonaniu wynalazku, wzoru użytkowego albo wzoru przemysłowego oraz zakresu obowiązków pracowniczych twórcy w związku z dokonaniem wynalazku, wzoru użytkowego albo wzoru przemysłowego.

Prawo do uzyskania patentu na wynalazek, prawa ochronnego na wzór użytkowy albo prawa z rejestracji wzoru przemysłowego jest **zbywalne** i podlega **dziedziczeniu**. Uprawiony twórca wynalazku, wzoru użytkowego albo wzoru przemysłowego może także przekazać wynalazek, wzór użytkowy albo wzór przemysłowy do korzystania. Umowa o przeniesienie prawa z patentu, prawa ochronnego albo prawa z rejestracji wymaga, **pod rygorem nieważności, zachowania formy pisemnej**.

Pierwszeństwo do uzyskania patentu, prawa ochronnego albo prawa z rejestracji oznacza się według daty zgłoszenia wynalazku, wzoru użytkowego albo wzoru przemysłowego w Urzędzie Patentowym. Pierwszeństwo do uzyskania patentu, prawa ochronnego albo prawa z rejestracji przysługuje w Rzeczypospolitej Polskiej, na zasadach określonych w umowach międzynarodowych, według daty pierwszego prawidłowego zgłoszenia wynalazku, wzoru użytkowego albo wzoru przemysłowego we wskazanym

państwie, jeżeli od tej daty zgłoszenie w Urzędzie Patentowym dokonane zostanie w okresie: 12 miesięcy – w przypadku zgłoszeń wynalazków i wzorów użytkowych, 6 miesięcy – w przypadku zgłoszeń wzorów przemysłowych. Pierwszeństwo do uzyskania patentu, prawa ochronnego albo prawa z rejestracji oznacza się także, na zasadach określonych w umowach międzynarodowych, według daty wystawienia wynalazku, wzoru użytkowego albo wzoru przemysłowego w Polsce lub za granicą, na wystawie międzynarodowej oficjalnej, jeżeli zgłoszenie w Urzędzie Patentowym tego wynalazku, wzoru użytkowego albo wzoru przemysłowego dokonane zostanie w okresie 6 miesięcy od tej daty.

Patenty są udzielane na **wynalazki**, które są nowe, posiadają poziom wynalazczy i nadają się do przemysłowego stosowania. Wynalazek uważa się za nowy, jeśli nie jest on częścią stanu techniki. Wynalazek uważa się za posiadający poziom wynalazczy, jeżeli wynalazek ten nie wynika dla znawcy, w sposób oczywisty, ze stanu techniki. **Za wynalazki nie uważa się** w szczególności: odkryć, teorii naukowych i metod matematycznych, wytworów o charakterze jedynie estetycznym, planów, zasad i metod dotyczących działalności umysłowej lub gospodarczej oraz gier i programów do maszyn cyfrowych. **Patentów nie udziela się na:** 1) wynalazki, których wykorzystywanie byłoby sprzeczne z porządkiem publicznym lub dobrymi obyczajami, 2) odmiany roślin lub rasy zwierząt oraz czysto biologiczne sposoby hodowli roślin lub zwierząt, 3) sposoby leczenia ludzi i zwierząt metodami chirurgicznymi lub terapeutycznymi oraz sposoby diagnostyki stosowane na ludziach lub zwierzętach z wyjątkiem produktów stosowanych w diagnostyce lub leczeniu.

Udzielenie patentu stwierdza się przez wydanie **dokumentu patentowego**. Częścią składową dokumentu patentowego jest opis patentowy obejmujący opis wynalazku, zastrzeżenia patentowe i rysunki. Przez uzyskanie patentu nabywa się prawo wyłącznego korzystania z wynalazku w sposób zarobkowy lub zawodowy na całym obszarze Rzeczypospolitej Polskiej. **Czas trwania patentu wynosi 20 lat** od daty dokonania zgłoszenia wynalazku w Urzędzie Patentowym. Patent na wynalazek dotyczący sposobu wytwarzania obejmuje także wytwory uzyskane bezpośrednio tym sposobem. Uprawiony z patentu lub z licencji nie może nadużywać swego prawa, w szczególności przez uniemożliwianie korzystania z wynalazku przez osobę trzecią, jeżeli jest ono konieczne do zaspokojenia potrzeb rynku krajowego, a zwłaszcza gdy wymaga tego interes publiczny, a wyrób jest dostępny społeczeństwu w niedostatecznej ilości lub jakości albo po nadmiernie wysokich cenach. Nie uważa się za nadużycie prawa uniemożliwiania korzystania z wynalazku przez osoby trzecie w okresie 3 lat od dnia udzielenia patentu. **Nie narusza się patentu przez:** 1) korzystanie z wynalazku dotyczącego środków komunikacji i ich części lub urządzeń, które znajdują się na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej czasowo, a także przedmiotów, które znajdują się na tym obszarze w komunikacji tranzytowej, 2) korzystanie z wynalazku dla celów państwowych w niezbędnym wymiarze, bez prawa wyłączności, jeżeli jest to konieczne do zapobieżenia lub usunięcia stanu zagrożenia ważnych interesów Państwa, w szczególności w zakresie bezpieczeństwa i porządku publicznego, 3) stosowanie wynalazku do celów badawczych i doświadczalnych, dla dokonania jego oceny, analizy albo nauczania, 4) korzystanie z wynalazku,

w niezbędnym zakresie, dla wykonania czynności, jakie na podstawie przepisów prawa są wymagane dla uzyskania rejestracji bądź zezwolenia, stanowiących warunek dopuszczenia do obrotu niektórych wytworów ze względu na ich przeznaczenie, w szczególności środków farmaceutycznych, 5) wykonanie leku w aptece na podstawie indywidualnej recepty lekarskiej. Osobie, której wynalazek jest wykorzystywany dla celów państwowych, przysługuje prawo do wynagrodzenia ze środków budżetu Państwa, w wysokości odpowiadającej wartości rynkowej licencji. Patent nie rozciąga się na działania dotyczące wyrobu wynalazku lub wytworzonego sposobem według wynalazku, polegające w szczególności na oferowaniu go do sprzedaży lub wprowadzaniu do obrotu, jeżeli wyrób ten został uprzednio, zgodnie z prawem, wprowadzony do obrotu na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej przez uprawnionego lub za jego zgodą. Korzystający w dobrej wierze z wynalazku na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej, w chwili stanowiącej o pierwszeństwie do uzyskania patentu, może z niego nadal bezpłatnie korzystać w swoim przedsiębiorstwie w zakresie, w jakim korzystał dotychczas.

Uprawniony z patentu może w drodze umowy udzielić innej osobie upoważnienia /licencji/ do korzystania z jego wynalazku. **Umowa licencyjna** wymaga, **pod rygorem nieważności, zachowania formy pisemnej**. W umowie licencyjnej można ograniczyć korzystanie z wynalazku /licencja ograniczona/. Jeżeli w umowie licencyjnej nie ograniczono zakresu korzystania z wynalazku, licencjodawca ma prawo korzystania z wynalazku w takim samym zakresie jak licencjodawca /licencja pełna/. Licencja wygasa najpóźniej z chwilą wygaśnięcia patentu. Jeżeli umowa licencyjna nie zastrzeża wyłączności korzystania z wynalazku w określony sposób, udzielenie licencji jednej osobie nie wyklucza możliwości udzielenia licencji innym osobom, a także jednoczesnego korzystania z wynalazku przez uprawnionego z patentu /licencja niewyłączna/. Jeżeli umowa licencyjna nie stanowi inaczej, licencjodawca jest obowiązany do przekazania licencjodawcy wszystkich posiadanych przez niego w chwili zawarcia umowy licencyjnej informacji i doświadczeń technicznych potrzebnych do korzystania z wynalazku. W razie przejścia patentu obciążonego licencją, umowa licencyjna jest skuteczna wobec następcy prawnego. Uprawniony z patentu może złożyć w Urzędzie Patentowym oświadczenie o gotowości udzielenia licencji na korzystanie z jego wynalazku /licencja otwarta/. Oświadczenie takie nie może zostać odwołane ani zmienione. Informacja o złożeniu takiego oświadczenia podlega wpisowi do rejestru patentowego. W razie złożenia oświadczenia o gotowości udzielenia licencji otwartej, opłaty okresowe za ochronę wynalazku zmniejsza się o połowę. Licencja otwarta jest pełna i niewyłączna, a opłata licencyjna nie może przekraczać 10% korzyści uzyskanych przez licencjodawcę w każdym roku korzystania z wynalazku, po potrąceniu nakładów. Licencję otwartą uzyskuje się przez: zawarcie umowy licencyjnej albo przystąpienie do korzystania z wynalazku bez podjęcia rokowań lub przed ich zakończeniem. W tym drugim przypadku licencjodawca jest obowiązany zawiadomić o tym pisemnie licencjodawcę w terminie miesiąca od chwili przystąpienia do korzystania z wynalazku. Urząd Patentowy może, gdy posiadacz patentu odmawia zawarcia umowy licencyjnej, sam udzielić zezwolenia na korzystanie z opatentowanego wynalazku /licencja przymusowa/,

gdy: 1) jest to konieczne do zapobieżenia lub usunięcia stanu zagrożenia bezpieczeństwa Państwa, w szczególności w dziedzinie obronności, porządku publicznego, ochrony życia i zdrowia ludzkiego oraz ochrony środowiska naturalnego, 2) zostanie stwierdzone, że patent jest nadużywany. Licencja przymusowa jest licencją niewyłączną. Korzystający z wynalazku na podstawie licencji przymusowej jest obowiązany uiścić na rzecz uprawnionego opłatę licencyjną.

Wzorem użytkowym jest nowe i użyteczne rozwiązanie o charakterze technicznym, dotyczące kształtu, budowy lub zestawienia przedmiotu o trwałej postaci. Wzór użytkowy uważa się za rozwiązanie użyteczne, jeżeli pozwala ono na osiągnięcie celu mającego praktyczne znaczenie przy wytwarzaniu lub korzystaniu z wyrobów. Na wzór użytkowy może być udzielone **prawo ochronne**. Przez uzyskanie prawa ochronnego nabywa się prawo wyłącznego korzystania ze wzoru użytkowego w sposób zarobkowy lub zawodowy na całym obszarze Rzeczypospolitej Polskiej. **Czas trwania prawa ochronnego wynosi dziesięć lat** od daty dokonania zgłoszenia wzoru użytkowego w Urzędzie Patentowym. Zakres przedmiotowy prawa ochronnego określają zastrzeżenia ochronne zawarte w opisie ochronnym wzoru użytkowego. Zgłoszenie wzoru użytkowego zawiera rysunki. Udzielenie prawa ochronnego na wzór użytkowy stwierdza się przez wydanie **świadectwa ochronnego**. Częścią składową świadectwa ochronnego jest opis ochrony wzoru użytkowego obejmujący opis tego wzoru, zastrzeżenia ochronne i rysunki.

Wzorem przemysłowym jest nowa i oryginalna, nadająca się do wielokrotnego odtwarzania, postać wytworu, przejawiająca się w szczególności w jego kształcie, właściwościach powierzchni, barwie, rysunku lub ornamentcie. Nie stanowi wzoru przemysłowego postać wytworu uwarunkowana wyłącznie względami technicznymi lub funkcjonalnymi. Na wzór przemysłowy może być udzielone **prawo z rejestracji**. Przez uzyskanie prawa z rejestracji nabywa się prawo wyłącznego korzystania ze wzoru przemysłowego w sposób zarobkowy lub zawodowy na całym obszarze Rzeczypospolitej Polskiej. **Czas trwania prawa z rejestracji wynosi 25 lat** od daty dokonania zgłoszenia wzoru przemysłowego w Urzędzie Patentowym. Zgłoszenie wzoru przemysłowego zawiera rysunek. Może również zawierać fotografie lub próbki materiału włókienniczego. Udzielenie prawa z rejestracji wzoru przemysłowego stwierdza się przez wydanie **świadectwa rejestracji**. Częścią składową świadectwa rejestracji jest opis ochrony wzoru przemysłowego obejmujący opis tego wzoru, rysunek oraz zawarte w zgłoszeniu fotografie i próbki materiału włókienniczego.

Znakiem towarowym może być każde oznaczenie przedstawione w sposób graficzny lub takie, które da się w sposób graficzny wyrazić, jeżeli oznaczenie takie nadaje się do odróżniania w obrocie towarów jednego przedsiębiorstwa od tego samego rodzaju towarów innych przedsiębiorstw. Znakiem towarowym może być w szczególności wyraz, rysunek, ornament, kompozycja kolorystyczna, forma przestrzenna, w tym forma towaru lub opakowania, a także melodia lub inny sygnał dźwiękowy. Na znak towarowy może być udzielone **prawo ochronne**. Pierwszeństwo do uzyskania prawa ochronnego na znak towarowy oznacza się według daty zgłoszenia znaku towarowego w Urzędzie Patentowym. Zgłoszenie znaku przedstawionego lub wyrażonego w szczególnej formie graficznej powinno zawierać dołączone fotografie lub odbitki przedstawiające lub

wyrażające ten znak. Zgłoszenie znaku dźwiękowego powinno zawierać dołączone nagranie dźwięku na taśmie magnetofonowej. Udzielenie prawa ochronnego na znak towarowy stwierdza się przez wydanie **świadcstwa ochronnego** na znak towarowy. Uprawniony może wskazać, że jego znak został zarejestrowany, poprzez umieszczenie w sąsiedztwie znaku towarowego litery „R” wpisanej w okrąg. Przez uzyskanie prawa ochronnego nabywa się prawo wyłączonego używania znaku towarowego w sposób zarobkowy lub zawodowy na całym obszarze Rzeczypospolitej Polskiej. **Czas trwania prawa ochronnego na znak towarowy wynosi 10 lat** od daty zgłoszenia znaku towarowego w Urzędzie Patentowym z **możliwością przedłużenia** na wniosek uprawnionego na kolejne okresy dziesięcioletnie. Prawo ochronne na znak towarowy jest zbywalne i podlega dziedziczeniu. Uprawniony z prawa ochronnego na znak towarowy może udzielić innej osobie upoważnienia do używania znaku, zawierając z nią umowę licencyjną. Prawo ochronne na znak towarowy wygasa m.in. na skutek: 1) nieużywania zarejestrowanego znaku towarowego w sposób rzeczywisty dla towarów objętych rejestracją w ciągu nieprzerwanego okresu pięciu lat, chyba że istnieją ważne powody jego nieużywania, 2) utraty przez znak znamion odróżniających przez to, że na skutek działań lub zaniedbań uprawnionego stał się oznaczeniem składającym się wyłącznie z elementów, które mogą służyć w handlu do oznaczania w szczególności rodzaju towaru, jego jakości, ilości, ceny, przeznaczenia, sposobu, czasu lub miejsca wytworzenia, składu, funkcji lub przydatności, w stosunku do towarów, dla których był zarejestrowany, a także gdy stał się oznaczeniem mogącym wprowadzić w błąd nabywców.

Oznaczeniami geograficznymi są oznaczenia słowne odnoszące się bezpośrednio lub pośrednio do nazwy miejsca, miejscowości, regionu lub kraju, które identyfikują towar jako pochodzący z tego terenu, jeżeli określona jakość, dobra opinia lub inne cechy towaru są przypisywane przede wszystkim pochodzeniu geograficznemu tego towaru. Na zagraniczne oznaczenia geograficzne można uzyskać w Polsce ochronę tylko wtedy, gdy oznaczenie korzysta z ochrony w kraju jego pochodzenia. Oznaczeniami geograficznymi są oznaczenia służące do wyróżniania towarów, pochodzących z określonego terenu oraz posiadających szczególne właściwości, które wyłącznie lub w przeważającej mierze zawdzięczają oddziaływaniu środowiska geograficznego obejmującego łącznie czynniki naturalne oraz ludzkie – których wytworzenie lub przetworzenie następuje na tym terenie. Zgłoszenie oznaczenia geograficznego powinno zawierać: 1) dokładne określenie oznaczenia oraz elementów, z którymi będzie ono używane w obrocie, jak etykiety i opakowania, 2) wskazanie towarów, dla których jest ono przeznaczone, 3) dokładne określenie granic terenu, do którego się ono odnosi, 4) określenie szczególnych cech lub właściwości towarów, jako pochodzących z danego terenu, 5) warunki korzystania z oznaczenia geograficznego obejmujące sposób wytwarzania, szczególne cechy lub właściwości towarów, inne przesłanki, które muszą być spełnione przez osoby chcące używać takiego oznaczenia oraz, jeżeli jest to wymagane, metody ich kontroli, 6) wskazanie przedsiębiorców, którzy używają lub będą używać tego oznaczenia. Zgłoszenia może dokonać organizacja upoważniona do reprezentowania interesów producentów, działająca na danym terenie. Zgłoszenia może dokonać także organ administracji rządowej lub samorządu terytorialnego, właściwy ze względu na teren, do którego odnosi

się oznaczenie geograficzne. Nie może być udzielone prawo z rejestracji na oznaczenie, które w następstwie jego powszechnego używania dla oznaczenia rodzaju towarów stało się nazwą rodzajową, chyba że przemawia za tym interes publiczny bądź ochrona oznaczenia wynika z umowy międzynarodowej. Na oznaczenie geograficzne udziela się **prawa z rejestracji**, co stwierdza się przez wydanie **świadcstwa rejestracji. Ochrona oznaczenia geograficznego jest bezterminowa** i trwa od dnia dokonania wpisu do rejestru oznaczeń geograficznych, prowadzonego przez Urząd Patentowy. Uprawnieni do oznaczania towarów zarejestrowanym oznaczeniem geograficznym mogą wskazać, że oznaczenie to zostało zarejestrowane poprzez umieszczenie na towarze określenia: „Zarejestrowane oznaczenie geograficzne” albo litery „G” wpisanej w okrąg w sąsiedztwie tego oznaczenia. Osoba, która ma w tym interes prawny, może żądać wydania decyzji stwierdzającej wygaśnięcie prawa z rejestracji na oznaczenie geograficzne, które przestało spełniać ustawowe warunki przewidziane dla uzyskania ochrony albo nie było używane przez okres pięciu lat i nie istnieją ważne powody jego nieużywania. Obowiązek wykazania używania oznaczenia geograficznego lub istnienia przyczyn usprawiedliwiających nieużywanie oznaczenia spoczywa na uprawnionym z tytułu prawa z rejestracji.

Dla dokonywania wpisów o udzielonych patentach, prawach ochronnych i prawach z rejestracji Urząd Patentowy prowadzi: **rejestr patentowy, rejestr wzorów użytkowych, rejestr wzorów przemysłowych, rejestr znaków towarowych, rejestr oznaczeń geograficznych**. Rejestry te są jawne. Domniemywa się, że wpisy w rejestrach są prawdziwe i że każdemu jest znana ich treść. O udzielonych patentach, prawach ochronnych i prawach z rejestracji ogłasza się również w „**Wiadomościach Urzędu Patentowego**”. Każdy może wnieść umotywowany sprzeciw wobec prawomocnej decyzji Urzędu Patentowego o udzieleniu patentu, prawa ochronnego lub prawa z rejestracji w ciągu 6 miesięcy od opublikowania w „Wiadomościach Urzędu Patentowego” informacji o udzieleniu prawa. Podstawę sprzeciwu stanowią okoliczności, które uzasadniają unieważnienie patentu, prawa ochronnego lub prawa z rejestracji. Na decyzje oraz postanowienia Urzędu Patentowego stronie przysługuje skarga do sądu administracyjnego. Do postępowania przed Urzędem Patentowym stosuje się przepisy Kodeksu postępowania administracyjnego, chyba że ustawa inaczej stanowi.

Uprawniony z patentu, którego **patent został naruszony**, lub osoba, której ustawa na to zezwala, może żądać zaniechania naruszenia i usunięcia jego skutków oraz wydania bezpodstawnie uzyskanych korzyści, a także naprawienia szkody na zasadach ogólnych. Osoba, która naruszyła patent, jest obowiązana ponadto, na żądanie uprawnionego, do ogłoszenia w prasie stosownego oświadczenia, a także, gdy naruszenie jest zawinione, do zapłaty odpowiedniej kwoty pieniężnej na rzecz jednej z organizacji społecznych, do których zakresu działania należą sprawy popierania własności przemysłowej. Roszczenia z tytułu naruszenia patentu ulegają przedawnieniu z upływem 3 lat. Bieg przedawnienia rozpoczyna się od dnia, w którym uprawniony dowiedział się o naruszeniu swego prawa i o osobie, która naruszyła patent, oddzielnie co do każdego naruszenia. Jednakże w każdym przypadku roszczenie przedawnia się z upływem pięciu lat od dnia, w którym nastąpiło naruszenie patentu.

Osoba, której **prawo ochronne na znak towarowy zostało naruszone**, lub osoba, której ustawa na to zezwala, może żądać zaniechania naruszenia i usunięcia jego skutków oraz wydania bezpodstawnie uzyskanych korzyści, a także naprawienia szkody na zasadach ogólnych. Naruszenie prawa ochronnego na znak towarowy polega na bezprawnym używaniu w obrocie gospodarczym: 1) znaku identycznego z zarejestrowanym znakiem towarowym w odniesieniu do identycznych towarów, 2) znaku identycznego lub podobnego do zarejestrowanego znaku towarowego w odniesieniu do towarów identycznych lub podobnych, jeżeli takie używanie spowodować może wśród części odbiorców błąd polegający w szczególności na skojarzeniu między znakami. Postanowienia powyższe stosuje się odpowiednio do ochrony oznaczeń geograficznych.

Kto przypisuje sobie autorstwo albo wprowadza w błąd inną osobę co do autorstwa cudzego projektu wynalazczego, albo w inny sposób narusza prawa twórcy projektu wynalazczego, **podlega karze**. Karze podlega także ten, kto, nie będąc uprawnionym do uzyskania patentu, prawa ochronnego lub prawa z rejestracji, zgłasza cudzy wynalazek, wzór użytkowy, wzór przemysłowy w celu uzyskania patentu, prawa ochronnego lub prawa z rejestracji. Przepięstwo zachodzi również, jeżeli ktoś w celu wprowadzenia do obrotu oznacza towary podobionym znakiem towarowym lub oznaczone takim znakiem towary wprowadza do obrotu. W razie skazania za powyższe przestępstwo sąd może orzec przepadek na rzecz Skarbu Państwa towarów pochodzących z przestępstwa oraz materiałów i narzędzi, jak również środków technicznych, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia przestępstwa, chociażby nie były własnością sprawcy.

13. PRAWO AUTORSKIE

Prawo autorskie jest regulowane ustawą z 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Przedmiotem prawa autorskiego jest **utwór**, a więc każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiegokolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia. W szczególności przedmiotem prawa autorskiego są utwory: wyrażone słowem, symbolami matematycznymi, znakami graficznymi/literackimi, publicystyczne, naukowe, kartograficzne oraz programy komputerowe/, plastyczne, fotograficzne, lutnicze, wzornictwa przemysłowego, architektoniczne, architektoniczno-urbanistyczne i urbanistyczne, muzyczne i słowno-muzyczne, sceniczne, sceniczno-muzyczne, choreograficzne i pantomimiczne, audiowizualne. Utwór jest przedmiotem prawa autorskiego od chwili ustalenia, chociażby miał postać nie ukończoną. Ochrona przysługuje twórcom niezależnie od spełnienia jakichkolwiek formalności. **Nie stanowią przedmiotu prawa autorskiego**: akty normatywne lub ich urzędowe projekty, urzędowe dokumenty, materiały, znaki i symbole, opublikowane opisy patentowe lub ochronne, proste informacje prasowe. Prawo autorskie przysługuje zasadniczo **twórcy**. Jeżeli jednak ustawa lub umowa o pracę nie stanowią inaczej, pracodawca, którego pracownik stworzył utwór w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy, nabywa z chwilą przyjęcia utworu autorskie prawa majątkowe w granicach wynikających z celu umowy o pracę i zgodnego zamiaru stron.

Autorskie prawa osobiste chronią nieograniczoną w czasie i nie podlegającą zrzeczeniu się lub zbyciu więź twórcy z utworem, a w szczególności prawo do: autorstwa utworu, oznaczenia utworu swoim nazwiskiem lub pseudonimem albo do udostępniania go anonimowo, nienaruszalności treści i formy utworu oraz jego rzetelnego wykorzystania, decydowania o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności, nadzoru nad sposobem korzystania z utworu.

Autorskie prawa majątkowe obejmują przysługujące zasadniczo twórcy wyłączne prawo do korzystania z utworu i rozporządzania nim na wszystkich polach eksploatacji oraz do wynagrodzenia za korzystanie z utworu. Organizacjom radiowym i telewizyjnym wolno nadawać opublikowane utwory muzyczne oraz drobne utwory słowne i słowno-muzyczne wyłącznie na podstawie umowy zawartej z właściwą organizacją zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi. Twórca może oświadczyć właściwej organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi, z zachowaniem formy pisemnej pod rygorem nieważności, że o nadaniu swoich opublikowanych utworów będzie decydować osobiście. Bez zezwolenia twórcy wolno nieodpłatnie korzystać z już rozpowszechnionego utworu w zakresie **własnego użytku osobistego**. Nie upoważnia to jednak do budowania według cudzego utworu architektonicznego i architektoniczno-urbanistycznego oraz do korzystania z elektronicznych baz danych spełniających cechy utworu. Zakres własnego użytku osobistego obejmuje krag osób pozostających w związku osobistym, w szczególności pokrewieństwa, powinowactwa lub stosunku towarzyskiego.

Wolno rozpowszechniać w celach informacyjnych w prasie, radiu i telewizji już rozpowszechnione: sprawozdania o aktualnych wydarzeniach, aktualne artykuły na tematy polityczne, gospodarcze lub religijne /chyba że zostało wyraźnie zastrzeżone, że ich dalsze rozpowszechnianie jest zabronione/, aktualne wypowiedzi i fotografie reporterskie, przeglądy publikacji i utworów rozpowszechnionych, mowy wygłoszone na publicznych zebraniach i rozprawach³²², krótkie streszczenia rozpowszechnionych utworów. **Wolno przytaczać** w utworach stanowiących samodzielną całość urywki rozpowszechnionych utworów lub drobne utwory w całości, w zakresie uzasadnionym wyjaśnianiem, analizą krytyczną, nauczaniem lub prawami gatunku twórczości. Wolno w celach dydaktycznych i naukowych zamieszczać rozpowszechnione drobne utwory lub fragmenty większych utworów w podręcznikach i wypisach. **Wolno nieodpłatnie wykonywać** publicznie opublikowane utwory literackie, muzyczne i słowno-muzyczne, jeżeli nie łączy się z tym osiagające korzyści majątkowych. Dotyczy to w szczególności okazjonalnego wykonywania na żywo, związanego ze sprawowaniem kultu religijnego, uroczystościami państwowymi, szkolnymi, obchodami i imprezami powszechnie dostępnymi, z wyłączeniem jednak imprez reklamowych, promocyjnych i wyborczych. Można korzystać z utworów w granicach dozwolonego użytku pod warunkiem **wymienienia twórcy i źródła**, a twórcy nie przysługuje prawo do wynagrodzenia, chyba że ustawa stanowi inaczej.

³²² Nie upoważnia to jednak do publikacji zbiorów mów jednej osoby.

Z zastrzeżeniem wyjątków przewidzianych w ustawie, **autorskie prawa majątkowe gasną z upływem lat siedemdziesięciu**: od śmierci twórcy, a do utworów współautorskich – od śmierci współtwórcy, który przeżył pozostałych, w odniesieniu do utworu, którego twórca nie jest znany – od daty pierwszego rozpowszechnienia, w odniesieniu do utworu audiowizualnego – od śmierci najpóźniej zmarłej z wymienionych osób: głównego reżysera, autora scenariusza, operatora obrazu, autora dialogów, kompozytora muzyki skomponowanej do utworu audiowizualnego. Producenti lub wydawcy egzemplarzy utworów literackich, muzycznych, plastycznych, fotograficznych i kartograficznych, których czas ochrony autorskich praw majątkowych upłynął, są obowiązani do przekazywania, na rzecz Funduszu Promocji Twórczości od 5% do 8% wpływów brutto ze sprzedaży egzemplarzy tych utworów. Dotyczy to wydań publikowanych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Autorskie prawa majątkowe mogą przejść na inne osoby w drodze **dziedziczenia** lub na podstawie **umowy**. Umowa o przeniesienie autorskich praw majątkowych lub umowa o korzystanie z utworu, zwana **licencją**, obejmuje pola eksploatacji wyraźnie w niej wymienione. Nieważna jest umowa w części dotyczącej wszystkich utworów lub wszystkich utworów określonego rodzaju tego samego twórcy mających powstać w przyszłości. Jeżeli z umowy nie wynika, że przeniesienie autorskich praw majątkowych lub udzielenie licencji nastąpiło nieodpłatnie, twórcy przysługuje odrębne wynagrodzenie. Jeżeli umowa nie stanowi inaczej, twórcy przysługuje prawo do wynagrodzenia z korzystania z utworu na każdym odrębnym polu eksploatacji. Odrębne **pola eksploatacji** stanowią w szczególności: utrwalenie, zwielokrotnienie określonej technika, wprowadzenie do obrotu, wprowadzenie do pamięci komputera, publiczne wykonanie albo publiczne odtworzenie, wystawienie, wyświetlenie, nadanie za pomocą wizji lub fonii. Jeżeli wynagrodzenie twórcy zależy od wysokości wpływów z korzystania z utworu, twórca ma prawo do otrzymania informacji i wglądu w niezbędny zakres do dokumentacji mającej istotne znaczenie dla określenia wysokości tego wynagrodzenia. **Umowa o przeniesienie autorskich praw majątkowych wymaga zachowania formy pisemnej pod rygorem nieważności**. Twórca może odstąpić od umowy lub ją wypowiedzieć ze względu na swoje istotne interesy twórcze. Korzystający z utworu jest obowiązany umożliwić twórcy przed rozpowszechnieniem utworu przeprowadzenie nadzoru autorskiego. Jeżeli wniesione w związku z nadzorem zmiany w utworze są niezbędne i wynikają z okoliczności od twórcy niezależnych, koszty ich wprowadzenia obciążają nabywcę autorskich praw majątkowych lub licencjodawcę.

Umowa zobowiązująca do przeniesienia autorskich praw majątkowych przenosi na nabywcę, z chwilą przyjęcia utworu, prawo do wyłącznego korzystania z utworu na określonym w umowie polu eksploatacji, chyba że postanowiono w niej inaczej. W braku wyraźnego postanowienia o przeniesieniu prawa uważa się, że twórca udzielił licencji. **Umowa licencyjna** uprawnia do korzystania z utworu w okresie **pięciu lat** na terytorium państwa, w którym licencjodawca ma swoją siedzibę, chyba że w umowie postanowiono inaczej. Jeżeli umowa nie zastrzega wyłączności korzystania z utworu w określony sposób **/licencja wyłączna/**, udzielenie licencji nie ogranicza udzielenia przez twórcę upoważnienia innym osobom do korzystania z utworu na tym samym polu eksploatacji

/licencja niewyłączna/. Umowa licencyjna wyłączna wymaga zachowania formy pisemnej pod rygorem nieważności.

Prawa autorskie przysługują twórcom, zaś **prawa pokrewne przysługują artystom wykonawcom**. Każde bowiem artystyczne wykonanie utworu lub dzieła sztuki ludowej pozostaje pod ochroną niezależnie od jego wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia. Artystycznymi wykonaniami są w szczególności: działania aktorów, recytatorów, dyrygentów, instrumentalistów, wokalistów, tancerzy i mimów oraz innych osób w sposób twórczy przyczyniających się do powstania wykonania. Prawo artysty wykonawcy nie narusza prawa autorskiego do wykonywanego utworu i **wygasa z upływem pięćdziesięciu lat** następujących po roku, w którym artystyczne wykonanie ustalono. Jeżeli jednak w tym czasie nastąpiła publikacja utrwalenia tego wykonania lub jego publiczne odtworzenie, okres ochrony liczy się od tych zdarzeń.

Twórca, którego **autorskie prawa osobiste zostały zagrożone** cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania. W razie dokonanego naruszenia może także żądać, aby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków, w szczególności aby złożyła publiczne oświadczenie o odpowiedzialności treści i formie. Jeżeli naruszenie było zawinione, sąd może przyznać twórcy odpowiednią sumę pieniężną tytułem zadośćuczynienia za doznaną krzywdę albo – na żądanie twórcy – zobowiązać sprawcę, aby uiścił odpowiednią sumę pieniężną na wskazany przez twórcę cel społeczny. Twórca może żądać od osoby, która **naruszyła jego autorskie prawa majątkowe**, zaniechania naruszenia, wydania uzyskanych korzyści albo zaplaceniu w podwójnej, a w przypadku gdy naruszenie jest zawinione, potrójnej wysokości stosownego wynagrodzenia z chwili jego dochodzenia. Twórca może również żądać naprawienia wyrządzonej szkody, jeżeli działanie naruszającego było zawinione. Sąd orzeka przepadek, na rzecz Skarbu Państwa, bezprawnie wytworzonych egzemplarzy utworów. Sąd może orzec przepadek, na rzecz Skarbu Państwa, przedmiotów służących do bezprawnego wytworzenia egzemplarzy utworów lub przedmiotów, przy których użyciu dokonano naruszenia. Na wniosek poszkodowanego, na poczet należnego odszkodowania, sąd może orzec przyznanie poszkodowanemu tych przedmiotów.

Kto przyczynił się do naruszenia albo wprowadza w błąd co do autorstwa całości lub części cudzego utworu albo artystycznego wykonania **podlega karze**. Karze podlega także ten, kto bez uprawnienia albo wbrew jego warunkom w celu rozpowszechnienia utrwala lub zwielokrotnia bądź też rozpowszechnia cudzy utwór w wersji oryginalnej lub w postaci opracowania, artystyczne wykonanie, fonogram, wideogram lub nadanie.

Prawo autorskie poddaje ochronie **wizerunek**. Rozpowszechnianie wizerunku wymaga zezwolenia osoby na nim przedstawionej. W braku wyraźnego zastrzeżenia zezwolenie nie jest wymagane, jeżeli osoba ta otrzymała umówioną zapłatę za pozowanie. Zezwolenia nie wymaga rozpowszechnianie wizerunku: osoby powszechnie znanej, jeżeli wizerunek wykonano w związku z pełnieniem przez nią funkcji publicznych, w szczególności politycznych, społecznych, zawodowych, osoby stanowiącej jedynie szczegół całości takiej jak zgromadzenie, krajobraz, publiczna impreza.

Rozdział IV

PRAWO PRACY

odwołany, bez zachowania terminów wypowiedzenia. Stosunek pracy z wyboru rozwiązuje się z chwilą wygaśnięcia mandatu, a pracownik może powrócić do poprzedniego pracodawcy. Przez mianowanie następuje nawiązanie tzw. służbowego stosunku pracy w przypadkach uzasadnionych charakterem pracy, np. z prokuratorami, nauczycielami. Zawiera on dużo elementów o charakterze administracyjno-prawnym. Pracownik mianowany podlega odpowiedzialności dyscyplinarnej. Spółdzielczą umowę o pracę można zawrzeć jedynie z członkiem spółdzielni.

Pracownikiem może być, z pewnymi wyjątkami, osoba, która ukończyła 18 lat. Zabronione jest zatrudnianie osoby, która nie ukończyła 16 lat. Wolno zatrudniać tylko tych młodocianych, którzy ukończyli co najmniej gimnazjum i przedstawiają świadectwo lekarskie stwierdzające, że praca danego rodzaju nie zagraża ich zdrowiu. Młodociany nie posiadający kwalifikacji zawodowych może być zatrudniony tylko w celu przygotowania zawodowego. Pracownikiem może być osoba o ograniczonej zdolności do czynności prawnych. Może ona bez zgody przedstawiciela ustawowego nawiązać stosunek pracy oraz dokonywać czynności prawnych, które dotyczą tego stosunku.

Przez nawiązanie stosunku pracy **pracownik** zobowiązuje się do wykonywania z należytą starannością i osobiście pracy określonego rodzaju na rzecz i ryzyko pracodawcy i pod jego kierownictwem w czasie i miejscu przez niego wyznaczonym, a **pracodawca** do zatrudniania pracownika za wynagrodzeniem. Zatrudnienie w takich warunkach jest zatrudnieniem na podstawie stosunku pracy bez względu na nazwę zawartej przez strony umowy. Nie jest dopuszczalne zastąpienie umowy o pracę umową cywilnoprawną przy zachowaniu powyższych warunków wykonywania pracy. Umowę o pracę zawiera się **na czas nieokreślony, na czas określony lub na czas wykonania określonej pracy**. Każda z tych umów może być poprzedzona umową o pracę na okres **próbny**, nie przekraczający 3 miesięcy. Jeżeli zachodzi konieczność zastępstwa pracownika w czasie jego usprawiedliwionej nieobecności w pracy, pracodawca może w tym celu zatrudnić innego pracownika na podstawie umowy o pracę na czas określony, obejmującej czas tej nieobecności.

Umowa o pracę powinna być zawarta na piśmie *lad probationem*, z wyraźnym określeniem rodzaju i warunków umowy, a w szczególności powinna określać: rodzaj pracy, miejsce jej wykonywania, termin rozpoczęcia pracy, czas jej trwania oraz wynagrodzenie. Jeżeli umowa o pracę nie została zawarta na piśmie, pracodawca jest zobowiązany niezwłocznie, nie później jednak niż w ciągu 7 dni od dnia rozpoczęcia pracy, potwierdzić pracownikowi na piśmie rodzaj umowy i jej warunki.

Umowa o pracę ma charakter zobowiązujący, wzajemny i odpłatny.

2. ROZWIĄZANIE STOSUNKU PRACY

Oświadczenie każdej ze stron o wypowiedzeniu lub rozwiązaniu umowy o pracę bez wypowiedzenia powinno nastąpić na piśmie. Niezachowanie tej formy nie powoduje jednak bezskuteczności wypowiedzenia. W oświadczeniu pracodawcy o wypowiedzeniu umowy o pracę zawartej na czas nieokreślony lub o rozwiązaniu umowy o pracę bez

Podstawowym źródłem prawa pracy jest Kodeks pracy z 26 czerwca 1974 r. Wspomnieć należy także o licznych ustawach szczególnych i aktach wykonawczych w formie rozporządzeń oraz o układach zbiorowych pracy, regulaminach pracy i wynagrodzeń, jak również statutach. Postanowienia układów zbiorowych pracy, regulaminów i statutów nie mogą być mniej korzystne dla pracowników niż przepisy Kodeksu pracy oraz innych ustaw i aktów wykonawczych³²³. Nie obowiązują postanowienia układów zbiorowych pracy i innych opartych na ustawie porozumień zbiorowych, regulaminów oraz statutów określających prawa i obowiązki stron stosunku pracy, naruszające zasadę równego traktowania kobiet i mężczyzn w zatrudnieniu. Nieważne są również postanowienia umów o pracę i innych aktów, na podstawie których powstaje stosunek pracy, jeżeli naruszają taką zasadę.

Nawiązanie stosunku pracy wymaga w każdym przypadku zgodnego oświadczenia woli pracodawcy i pracownika. Pracownikiem jest osoba zatrudniona na podstawie **umowy o pracę, powołania³²⁴, wyboru, mianowania lub spółdzielczej umowy o pracę**. Powołanie służy nawiązaniu stosunku pracy z niektórymi pracownikami państwowymi i samorządowymi. Pracownik powołany może być w każdej chwili

³²³ Przepisy prawa pracy mają więc charakter semiimperatywny (por. podział przepisów i norm prawnych).

³²⁴ Do stosunku pracy na podstawie powołania stosuje się przepisy dotyczące umowy o pracę na czas nieokreślony, z wyłączeniem przepisów regulujących: tryb postępowania przy rozwiązywaniu umów o pracę, rozpatrywanie sporów ze stosunku pracy w części dotyczącej orzekania o bezskuteczności wypowiedzeń, o odszkodowaniu w razie wypowiedzenia, o przywróceniu do pracy. Pracownik zatrudniony na podstawie powołania może być w każdym czasie odwołany ze stanowiska przez organ, który go powołał.

wypowiedzenia powinna być wskazana przyczyna uzasadniająca wypowiedzenie lub rozwiązanie umowy, a w każdym przypadku pouczenie o przysługującym pracownikowi prawie odwołania do sądu pracy. Każda ze stron może rozwiązać za wypowiedzeniem umowę o pracę zawartą na okres próbny i czas nieokreślony. Rozwiązanie umowy następuje po zakończeniu okresu wypowiedzenia³²⁵.

Okres wypowiedzenia umowy o pracę zawartej na okres próbny wynosi:

- 3 dni robocze, jeżeli okres próbny nie przekracza 2 tygodni,
- 1 tydzień, jeżeli okres próbny jest dłuższy niż 2 tygodnie,
- 2 tygodnie, jeżeli okres próbny wynosi 3 miesiące.

Okres wypowiedzenia umowy o pracę zawartej na czas nieokreślony jest uzależniony od okresu zatrudnienia u danego pracodawcy i wynosi:

- 2 tygodnie, jeżeli pracownik był zatrudniony krócej niż 6 miesięcy,
- 1 miesiąc, jeżeli pracownik był zatrudniony co najmniej 6 miesięcy,
- 3 miesiące, jeżeli pracownik był zatrudniony co najmniej 3 lata.

Zawierając umowę o pracę na czas określony, dłuższy niż 6 miesięcy, strony mogą przewidzieć dopuszczalność wcześniejszego rozwiązania umowy za dwutygodniowym wypowiedzeniem.

W okresie wypowiedzenia umowy o pracę dokonanego przez pracodawcę pracownikowi przysługuje **zwolnienie na poszukiwanie pracy**, z zachowaniem prawa do wynagrodzenia. Wymiar zwolnienia wynosi: 2 dni robocze – w okresie wypowiedzenia nie przekraczającego 1 miesiąca, 3 dni robocze – w okresie trzymiesięcznego wypowiedzenia. Pracodawca nie może wypowiedzieć umowy o pracę pracownikowi, któremu brakuje nie więcej niż 2 lata do osiągnięcia wieku emerytalnego, jeżeli okres zatrudnienia umożliwia mu uzyskanie prawa do emerytury z osiągnięciem tego wieku. Pracodawca nie może także wypowiedzieć umowy o pracę w czasie urlopu pracownika, a także w czasie innej usprawiedliwionej nieobecności pracownika w pracy, jeżeli nie upłynął jeszcze okres uprawniający do rozwiązania umowy o pracę bez wypowiedzenia. Z ochrony przed wypowiedzeniem korzystają kobiety w okresie ciąży i urlopu macierzyńskiego oraz członkowie zarządu zakładowej organizacji związkowej objęci ochroną stosunku pracy. Powyższych szczególnych postanowień dotyczących ochrony pracowników przed wypowiedzeniem lub rozwiązaniem umowy o pracę nie stosuje się w razie ogłoszenia upadłości lub likwidacji pracodawcy.

Pracodawca może rozwiązać umowę o pracę **bez wypowiedzenia** z winy pracownika w razie:

- 1) ciężkiego naruszenia przez pracownika podstawowych obowiązków pracowniczych,

³²⁵ Przepisy o wypowiedzeniu umowy o pracę stosuje się odpowiednio do wypowiedzenia wynikającego z umowy o pracę warunków pracy i płacy. Jeżeli pracownik przed upływem połowy okresu wypowiedzenia nie złoży oświadczenia o odmowie przyjęcia proponowanych warunków, uważa się, że wyraził zgodę na te warunki. W razie odmowy przyjęcia nowych warunków umowa o pracę ulega rozwiązaniu, co kwalifikuje się jak wypowiedzenie dokonane przez pracodawcę. Pismo pracodawcy powinno zawierać pouczenie w tej sprawie.

2) popelnienia przez pracownika w czasie trwania umowy o pracę przestępstwa, które uniemożliwia dalsze zatrudnianie go na zajmowanym stanowisku, jeżeli przestępstwo jest oczywiste lub zostało stwierdzone prawomocnym wyrokiem,

3) zawinionej przez pracownika utraty uprawnień koniecznych do wykonywania pracy na zajmowanym stanowisku.

Rozwiązanie umowy o pracę bez wypowiedzenia z winy pracownika nie może nastąpić po upływie 1 miesiąca od uzyskania przez pracodawcę wiadomości o okolicznościach uzasadniającej rozwiązanie umowy.

Pracodawca może rozwiązać umowę bez wypowiedzenia:

1) jeżeli niezdolność pracownika do pracy wskutek choroby trwa:

a) dłużej niż 3 miesiące – gdy pracownik był zatrudniony u danego pracodawcy krócej niż 6 miesięcy,

b) dłużej niż łączny okres pobierania z tego tytułu wynagrodzenia i zasiłku – gdy pracownik był zatrudniony u danego pracodawcy co najmniej 6 miesięcy lub jeżeli niezdolność do pracy została spowodowana wypadkiem przy pracy lub chorobą zawodową;

2) w razie usprawiedliwionej nieobecności pracownika w pracy z innych przyczyn, trwającej dłużej niż 1 miesiąc.

Powyższego trybu rozwiązania umowy nie może pracodawca zastosować po stawieniu się pracownika do pracy wobec ustania przyczyny nieobecności.

Od wypowiedzenia umowy o pracę lub rozwiązania umowy o pracę bez wypowiedzenia pracownik może wnieść **odwołanie do sądu pracy**. Odwołanie od wypowiedzenia umowy o pracę wnoszą się do sądu pracy w ciągu 7 dni od dnia doręczenia pisma wypowiadającego umowę o pracę. Żądanie przywrócenia do pracy lub odszkodowania wnoszą się do sądu pracy w ciągu 14 dni od dnia doręczenia zawiadomienia o rozwiązaniu umowy o pracę bez wypowiedzenia lub od dnia wygaśnięcia umowy o pracę.

Pracownik może rozwiązać umowę o pracę **bez wypowiedzenia**, jeżeli zostanie wydane orzeczenie lekarskie stwierdzające szkodliwy wpływ wykonywanej pracy na zdrowie pracownika, a pracodawca nie przeniesie go w terminie wskazanym w orzeczeniu lekarskim do innej pracy, odpowiedniej ze względu na stan jego zdrowia i kwalifikacje zawodowe. Pracownik może rozwiązać umowę o pracę bez wypowiedzenia także wtedy, gdy pracodawca dopuścił się ciężkiego naruszenia podstawowych obowiązków wobec pracownika. Rozwiązanie umowy o pracę w tym trybie może nastąpić w ciągu miesiąca od uzyskania przez pracownika wiadomości o okolicznościach je uzasadniających. Rozwiązanie umowy o pracę bez wypowiedzenia przez pracownika skutkuje, jak rozwiązanie umowy przez pracodawcę za wypowiedzeniem.

Rozwiązanie umowy o pracę może nastąpić także na mocy **porozumienia stron**, dla **upływu czasu**, na który umowa była zawarta i z dniem **ukończenia pracy**, dla wykonania której była zawarta.

3. PRAWA I OBOWIĄZKI PRACOWNIKA I PRACODAWCY

Pracownikowi spełniającemu warunki uprawniające do renty z tytułu niezdolności do pracy lub emerytury, którego stosunek pracy ustał w związku z przejściem na rentę lub emeryturę, przysługuje **odprawa pieniężna** w wysokości jednomiesięcznego wynagrodzenia. W razie śmierci pracownika w trakcie trwania stosunku pracy lub w czasie pobierania po jego rozwiązaniu zasiłku z tytułu niezdolności do pracy wskutek choroby, rodzinie przysługuje od pracodawcy **odprawa pośmiertna**.

Pracodawca jest obowiązany w szczególności:

- 1) zaznajamiać pracowników podejmujących pracę z zakresem ich obowiązków, sposobem wykonywania pracy na wyznaczonych stanowiskach oraz ich podstawowymi uprawnieniami,
- 2) organizować pracę w sposób zapewniający pełne wykorzystanie czasu pracy, jak również osiągnięcie przez pracowników, przy wykorzystaniu ich uzdolnień i kwalifikacji, wysokiej wydajności i należytej jakości pracy,
- 3) zapewniać bezpieczne i higieniczne warunki pracy oraz prowadzić systematyczne szkolenie pracowników w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy,
- 4) terminowo i prawidłowo wypłacać wynagrodzenie,
- 5) ułatwiać pracownikom podnoszenie kwalifikacji zawodowych,
- 6) zaspokajać w miarę posiadanych środków socjalne potrzeby pracowników,
- 7) prowadzić dokumentację związaną ze stosunkiem pracy oraz akta osobowe pracowników.

Wynagrodzenie za pracę powinno być tak ustalone, aby odpowiadało w szczególności rodzajowi wykonywanej pracy i kwalifikacjom wymaganych przy jej wykonywaniu, a także uwzględniało ilość i jakość świadczonej pracy. Wynagrodzenie przysługuje za pracę wykonaną. Pracownikowi za czas niewykonywania pracy, jeżeli był gotów do jej wykonywania, a doznał przeszkód z przyczyn dotyczących pracodawcy, przysługuje wynagrodzenie wynikające z jego osobistego zaszerogowania. Za wadliwe wykonanie z winy pracownika produktów lub usług wynagrodzenie nie przysługuje. Jeżeli wskutek wadliwie wykonanej pracy z winy pracownika nastąpiło obniżenie jakości produktu lub usługi, wynagrodzenie ulega odpowiedniemu zmniejszeniu. Pracownik nie może zrzec się prawa do wynagrodzenia ani przednieść tego prawa na inną osobę. Egzekucja świadczeń alimentacyjnych nie może przekroczyć 3/5 wynagrodzenia, zaś egzekucja innych świadczeń nie może być wyższa niż 1/2 wynagrodzenia. Wyплаты wynagrodzenia za pracę dokonuje się co najmniej raz w miesiącu, w stałym i ustalonym z góry terminie. Wynagrodzenie za pracę płatne raz w miesiącu wypłaca się z dołu, niezwłocznie po ustaleniu jego pełnej wysokości, nie później jednak niż w ciągu pierwszych 10 dni następnego miesiąca kalendarzowego. Na żądanie pracownika pracodawca ma obowiązek udostępnić mu do wglądu dokumenty, na podstawie których zostało obliczone jego wynagrodzenie. Wynagrodzenie winno być wypłacane do rąk pracownika, a w inny sposób jedynie za uprzednią jego zgodą wyrażoną na piśmie bądź gdy tak stanowi układ zbiorowy pracy.

Za czas niezdolności pracownika do pracy wskutek choroby lub odosobnienia w związku z chorobą zakaźną – trwającej łącznie do 33 dni w ciągu roku kalendarzowego – pracownik zachowuje prawo do 80% wynagrodzenia. Za czas niezdolności pracownika do pracy wskutek wypadku przy pracy, wypadku w drodze do pracy lub z pracy albo choroby zawodowej lub choroby przypadającej w czasie ciąży pracownik w okresie do 33 dni zachowuje prawo do 100% wynagrodzenia. Za czas niezdolności do pracy trwającej dłużej niż 33 dni w ciągu roku kalendarzowego, pracownikowi przysługuje zasiłek chorobowy. W pierwszym dniu każdego okresu niezdolności do pracy wskutek choroby lub odosobnienia w związku z chorobą zakaźną, trwającą nie dłużej niż 6 dni, pracownik nie zachowuje prawa do wynagrodzenia. Pracodawca jest obowiązany udzielić na żądanie pracownika i w terminie przez niego wskazanym nie więcej niż 4 dni urlopu w każdym roku kalendarzowym. Pracownik zgłasza żądanie udzielenia takiego urlopu najpóźniej w dniu jego rozpoczęcia.

W związku z rozwiązaniem lub wygaśnięciem stosunku pracy pracodawca jest obowiązany niezwłocznie wydać pracownikowi **świadcstwo pracy**³²⁶. W świadectwie pracy należy podać informacje dotyczące okresu i rodzaju wykonywanej pracy, zajmowanych stanowisk, trybu rozwiązania albo okoliczności wygaśnięcia stosunku pracy, a także inne informacje niezbędne do ustalenia uprawnień pracowniczych i uprawnień z ubezpieczenia społecznego. W świadectwie zamieszcza się także wzmiankę o ewentualnym zajęciu wynagrodzenia za pracę, a na żądanie pracownika należy umieścić informację o wysokości i składnikach wynagrodzenia oraz o uzyskanych kwalifikacjach. W świadectwie nie wyraża się ocen o pracowniku. Pracownik może w ciągu 7 dni od otrzymania świadectwa pracy wystąpić z wnioskiem do pracodawcy o sprostowanie świadectwa. W razie nieuwzględnienia wniosku pracownikowi przysługuje, w ciągu 7 dni od zawiadomienia o odmowie sprostowania świadectwa pracy, prawo wystąpienia z żądaniem jego sprostowania do sądu pracy.

Pracodawca ponosi odpowiedzialność za stan bezpieczeństwa i higieny pracy w zakładzie. W szczególności jest on obowiązany organizować pracę w sposób zapewniający bezpieczne i higieniczne warunki pracy oraz zapewniać przestrzeganie w zakładzie pracy przepisów oraz zasad bezpieczeństwa i higieny pracy. Przestrzeganie tych przepisów i zasad jest też podstawowym obowiązkiem pracownika. Pracownik powinien poddawać się wstępnym, okresowym i kontrolnym badaniom lekarskim. W razie gdy warunki pracy nie odpowiadają przepisom bezpieczeństwa i higieny pracy i stwarzają bezpośrednie zagrożenie dla zdrowia lub życia pracownika albo gdy wykonywana przez niego praca grozi takim niebezpieczeństwem innym osobom, pracownik ma prawo powstrzymać się od wykonywania pracy, zawiadamiając o tym niezwłocznie przełożonego. Pracownik ma prawo, po uprzednim zawiadomieniu przełożonego, powstrzymać się od wykonywania pracy wymagającej szczególnej

³²⁶ W przypadku rozwiązania lub wygaśnięcia umowy o pracę z pracownikiem, z którym dotychczasowy pracodawca nawiązuje kolejną umowę o pracę bezpośrednio po rozwiązaniu lub wygaśnięciu poprzedniej umowy o pracę, pracodawca jest obowiązany wydać pracownikowi świadectwo pracy, tylko na jego żądanie.

sprawności psychofizycznej w przypadku, gdy jego stan psychofizyczny nie zapewnia bezpiecznego wykonywania pracy i stwarza zagrożenie dla innych osób. O ciężkim, zbiorowym lub śmiertelnym wypadku przy pracy pracodawca obowiązany jest niezwłocznie zawiadomić prokuratora, a każdy przypadek rozpoznanej choroby zawodowej lub nawet podejrzenia o taką chorobę winien zgłosić właściwemu organowi Państwowej Inspekcji Sanitarnej i inspektorowi pracy. Państwowa Inspekcja Pracy sprawuje nadzór nad przestrzeganiem przepisów bhp oraz przepisów o ochronie pracy kobiet i młodocianych.

Pracownik jest obowiązany wykonywać pracę sumiennie i starannie oraz stosować się do poleceń przełożonych, które dotyczą pracy, jeżeli nie są one sprzeczne z przepisami prawa lub umową o pracę. Pracownik jest obowiązany w szczególności:

- 1) przestrzegać czasu pracy ustalonego w zakładzie pracy,
- 2) przestrzegać regulaminu pracy i ustalonego w zakładzie pracy porządku,
- 3) przestrzegać przepisów oraz zasad bezpieczeństwa i higieny pracy, a także przepisów przeciwpożarowych,
- 4) dbać o dobro zakładu pracy, chronić jego mienie oraz zachować w tajemnicy informację, których ujawnienie mogłoby narazić pracodawcę na szkodę.

W zakresie określonym w odrębnej umowie o **zakazie konkurencji** pracownik nie może prowadzić działalności konkurencyjnej wobec pracodawcy ani też świadczyć pracy w ramach stosunku pracy lub na innej podstawie na rzecz podmiotu prowadzącego taką działalność. Pracodawca, który poniosł szkodę wskutek naruszenia przez pracownika zakazu konkurencji przewidzianego w umowie może dochodzić od pracownika wyrównania szkody. Pracodawca i pracownik mający dostęp do szczególnie ważnych informacji, których ujawnienie mogłoby narazić pracodawcę na szkodę mogą także zawrzeć umowę o zakazie konkurencji po ustaniu stosunku pracy. W umowie określa się okres obowiązywania zakazu konkurencji oraz wysokość odszkodowania należnego pracownikowi od pracodawcy, które nie może być niższe od 25 % wynagrodzenia. Umowy o zakazie konkurencji wymagają pod rygorem nieważności formy pisemnej.

Za nieprzestrzeganie przez pracownika ustalonego porządku, regulaminu pracy, przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy oraz przepisów przeciwpożarowych pracodawca może stosować **karę upomnienia i karę nagany**. Za nieprzestrzeganie przez pracownika przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy lub przepisów przeciwpożarowych, opuszczenie pracy bez usprawiedliwienia, stawienie się do pracy w stanie nietrzeźwości lub spożywanie alkoholu w czasie pracy – pracodawca może również stosować **karę pieniężną**. Kara pieniężna za jedno przekroczenie, jak i za każdy dzień nieusprawiedliwionej nieobecności, nie może być wyższa od jednodniowego wynagrodzenia pracownika, a łącznie kary pieniężne nie mogą przewyższać dziesiętej części wynagrodzenia. Kara nie może być zastosowana po upływie 2 tygodni od powzięcia wiadomości o naruszeniu obowiązku pracowniczego i po upływie 3 miesięcy od dopuszczenia się tego naruszenia. Są to terminy zawite. Pracownik może w ciągu 7 dni od zawiadomienia o ukaraniu wnieść sprzeciw do pracodawcy. Jeżeli ten sprzeciw odrzuci, wówczas pracownik może w ciągu 14 dni wystąpić do sądu pracy o uchYLENIE kary. Karę uważa się za niebyłą, a odpis zawiadomienia o ukaraniu usuwa z akt osobowych pracownika po roku

nienaganej pracy. Wpływy z kar pieniężnych przeznacza się na poprawę warunków bezpieczeństwa i higieny pracy. W stosunku do niektórych grup pracowników przewidziana jest **odpowiedzialność dyscyplinarna**, której rezultatem może być potrącenie z wynagrodzenia, przeniesienie na niższe stanowisko służbowe, a nawet wydalenie z pracy.

Pracownik, który wskutek niewykonania lub nienależytego wykonania obowiązków pracowniczych ze swej winy wyrządził szkodę, ponosi **odpowiedzialność materialną**. Pracownik ponosi odpowiedzialność za szkodę w granicach rzeczywistej straty poniesionej przez pracodawcę i tylko za normalne następstwa działania lub zaniechania, z którego wynika szkoda. Pracodawca jest obowiązany wykazać okoliczności uzasadniające odpowiedzialność pracownika oraz wysokość powstałej szkody. Pracownik nie ponosi odpowiedzialności za szkodę w takim zakresie, w jakim pracodawca lub inna osoba przyczyniła się do jej powstania albo zwiększenia. Odszkodowanie ustala się w wysokości wyrządzonej szkody, jednak w przypadku winy nieumyślnej pracownika nie może ono przewyższać kwoty **trzymiesięcznego wynagrodzenia** przysługującego pracownikowi w dniu wyrządzenia szkody. W razie wyrządzenia przez pracownika przy wykonywaniu przez niego obowiązków pracowniczych szkody osobie trzeciej, zobowiązany do naprawienia szkody jest wyłącznie pracodawca. Pracownik ponosi odpowiedzialność wobec pracodawcy, który naprawił szkodę wyrządzoną osobie trzeciej. Jeżeli pracownik umyślnie wyrządził szkodę, jest obowiązany do jej naprawienia w **pełnej** wysokości.

W **pełnej** wysokości za szkodę powstałą w mieniu odpowiada też pracownik, któremu **powierzono z obowiązkiem zwrotu lub do wyliczenia** się pieniądze, papiery wartościowe lub kosztowności, narzędzia i instrumenty lub podobne przedmioty, a także środki ochrony indywidualnej oraz odzież i obuwie robocze. Od tej odpowiedzialności pracownik może się uwolnić, jeżeli wykaże, że szkoda powstała z przyczyn od niego niezależnych. O ile więc przy odpowiedzialności za szkodę wynikłą z nienależytego wykonania obowiązków pracowniczych ciężar udowodnienia winy spoczywa na pracodawcy, to w przypadku odpowiedzialności za mienie powierzone ciężar udowodnienia braku winy spoczywa na pracowniku. Pracownicy mogą przyjąć w drodze umowy zawartej na piśmie z pracodawcą wspólną odpowiedzialność materialną za mienie powierzone im łącznie z obowiązkiem wyliczenia się. Pracownicy odpowiadają wówczas w częściach określonych w umowie, chyba że ustalono, iż szkoda lub jej część została spowodowana przez niektórych pracowników. Wtedy odpowiadają tylko sprawy szkody. Nie jest to więc odpowiedzialność solidarna.

4. CZAS PRACY I URLOPY

Zasadniczo **czas pracy** nie może przekraczać 8 godzin na dobę i przeciętnie 40 godzin w pięciodniowym tygodniu pracy w przyjętym okresie rozliczeniowym nie przekraczającym 4 miesięcy. Jeżeli jest to uzasadnione rodzajem pracy lub jej organizacją, mogą być stosowane rozkłady czasu pracy, w których jest dopuszczalne

przedłużenie wymiaru czasu pracy do 12 godzin na dobę. W tych rozkładach czas pracy nie może przekraczać przeciętnie 40 godzin na tydzień w przyjętym okresie rozliczeniowym. Pracodawca zobowiązany jest prowadzić ewidencję czasu pracy. W przypadkach uzasadnionych rodzajem pracy lub jej organizacją albo miejscem wykonywania pracy czas pracy pracowników może być określony wymiarem ich zadań. Jeżeli dobowy wymiar czasu pracy wynosi co najmniej 6 godzin, pracodawca jest obowiązany wprowadzić **przerwę w pracy** trwającą 15 minut, którą wlicza się do czasu pracy. Pracodawca może wprowadzić jedną przerwę niewliczaną do czasu pracy, w wymiarze nieprzekraczającym 60 minut, przeznaczoną na spożycie posiłku lub załatwienie spraw osobistych. Praca wykonywana ponad normy czasu pracy stanowi pracę w **godzinach nadliczbowych**. Taka praca jest dopuszczalna tylko w razie konieczności prowadzenia akcji ratowniczej dla ochrony życia lub zdrowia ludzkiego albo dla ochrony mienia lub usunięcia awarii bądź w sytuacji szczególnych potrzeb pracodawcy. Za pracę w godzinach nadliczbowych oprócz normalnego wynagrodzenia przysługującego w wysokości: 50 % wynagrodzenia – za pracę w godzinach nadliczbowych przypadających w dni powszednie oraz w niedziele i święta będące dla pracownika dniami pracy zgodnie z obowiązującym go rozkładem pracy, 100 % wynagrodzenia – za pracę w godzinach nadliczbowych przypadających w nocy, w godzinach nadliczbowych w niedziele lub święta niebędące dla pracownika dniami pracy zgodnie z obowiązującym go rozkładem czasu pracy, a także w godzinach nadliczbowych przypadających w dniu wolnym od pracy udzielonym w zamian za pracę w niedzielę lub święto będące dla pracownika dniami pracy zgodnie z obowiązującym go rozkładem czasu pracy. Dodatek przysługuje także za każdą godzinę pracy przekraczającą przeciętną tygodniową normę czasu pracy w przyjętym okresie rozliczeniowym. Dodatek nie przysługuje za pracę w niedzielę i święto w normalnym czasie pracy, jeżeli pracownikowi udzielono innego dnia wolnego od pracy w tygodniu. Dodatek za pracę w godzinach nadliczbowych nie przysługuje także w innych przypadkach, jeżeli w zamian za czas przepracowany ponad ustaloną normę pracodawca, na wniosek pracownika, udzieli mu w tym samym wymiarze czasu wolnego od pracy. Udzielenie czasu wolnego w zamian za czas przepracowany ponad ustaloną normę może nastąpić także bez wniosku pracownika. W tym ostatnim przypadku pracodawca udziela czasu wolnego od pracy najpóźniej do zakończenia okresu rozliczeniowego w wymiarze o połowę wyższym niż liczba przepracowanych godzin nadliczbowych, jednakże nie może to spowodować obniżenia wynagrodzenia pracownika za pełny miesięczny wymiar czasu pracy. Pracownicy zarządzający, w imieniu pracodawcy, zakładem pracy, główni księgowi i kierownicy wyodrębnionych komórek organizacyjnych zakładu pracy, a także zastępcy tych osób, wykonują, w razie konieczności, pracę poza normalnymi godzinami pracy bez prawa do oddzielnego wynagrodzenia z tytułu pracy w godzinach nadliczbowych. Pracownikowi wykonującemu pracę w porze nocnej przysługuje dodatkowe wynagrodzenie za każdą godzinę pracy w **porze nocnej** w wysokości 20 % stawki godzinowej. **Niedziele** oraz **okresione święta** są dniami wolnymi od pracy. Praca w te dni jest dozwolona jedynie w przypadkach w ustawie określonych. Pracownikowi zatrudnionemu w niedzielę pracodawca jest

obowiązany zapewnić inny dzień wolny od pracy w tygodniu. Pracodawca może udzielić dnia wolnego w zamian za pracę w święto.

Młociani może być zatrudniony na podstawie umowy o pracę przy wykonywaniu lekkich prac. Tygodniowy wymiar czasu pracy młodocianego w okresie odbywania zajęć szkolnych nie może przekraczać 12 godzin, zaś w dniu uczestniczenia w zajęciach szkolnych – 2 godzin. Dobowy wymiar czasu pracy młodocianego w wieku do 16 lat nie może jednak przekraczać 6 godzin. Do czasu pracy młodocianego wlicza się czas nauki w wymiarze wynikającym z obowiązkowego programu zajęć szkolnych, bez względu na to, czy odbywa się ona w godzinach pracy. Młocianego nie wolno zatrudniać w godzinach nadliczbowych ani w porze nocnej.

Pracownikowi przysługuje prawo do corocznego, nieprzerwanego, płatnego **urlopu wypoczynkowego**. Pracownik uzyskuje prawo do pierwszego urlopu z upływem 6 miesięcy pracy, w wymiarze połowy wymiaru urlopu przysługującego mu po przepracowaniu roku. Z upływem roku pracy pracownikowi przysługuje prawo do pozostałej części urlopu przysługującego mu po przepracowaniu roku. Wymiar urlopu wynosi: 18 dni urlopu – po roku pracy, 20 dni roboczych – po 6 latach pracy, 26 dni roboczych – po 10 latach pracy. Do okresu zatrudnienia, od którego zależy prawo do urlopu i wymiar urlopu, wlicza się okresy poprzedniego zatrudnienia, bez względu na przerwy w zatrudnieniu oraz sposób ustania stosunku pracy. Do okresu pracy, od którego zależy wymiar urlopu, wlicza się z tytułu ukończenia:

- 1) zasadniczej szkoły zawodowej – przewidziany programem nauczania czas trwania nauki, nie więcej jednak niż 3 lata,
- 2) średniej szkoły ogólnokształcącej – 4 lata,
- 3) szkoły policealnej – 6 lat,
- 4) szkoły wyższej – 8 lat.

Okresy nauki nie podlegają sumowaniu.

Na wniosek pracownika urlop może być podzielony na części. W takim jednak przypadku co najmniej jedna część wycieczki powinna trwać nie mniej niż 14 kolejnych dni kalendarzowych. Urlopy powinny być udzielane zgodnie z planem urlopów. Plan urlopów ustala pracodawca, biorąc pod uwagę wnioski pracowników i konieczność zapewnienia normalnego toku pracy. Część urlopu nie wykorzystaną z powodu: czasowej niezdolności do pracy wskutek choroby, odosobnienia w związku z chorobą zakaźną, odbywania ćwiczeń wojskowych albo przeszkolenia wojskowego przez czas do 3 miesięcy, urlopu macierzyńskiego, pracodawca jest obowiązany udzielić w terminie późniejszym. W okresie wypowiedzenia umowy o pracę pracownik jest obowiązany wykorzystać przysługujący mu urlop, jeżeli w tym okresie pracodawca udzieli mu urlopu. W razie niewykorzystania przysługującego urlopu w całości lub w części z powodu: rozwiązania lub wygaśnięcia stosunku pracy, powołania pracownika do służby wojskowej albo do odbycia przeszkolenia wojskowego trwającego dłużej niż 3 miesiące przysługuje ekwiwalent pieniężny. Poza tymi przypadkami prawo nie daje możliwości zrezygnowania z urlopu na rzecz ekwiwalentu. Za czas urlopu pracownikowi przysługuje wynagrodzenie, jakie by otrzymał, gdyby w tym czasie pracował. Pracodawca z uzasadnionych przyczyn może odwołać pracownika z urlopu, ponosząc związane z tym koszty. Na pisemny

wniosek pracownika pracodawca może mu udzielić **urlopu bezpłatnego**. Okres urlopu bezpłatnego nie wlicza się do okresu pracy, od którego zależą uprawnienia pracownicze /np. okres wypowiedzenia, wymiar urlopu wypoczynkowego/. Pracownikowi przysługują także **urlop okolicznościowy** w wymiarze 1 lub 2 dni w związku z określonymi zdarzeniami osobistymi i rodzinnymi, np. śluby, pogrzeby.

Kobiet nie wolno zatrudniać przy pracach szczególnie uciążliwych lub szkodliwych dla zdrowia. Pracodawca nie może wypowiedzieć ani rozwiązać umowy o pracę w okresie ciąży, a także w okresie urlopu macierzyńskiego pracownicy, chyba że zachodzą przyczyny uzasadniające rozwiązanie umowy bez wypowiedzenia z jej winy i reprezentująca pracownicę zakładowa organizacja związkowa wyraziła zgodę na rozwiązanie umowy. Pracodawca zatrudniający pracownicę w ciąży lub karmiącą dziecko piersią przy pracy wzbudzonej takiej pracownicy bez względu na stopień narażenia na czynniki szkodliwe dla zdrowia jest obowiązany przenieść pracownicę do innej pracy, a jeżeli jest to niemożliwe, zwolnić ją na czas niezbędny z obowiązku świadczenia pracy. Jeżeli pracownica jest zatrudniona w innej pracy, pracodawca jest obowiązany dostosować warunki pracy do wymagań określonych w przepisach lub tak ograniczyć czas pracy, żeby wyeliminować zagrożenia dla zdrowia lub bezpieczeństwa pracownicy.

Pracownicy przysługują **urlop macierzyński** w wymiarze:

- 1) 16 tygodni przy pierwszym porodzie,
- 2) 18 tygodni przy każdym następnym porodzie,
- 2) 26 tygodni w przypadku urodzenia więcej niż jednego dziecka przy jednym porodzie.

Co najmniej 2 tygodnie urlopu macierzyńskiego mogą przypadać przed przewidywaną datą porodu. Pracownica może wystąpić do pracodawcy z wnioskiem o skrócenie wymiaru urlopu macierzyńskiego. Wówczas to z wnioskiem do pracodawcy o wykorzystanie pozostałej części urlopu macierzyńskiego może wystąpić pracownik – ojciec wychowujący dziecko. Pracodawca jest obowiązany zaakceptować ten wniosek. Na wniosek pracownicy pracodawca jest obowiązany udzielić pracownicy **urlopu wychowawczego** w celu sprawowania opieki nad dzieckiem. Pracownica uprawniona do urlopu wychowawczego może złożyć pracodawcy wniosek o obniżenie jej wymiaru czasu pracy do wymiaru nie niższego niż połowa pełnego wymiaru czasu pracy w okresie, w którym mogłaby korzystać z takiego urlopu. Pracodawca jest obowiązany uwzględnić wniosek pracownicy. Pracownicy wychowującej przynajmniej jedno dziecko w wieku do 14 lat przysługuje w ciągu roku zwolnienie od pracy na 2 dni, z zachowaniem prawa do wynagrodzenia. Kobiety w ciąży nie wolno zatrudniać w godzinach nadliczbowych ani w porze nocnej. Bez jej zgody nie wolno jej delegować poza stałe miejsce pracy.

Spory ze stosunku pracy rozstrzygają **sądy pracy**. Przed skierowaniem sprawy na drogę sądową pracownik może żądać wszczęcia postępowania pojednawczego przed komisją pojednawczą. Postępowanie w sprawach o roszczenia pracownika ze stosunku pracy jest wolne od opłat sądowych. Zasadniczo roszczenia ze stosunku pracy ulegają **przedawnieniu** z upływem 3 lat od dnia, w którym roszczenie stało się wymagalne.

Rozdział V

PRAWO KARNE

1. POJĘCIE PRZESTĘPSTWA I ELEMENTY JEGO STRUKTURY

Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Ustawę karą polską stosuje się do sprawy, który popełnił czyn zabroniony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, jak również na polskim statku wodnym lub powietrznym, chyba że umowa międzynarodowa stanowi inaczej. Ustawę karą polską stosuje się do obywatela polskiego, który popełnił przestępstwo za granicą oraz cudzoziemca, który popełnił za granicą przestępstwo skierowane przeciwko interesom RP, obywatela polskiego lub polskiej jednostki organizacyjnej bądź przestępstwo zagrożone w ustawie karnej polskiej karą przekraczającą 2 lata pozbawienia wolności. Warunkiem odpowiedzialności za czyn popełniony za granicą jest uznanie takiego czynu za przestępstwo również przez ustawę obowiązującą w miejscu jego popełnienia³²⁷.

Podstawowe **elementy struktury przestępstwa** to: czyn człowieka, bezprawność, wina, społeczna szkodliwość i zagrożenie karą. Nie ma przestępstwa bez **czynu** człowieka (*inulium crimen sine actionel*). Pojęcie czynu ogranicza ustawodawca, który nie może wprowadzać karalności samych cech charakterologicznych bądź określonego trybu życia, np. pasywności. Nie istnieje w naszym systemie prawnym odpowiedzialność karna osób prawnych (*societas delinquere non potest!* ani odpowiedzialność zbiorowa³²⁸.

³²⁷ Niezależnie od przepisów obowiązujących w miejscu popełnienia przestępstwa ustawę karą polską stosuje się do obywatela polskiego oraz cudzoziemca w razie popełnienia: przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu wewnętrznemu lub zewnętrznemu RP, przestępstwa przeciwko polskim urządóm lub funkcjonariuszóm publicznym, przestępstwa przeciwko istotnym polskim interesóm gospodarczym, przestępstwa fałszywych zeznań złożonych wobec urzędu polskiego, przestępstwa, do którego ściągania RP jest zobowiązana na mocy umów międzynarodowych.

³²⁸ Jej pozostałości można dostrzec w typie przestępstwa udziału w bójece lub pobiciu ze skutkiem

Zawsze jest ona indywidualna i dotyczy konkretnej osoby fizycznej. Czyn rozumiany jest jako zewnętrzne jej zachowanie się sterowane wolą. Zachowanie sprawcy może przybrać postać działania lub zaniechania. To ostatnie jest prawnie doniosłe jedynie, gdy na sprawcy ciążył szczególny prawny obowiązek działania. Z takim obowiązkiem mamy w szczególności do czynienia, kiedy ustawa przewiduje odpowiedzialność karną za zaniechanie /np. przestępstwo nieudzielenia pomocy w niebezpieczeństwie utraty życia lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu/. Obowiązek ten może wynikać także z orzeczenia sądownego /alimenty/, umowy lub wywołanej przez sprawcę sytuacji. W przypadku przestępstw z zaniechania za czas ich popełnienia przyjąć należy ostatni moment, w którym sprawca mógł jeszcze zrealizować ciężący na nim obowiązek. Same myśli, pragnienia, emocje (choćby były szczególnie negatywnie oceniane z punktu widzenia moralności) nie podlegają prawnokarnemu wartościowaniu w myśl zasady *cogitationis poenam nemo patitur*³²⁹. Nigdy nie stanowi przestępstwa sam zamiar sprawcy popełnienia przestępstwa, dopóki nie uzewnętrznili się w czynie. Konieczność sterowania wolą pozwala na przyjęcie, że nie mamy do czynienia z czynem, jeśli zachowanie sprawcy stanowiły ruchy we śnie, w stanie nieprzytomności, hipnozie, odruchy bezwarunkowe czy wywołane stanem patologicznym. Czyn nie będzie miał miejsca również w sytuacji, gdy osoba działa w wyniku przymusu fizycznego oddziałującego bezpośrednio na jej mięśnie /*vis absoluta*/³³¹. Podobnie za zaniechanie nie będzie odpowiedzialności, jeśli ktoś nie miał możliwości działania, np. był skrepowany sznurem, nie posiadał technicznych środków działania.

Czyn zabroniony uważa się za popełniony w czasie, w którym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był obowiązany. Czas popełnienia przestępstwa jest istotny przy zmianie ustawy i ustalaniu poczytalności lub osiągnięcia wymaganego wieku przez sprawcę. Czyn zabroniony uważa się za popełniony w miejscu, w którym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był zobowiązany, albo gdzie skutek stanowiący zamiar przestępstwa nastąpił lub według zamiaru sprawcy miał nastąpić. Od miejsca popełnienia przestępstwa zależy właściwość miejscowa sądów.

Ten sam czyn może stanowić tylko jedno przestępstwo. Ustawa może z wielu czynów stworzyć jedno przestępstwo³³², ale nie z jednego czynu wiele przestępstw. Ma to poważne znaczenie gwarancyjne. Jeden czyn zachodzi, jeżeli zachowanie sprawcy naruszające dobro prawne ogranicza się do zwartego pod względem czasu i miejsca zespołu ruchów.

śmiertelnym, jak również udziału w zborowisku, którego uczestnicy wspólnymi siłami dopuszczają się gwałtownego zamachu na osobę lub mienie.

³²⁹ Nikt nie ścierpiałby karania za same myśli.

³³⁰ Nie wylacza jednak czynu odruch zautomatyzowany sprawcy podjęty w ramach pewnego celowego działania.

³³¹ *Vis compulsiva*, czyli przymus psychiczny realizowany za pomocą środków fizycznych /np. tortury/, jak również groźba nie wylacza czynu, ale może wylaczyć odpowiedzialność ze względu na silny nacisk na wolę skutkujący ograniczeniem swobody podjęcia decyzji.

³³² Np. przestępstwa złożone, zbiorowe, wieloodmianowe, o sumarycznie określonych przedmiotach.

Jeżeli czyn wyczerpuje znamiona określone w dwóch lub więcej przepisach ustawy karnej, to zachodzi **zbieg przepisów** /np. usiłowanie kwalifikowane/ i sąd skazuje za jedno przestępstwo na podstawie wszystkich zbiegających się przepisów /kumulatywna kwalifikacja/, a wymierza karę na podstawie przepisu przewidującego karę najsurowszą, co nie stoi na przeszkodzie orzeczeniu innych środków przewidzianych w ustawie na podstawie przepisów zbiegających się przepisów, np. rozbiór połączony z zabójstwem. Sąd, dokonując multikwalifikacji, musi wyczerpać całą kryminalną zawartość czynu, uważając jednak, aby nie zasądzać z przepisu charakteryzującego to, co inny przepis wystarczająco już uwzględnił /zasada konsumpcji/. Przepięstwo znęcania konsumuje bowiem naruszenie nietykalności cielesnej, kradzież z włamaniem – uszkodzenie rzeczy. Podobnie naruszenie dobra konsumuje narażenie go na niebezpieczeństwo jednak pod warunkiem istnienia tej samej formy winy. Pozorny zbieg przepisów /zasada specjalności/. Na tej zasadzie typy przepisu ogólnego przez przepis szczególny /zasada specjalności/. Na tej zasadzie typy uprzywilejowane i kwalifikowane wylaczają zastosowanie typu podstawowego.

Wielość skutków jednorodnych wywołanych jednym czynem, gdy dotyczy tej samej ofiary nie stanowi wielości przestępstw, a wpływa jedynie na wymiar kary. Jeżeli skutki mają charakter różnorodny, to mogą być poddane kumulatywnej kwalifikacji, gdy wyczerpują znamiona różnych przepisów /np. lekkie i ciężkie uszkodzenie ciała/. Jeżeli uszkodzonym jest więcej osób, to można przyjąć zbieg przestępstw pod warunkiem wystąpienia wielu czynów. **Zbieg przestępstw** wymaga bowiem wielu czynów realizujących znamiona określonych typów. Nie każda jednak wielość takich czynów prowadzi do zbiegu przestępstw, np. przestępstwo ciągłe³³³, przestępstwa współukarane uprzednie /dotyczące etapów realizacji przestępstwa/ i współukarane przestępstwa następne /dotyczące owoców przestępstwa/, przestępstwa złożone /np. kradzież rozbójnicza/, określone wieloczynowo /np. znęcanie się/ lub wieloodmianowo /np. podrobienie lub przerobienie dokumentu albo użycie takiego dokumentu jako autentycznego/. Konsekwencją zbiegu przestępstw jest wymierzenie sprawcy kary łącznej. Sąd wymierza karę łączną w granicach od najwyższej z kar wymierzonych za poszczególne przestępstwa do ich sumy, nie przekraczając jednak 540 stawek dziennych grywny, 18 miesięcy ograniczenia wolności albo 15 lat pozbawienia wolności. Jeżeli najsurowszą karą orzeczoną za jedno ze zbiegających się przestępstw jest kara 25 lat pozbawienia wolności albo dożywotniego pozbawienia wolności, orzeka się tę karę jako karę łączną. W wypadku zbiegu dwóch lub więcej kar 25 lat pozbawienia wolności sąd może orzec jako karę łączną – karę dożywotniego pozbawienia wolności.

³³³ **Przestępstwo ciągłe** stanowi dwa lub więcej zachowań, podjętych przez tego samego sprawcę w podobny sposób /*modus operandi*/ w krótkich odstępach czasu w wykonaniu z góry powziętego zamiaru, jeżeli przedmiotem zamachu jest to samo dobro prawne. Jeżeli przedmiotem zamachu jest dobro osobiste /np. życie, zdrowie, wolność, cześć/, warunkiem uznania wielości zachowań za jeden czyn zabroniony jest tożsamość pokrzywdzonego. W przypadku przestępstwa ciągłego czasem popełnienia jest ostatni z czynów. Podobnie w przypadku przestępstwa wieloczynowego lub trwałego /np. pozbawienie wolności/.

Od realnego zbiegu przestępstw należy odróżnić instytucję **recydywy**. Wyróżnia ją m.in. fakt, iż sprawca popełnia dwa lub więcej przestępstw umyślnych, przy czym kolejne zostaje popełnione po skazaniu sprawcy i odbyciu kary za podobne poprzednie.

Czyn sprawcy musi być zabroniony przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia ***nullum crimen sine lege poenali anteriori***. Ten formalny element struktury przestępstwa nazywamy **bezprawnością**. Bezprawne jest zachowanie sprzeczne z prawem, tj. całym porządkiem prawnym. Prawo karne nie określa jednak, zgodnie z zasadą *ultima ratio*, wszystkich bezprawnych zachowań, a stanowi jedynie o tym, które z nich są karalne. Z pojęciem bezprawności wiąże się definicja **czynu zabronionego**. Jest nim zachowanie o znamionach określonych w ustawie karnej. Zachowanie sprawcy musi wyczerpywać wszystkie **znamiona** typu czynu zabronionego określone w ustawie. Każdy typ czynu zabronionego zawiera zespół znamion /opisowych lub ocennych/. Zasadniczo jednak ze względów gwarancyjnych znamiona powinny mieć ostry charakter. Koniecznie muszą w nich być określone: podmiot czynu zabronionego, strona przedmiotowa – czynność zabroniona, czas i miejsce /czasami także skutek i związek przyczynowy/, strona podmiotowa – stosunek psychiczny sprawcy do czynu – skutku. Fakultatywnie typ czynu zabronionego może zawierać określenie przedmiotu czynności wykonawczej, przedmiotu ochrony oraz znamiona czasu, miejsca lub sytuacji. Ustawa powinna maksymalnie dokładnie określać zachowania zabronione nie tylko dlatego, by odróżnić je od dozwolonych, ale również, aby nie było problemów z rozgraniczeniem poszczególnych typów, które są przecież zagrożone różnicowanymi sankcjami. Dla sprawcy nie jest obojętne, z którego odpowiada.

Jedynie akt normatywny rangi ustawowej może przewidywać zasady odpowiedzialności karnej i stanowić o przestępności pewnych zachowań. Co więcej, taka ustawa musi obowiązywać w czasie popełnienia danego czynu. Sprawca w chwili działania lub zaniechania musi wiedzieć, że jest ono zabronione. Inaczej mówiąc, zakazane jest działanie prawa karnego wstecz na niekorzyść sprawcy ***lex severior retro non agit***. Z zasadą *nullum crimen* wiąże się także zakaz analogii i wykładni rozszerzającej na niekorzyść.

Gdy w chwili orzekania obowiązują ustawa inna niż w czasie popełnienia przestępstwa, stosuje się ustawę nową, jednakże należy stosować ustawę obowiązującą poprzednio, jeżeli jest względniejsza dla sprawcy. W wypadku zmiany ustawy po prawomocnym orzeczeniu obowiązuje zasada stabilności wyroków *lres iudicata* z pewnymi wyjątkami. Jeżeli bowiem według nowej ustawy czyn objęty wyrokiem zagrożony jest karą, której górna granica jest niższa od kary orzeczonej, wymierzona karę obniża się do górnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego za taki czyn w nowej ustawie. Jeżeli zaś według nowej ustawy czyn objęty wyrokiem nie jest już zabroniony, pod groźbą kary, skazanie ulega zatarciu z mocy prawa³³⁴.

³³⁴ W zwykłej sytuacji zatarcie skazania oznacza uznanie niekaralności sprawcy dopiero po upływie określonego czasu. Usuwa się wówczas dane z Centralnego Rejestru Skazanych.

Poszczególne typy czynów zabronionych znajdują się w części szczegółowej kodeksu karnego uporządkowane w odpowiednich rozdziałach według **przedmiotu ochrony**³³⁵, czyli pewnych **dóbr prawnych**.

Mimo wyczerpania znamion zachowanie sprawcy może nie być bezprawne z uwagi na brak jego społecznej szkodliwości lub wystąpienie okoliczności wyłączającej bezprawność /kontratypu/. Samo spełnienie warunku bezprawności czynu nie przesądza jeszcze o jego przestępności. Dla jej stwierdzenia konieczne jest ustalenie winy sprawcy.

Nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma *nullum crimen sine periculo socialis*. Przesłaniem zatem może być jedynie czyn **społecznie szkodliwy w stopniu wyższym niż znikomy**³³⁶. Ten materialny element przestępstwa podkreśla *ultima ratio* represji karnej. Przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu /karygodności/ sąd bierze pod uwagę rodzaj i charakter naruszonego dobra, rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób i okoliczności popełnienia czynu, wagę naruszonych przez sprawcę obowiązków, jak również postać zamiaru, motywację sprawcy, rodzaj naruszonych regul ostrożności i stopień ich naruszenia. Na społeczną szkodliwość nie mają wpływu dotychczasowe życie sprawcy, jego opinia, karalność bądź nagminność szerszenia się określonego typu przestępstw. Z realizacją znamion typu czynu zabronionego łączy się domniemanie społecznej szkodliwości. Tylko w razie wątpliwości należy dowodzić wyższy od znikomego stopień społecznej szkodliwości konkretnego czynu. Zauważyć należy także, że nie wszystkie zachowania przestępne wyrządzają szkodę materialną, np. usiłowanie, podżeganie, przygotowanie, narażenie na niebezpieczeństwo.

Nie popełnia przestępstwa sprawca czynu, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu *nullum crimen sine culpa*. Wina, podobnie jak wyższy od znikomego stopień społecznej szkodliwości, stanowi konieczny element struktury przestępstwa. Wina wedle najstarszej **psychologicznej teorii** jest stosunkiem psychicznym sprawcy do czynu zabronionego /umyślność bądź nieumyślność/. Teoria ta zawodzi jednak w przypadku nieświadomej nieumyślności, gdzie brak jest stosunku psychicznego sprawcy do czynu. Trudno również stwierdzić czym różni się zamiar u osoby zdolnej i niezdolnej do ponoszenia winy. Według **teorii normatywnej** w jej kompleksowym ujęciu³³⁷ wina nie wyczerpuje się w stosunku psychicznym sprawcy do czynu zabronionego, a stanowi personalnie zarzucalną /ujemnie ocenioną/ sprawcy umyślność lub nieumyślność. Ta zarzucalność zależy od zdatności podmiotu do ponoszenia winy /odpowiedni wiek, poczytalność chociażby ograniczona/, świadomości lub możliwości świadomości /rozpoznawalności/ znamion czynu zabronionego i bezprawności oraz wymagalności

³³⁵ Przedmiot ochrony to, od strony treści czynu, przedmiot zamachu. Poszczególne typy czynów zabronionych mogą mieć kilka przedmiotów ochrony. Wyróżnia się wówczas bliższy i dalszy przedmiot ochrony.

³³⁶ Istnieje różnica pomiędzy znikomym a nieznacznym stopniem społecznej szkodliwości. W tym ostatnim przypadku istnieje jedynie możliwość w pewnych przypadkach warunkowego umorzenia postępowania.

³³⁷ Czysta teoria normatywna za zarzucalność uznaje samo postępowanie z uwagi na określone normy.

zgodnego z prawem zachowania się. Ten ostatni element zależy od braku szczególnej sytuacji motywacyjnej /nisków zewnętrznych/ mogącej wyłączyć zarzut, np. stan wyższej konieczności wyłączający winę bądź działanie na rozkaz. Umysłności /odpowiednio nieumysłności/ nie należy w teorii normatywnej identyfikować z winą umyślną czy nieumyślną. Teoria normatywna nie dzieli więc winy na umyślną lub nieumyślną. Umysłność lub nieumysłność wchodzi w zakres pojęcia czynu, stanowiąc zabroniony popełniony jest **umyślnie**, jeżeli sprawca ma zamiar jego popełnienia, to jest chce go popełnić /**zamiar bezpośredni**/ albo przewidując możliwość jego popełnienia, na to się godzi /**zamiar ewentualny**/³³⁸. Zamiar to pewne nastawienie woli związane z procesem decyzyjnym i woliwnym sterowaniem zewnętrznym zachowaniem, a nie jedynie pewne pragnienia, życzenia, by skutek nastąpił. Zamiar musi wystąpić w czasie wykonywania czynu, a nie wcześniej lub później.

Zamiar bezpośredni /chcenie/ w prawie karnym rozumiany jest szerzej niż w języku potocznym. Zachodzi niezależnie od motywacji sprawcy lub samego pragnienia realizacji czynu. Obejmuje także sytuacje, gdy sprawca zdaje sobie sprawę z nieuchronności pewnych skutków, nawet jeśli mu na nich nie zależy. Zawsze zamiaru bezpośredniego wymagają przestępstwa tzw. kierunkowe, których stroną podmiotowa zawiera znamiona celu, wiedzy, motywu, pobudki. Wynika on bowiem ze względów semantycznych brzmienia znamion, np. „*celem, złośliwie, znieważa, nawołuje, ukrywa, zataja*”. Zamiar bezpośredni może być nagły lub przemyślany.

Zamiar ewentualny to obojętność woli sprawcy w sytuacji uświadomionego przez niego skutku ubocznego w postaci popełnienia przestępstwa. Zamiar ewentualny występuje bowiem zawsze obok zamiaru bezpośredniego. Celem działania sprawcy nie musi jednak być zachowanie bezprawne, pragnienie jednak jego realizacji jest tak duże, że akceptuje nastąpienie przestępnego skutku, gdyż inaczej musiałby zrezygnować z celu. Stawiamy sprawcy zarzut, iż mimo świadomości wywołania skutku ubocznego nie powstrzymał się od czynu.

Do **nieumyślnego** czynu zabronionego dochodzi w przypadku działania sprawcy w określonym celu społecznie akceptowanym, jednak obok tego celu lub zamiast niego sprawca realizuje znamiona typu nieumyślnego, czego nie chciał ani się na to nie godził. Naruszył jednak przy tym /świadomie lub nieświadomie/ **zasady ostrożnego zachowania** się, jednocześnie przewidując lub mogąc przewidzieć możliwość popełnienia czynu zabronionego. Z uwagi na kryterium przewidywania przez sprawcę możliwości popełnienia czynu zabronionego różniamy **świadomą nieumysłność** /lekkomyślność/ i **nieświadomą nieumysłność** /hiedbalstwo/. Ta ostatnia ma miejsce, jeżeli sprawca możliwości popełnienia czynu zabronionego nie przewidywał, choć powinien i mógł przewidzieć. Powinność należy oceniać obiektywnie, możliwość zaś indywidualnie. Jeżeli

³³⁸ Np. jeżeli sprawca rozboju uderza ofiarę sztachetą w głowę, jeżeli ofiara poniesie śmierć, sprawca rozboju będzie odpowiadał za przestępstwo rozboju popełnione z winy umyślnej w zamiarze bezpośrednim oraz za zabójstwo w zamiarze ewentualnym.

sprawca nie mógł przewidzieć możliwości popełnienia czynu zabronionego, to mamy do czynienia z przypadkiem, za który oczywiście nikt nie odpowiada karnie.

Ustalając stronę podmiotową należy brać pod uwagę świadomość i wolę sprawcy. W świadomości sprawcy działającego umyślnie muszą się odbić wszystkie znamiona typu czynu zabronionego, które swoim działaniem realizuje. W przypadku przestępstw skutkowych świadomością musi być objęty także związek przyczynowy łączący zachowanie sprawcy ze skutkiem. Nieświadomość któregokolwiek ze znamion wyłącza odpowiedzialność za przestępstwo umyślne. Sprawca może odpowiadać za przestępstwo nieumyślne, jeżeli jego błąd w postaci nieświadomości był zawiniony i ustawa taki typ przestępstwa nieumyślnego przewiduje. Wola sprawcy w przypadku zamiaru bezpośredniego polega na tym, że chce popełnić czyn zabroniony, a w przypadku zamiaru ewentualnego polega na godzeniu się na realizację znamion w sytuacji przewidywania /świadomości/ takiej możliwości. Wola sprawcy działającego nieumyślnie polega na braku zamiaru /nie chce ani się nie godzi/, ale nie zachowuje ostrożności i przewiduje /świadomość/ albo może przewidzieć /brak świadomości/ realizację znamion typu czynu zabronionego. W tym ostatnim przypadku zarzucamy sprawcy, że tego nie przewidział, mimo że mógł to uczynić.

Niektóre przestępstwa mogą być popełnione z **winy kombinowanej** /*culpa do lo exorta*l, np. udział w bójce lub pobiciu ze skutkiem śmiertelnym, choćby nieumyślne spowodowanie niebezpieczeństwa powszechnego lub katastrofy ze skutkiem śmiertelnym, wzięcie zakładnika ze skutkiem śmiertelnym, udział w zbiegowisku publicznym ze skutkiem śmiertelnym. Ich sprawca ponosi surowszą odpowiedzialność, którą ustawa uzależnia od określonego następstwa czynu zabronionego, jeżeli następstwo to przewidywał albo mógł przewidzieć. Następstwo jest objęte nieumyślnością, a typ podstawowy umyślnością lub nieumyślnością.

2. PODZIAŁ PRZESTĘPSTW

Przestępstwa z uwagi na kryterium formy czynu dzielimy na popełniane z **działania** i z **zaniechania**.

Z uwagi na wysokość grożącej sankcji dzieli się przestępstwa na **zbrodnie** i **występki**. Zbrodnia jest czyn zabroniony, zagrożony karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 albo karą surowszą. Występkiem jest czyn zabroniony zagrożony grzywną powyżej 30 stawek dziennych, karą ograniczenia wolności albo karą pozbawienia wolności przekraczającą miesiąc. Liczy się dolna granica zagrożenia przewidziana w ustawie karnej, a nie kara faktycznie przez sąd wymierzona. Modyfikacje ustawowego zagrożenia związane z nadzwyczajnym wymiarem kary nie wpływają na zakwalifikowanie czynu jako zbrodni lub występkę. Podobnie w konkretnej sprawie za zbrodnię może być orzeczona kara niższa niż za występki. Zbrodnię można popełnić tylko umyślnie, występki można popełnić także nieumyślnie, ale tylko jeżeli ustawa tak stanowi. Występek, który nie zawiera klauzuli nieumyślności może być więc popełniony tylko umyślnie.

Podział przestępstw na **materiałne /skutkowe/ i formalne /bezsutkowe/** zależy od tego, czy do znamion danego typu czynu zabronionego należy skutek /np. zabójstwo, spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, niszczenie mienia/ czy wystarczy jedynie samo zachowanie się sprawcy niezależnie od jego rezultatu /np. nieudzielenie pomocy/. Wystąpienie skutku w przypadku przestępstwa formalnego może mieć jedynie wpływ na wymiar kary. Skutek to wystąpienie jakiegokolwiek ujemnej zmiany niekonicznie w sensie fizycznym. Skutkiem będzie, np. narażenie na konkretne niebezpieczeństwo. Brak wystąpienia skutku w przypadku przestępstwa materialnego powoduje, że sprawca może odpowiadać co najwyżej za usiłowanie.

W przypadku przestępstw skutkowych pomiędzy czynem a skutkiem musi istnieć **związek przyczynowy**. Przyczynowość ustala się za pomocą testu warunku *sine qua non* /konicznego/³³⁹, polegającego na myślowej eliminacji z łańcucha wydarzeń konkretnego zachowania sprawcy i sprawdzeniu czy bez niego skutek również by nastąpił. Związek przyczynowy dla przypisania sprawcy danego skutku musi mieć charakter **adekwatny**. Oznacza to, że sprawca odpowiada jedynie za normalne następstwa /oparte na pewnym prawie przyrodniczym/ swojego działania bądź zaniechania, a nie za jakies nietypowe, nie dające się przewidzieć przebiegi przyczynowe. Jeśli na przykład ofiara wypadku drogowego, w którym odniosła obrażenia kończyn dolnych, po przewiezieniu do szpitala umiera na zakażenie szpitalne, to sprawca nie może odpowiadać za nieumyślne spowodowanie śmierci. Oprócz powiązania przyczynowego musi zająć też zachowanie nieostrożne umożliwiający **powiązanie normatywne**, polegające na tym, że za sprawcę skutku może być uznany tylko ten, kto naruszył określoną regułę postępowania mającą na celu zapobieganie właśnie takim skutkom. Na przykład z wypadkiem drogowym na skrzyżowaniu pozostają w związku przyczynowym zachowania kierowcy wjeżdżającego z drogi z pierwszeństwem, jak również z drogi podporządkowanej. Jednak tylko ten drugi łamie regułę postępowania mającą na celu zapobieganie tego typu zdarzeniom. Podobnie spowodowanie przez nietrzeźwego kierowcę wypadku nie pozwoli na jego przypisanie, jeżeli wypadek był jedynie konsekwencją niezawinionej przez sprawcę awarii hamulców.

Ze względu na stronę podmiotową czynu dzielimy przestępstwa na **umyślne i nieumyślne**.

W zależności kto może być zdatnym podmiotem do popełnienia przestępstwa dzielimy przestępstwa na **powszechnie i indywidualne**. Te pierwsze może popełnić każdy odpowiedzialny na zasadach określonych w kodeksie karnym, czyli kto ukończył 17 lat /ustawodawca używa zaimka „kto”/, a jeśli chodzi o najcięższe, enumeratywnie wyliczone w ustawie po ukończeniu 15 lat³⁴⁰. W stosunku do sprawcy, który odpowiada po ukończeniu 15 lat konieczne jest, aby okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiały. Sytuacja taka zachodzi

³³⁹ Teoria równorzędności warunków przewiduje, iż skutek składa się z szeregu warunków łącznie tworzących przyczynę.

³⁴⁰ Te najcięższe przestępstwa to: zamach na życie Prezydenta RP, wszystkie postacie zabójstwa, wzięcie zakładnika, rozbój.

w szczególności, jeżeli poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne. Zasadą jest bowiem stosowanie wobec nieletnich środków wychowawczych i poprawczych. W przypadku odpowiedzialności karnej nieletniego po ukończeniu 15 lat orzeczona kara nie może przekroczyć 2/3 ustawowego zagrożenia przewidzianego za przypisane sprawcy przestępstwo, a sąd może zastosować także nadzwyczajne złagodzenie kary. Wobec sprawcy, który w czasie popełnienia przestępstwa nie ukończył 18 lat nie orzeka się kary dożywotniego pozbawienia wolności. Przepęstwa indywidualne może popełnić jedynie podmiot mający kwalifikacje określone w typie danego czynu zabronionego, np. żołnierz, funkcjonariusz publiczny. Przepęstwa indywidualne mogą być indywidualne w typie zasadniczym /**indywidualne właściwe**/³⁴¹ lub tylko w typie zmodyfikowanym /**indywidualne niewłaściwe**/³⁴². W tym ostatnim przypadku istnienie szczególnej cechy podmiotu nie decyduje o bycie przestępstwa /jak w przypadku przestępstw indywidualnych właściwych/, a jedynie wpływa na wyższą lub niższą karalność. Brak przez sprawcę kwalifikacji wymaganych przez ustawę prowadzi do odpowiedzialności za typ zasadniczy.

Przepęstwa dzieli się też na **naruszające i narażające dobro prawne na niebezpieczeństwo**, a te ostatnie na **konkretnego /zawierają w treści znamię niebezpieczeństwa/ i abstrakcyjnego narażenia /np. używanie przez uczestnika bójki niebezpiecznego narzędzia, posiadanie broni palnej bez zezwolenia/**.

Ze względu na sposób ścigania dzieli się przestępstwa na **ścigane z oskarżenia publicznego /z urzędu/, ścigane na wniosek i ścigane z oskarżenia prywatnego**. Przepęstwa ścigane na wniosek pokrzywdzonego wymagają do wszczęcia postępowania złożenia takiego wniosku. Po jego złożeniu ściganie następuje z urzędu, np. nieumyślne narażenie na niebezpieczeństwo, narażenie na zarażenie wirusem HIV, uszkodzenie ciała osoby najbliższej, wypadek komunikacyjny, jeżeli pokrzywdzonym jest osoba najbliższa, groźba karalna, zabieg leczniczy bez zgody pacjenta, zgwałcenie, nadużycie zależności, wykorzystanie bezradności, uchylanie się od alimentów, ujawnienie tajemnicy służbowej, nielegalne uzyskanie lub niszczenie informacji, kradzież i przywłaszczenie na szkodę osoby najbliższej, kradzież impulsów telefonicznych, oszustwo komputerowe, niszczenie rzeczy, zabór pojazdu w celu krótkotrwałego użycia. Przepęstwa ścigane z oskarżenia prywatnego wymagają, aby sam poszkodowany sporządził i popierał akt oskarżenia przed sądem, np. zniewaga, zniesławienie, naruszenie czynności narządu ciała do 7 dni, naruszenie nietykalności cielesnej.

Przepęstwa mogą występować nie tylko w **typie podstawowym**, ale również **uprzywilejowanym i kwalifikowanym** w zależności od tego, czy dodatkowo znamion³⁴³, które zawierają, wpływają na zmniejszenie czy na zwiększenie społecznej szkodliwości typu podstawowego. Od tego zależy surowsze /typ kwalifikowany/ lub łagodniejsze /typ uprzywilejowany/ zagrożenie karą. Typy kwalifikowane są tworzone ze

³⁴¹ Np. dezercja.

³⁴² Np. dzieciobójstwo.

³⁴³ Określają one następstwo czynu, okoliczności i sposób działania sprawcy, cele i motywy sprawcy, użyty środek, szczególną cechą sprawcy lub przedmiot czynności wykonawczej.

względem na szczególne okoliczności czynu, sposób działania sprawcy lub następstw czynu, zaś typy uprzywilejowane oprócz szczególnych okoliczności czynu z uwagi na małą wagę i szczególną sytuację psychiczną sprawcy.

3. FORMY POPELNIENIA PRZESTĘPSTWA

A. FORMY STADIALNE

Przestępstwo może być popełnione w różnych postaciach. Rozróżniamy formy stadialne i zjawiskowe popełnienia przestępstwa. **Formy stadialne** wiążą się z etapami na tzw. drodze przestępstwa, przez które na ogół przechodzi zachowanie sprawcy przestępstwa umyślnego, ażeby zrealizowane zostały wszystkie znamiona typu czynu zabronionego, czyli nastąpiło **dokonanie**³⁴⁴. Pierwszym etapem jest **zamiar** sprawcy popełnienia czynu zabronionego. Nie stanowi on jeszcze formy stadialnej, gdyż sam pozostaje zawsze bezkarny.

Kolejnym etapem jest **przygotowanie**. Zachodzi ono wtedy, gdy sprawca w celu popełnienia czynu zabronionego podejmuje czynności mające stworzyć warunki do przedsięwzięcia czynu zmierzającego bezpośrednio do jego dokonania, w szczególności w tymże celu wchodzi w porozumienie z inną osobą, uzyskuje lub przysposabia środki, zbiera informacje lub sporządza plan działania. Nie jest możliwe przygotowanie w formie zaniechania. Przygotowanie musi dotyczyć konkretnego czynu zabronionego, a nie być przygotowaniem przestępstwa „w ogóle”. Sprawca przygotowania działa z zamiarem bezpośrednim, w celu popełnienia czynu zabronionego³⁴⁵. Wystarczy jednak, że zamiarem przygotowawcze objętywnie ulatwiają popełnienie czynu zabronionego. Nie muszą stanowić warunku *sine qua non* dokonania. Wejście w porozumienie z inną osobą wymaga podjęcia decyzji o realizacji czynu zabronionego i uzgodnieniu podziału ról. Przygotowanie jest karalne tylko wtedy, gdy ustawa tak stanowi. Czyny to w stosunku do najpoważniejszych zbrodni, określając sankcję niższą, jak za dokonanie. Karalne jest przygotowanie do ludobójstwa, wszczęcia wojny napastniczej, eksterminacji, zamachu stanu, zamachu terrorystycznego, spowodowanie niebezpieczeństwa powszechnego, piractwa, katastrofy, wzięcia zakładnika, fałszowania pieniędzy i dokumentów. Nie jest karalne przygotowanie do zbrodni zabójstwa. Decydującego znaczenia w karalności przygotowania nie ma bowiem sama waga dobra prawnego. Należy zwrócić także uwagę, że w przypadku wieloosobowej konfiguracji przygotowania można je uchwylić zazwyczaj od strony zawsze karalnego podżegania lub pomocnictwa. Niekiedy sformułowanie znamion typu czynu zabronionego w części szczególnej kodeksu sugeruje przestępstwo *sui generis*³⁴⁵, gdy w istocie jest to *par excellence* przygotowanie, jako forma stadialna.

³⁴⁴ Są przestępstwa, które są od razu dokonane np. w zamiarze bezpośrednim nagłym i nieumyślnym.

³⁴⁵ Tzn. samo w sobie. W przypadku przestępstw materialnych dla dokonania konieczne będzie spowodowanie skutku.

Następnym etapem jest **usiłowanie**. Odpowiada za usiłowanie, kto w zamiarze popełnienia czynu zabronionego swoim zachowaniem bezpośrednio zmierza do jego dokonania, które jednak nie następuje /tzw. usiłowanie **udolne**/. Usiłowanie zachodzi także wtedy, gdy sprawca nie uświadamia sobie, że dokonanie jest niemożliwe ze względu na brak przedmiotu nadającego się do popełnienia na nim czynu zabronionego lub ze względu na użycie środka nie nadającego się do popełnienia czynu zabronionego /tzw. usiłowanie **nieudolne**/. Karalność usiłowania nieudolnego jest więc ograniczona jedynie do przypadków błędu /w postaci urojenia/ co do przedmiotu czynności wykonawczej lub błędu co do użytego środka, np. włamanie do pustej kasy, próba zastrzelenia człowieka z niesprawnej broni. Bezkarne pozostaje, np. usiłowanie przekupstwa osoby błędnie poczytanej za funkcjonariusza publicznego oraz nieudolność z powodu zastosowanego sposobu działania. Sprawca nie odpowiada za usiłowanie nieudolne także wtedy, jeżeli według obiektywnej oceny *ex ante* nie występuje zagrożenie dla dobra prawnego ze względu np. na brak podstawowej wiedzy u sprawcy. Usiłowanie nieudane nie stanowi nieudolnego, jeżeli sprawca nie zrealizował celu jedynie na skutek nieumyślnego użycia środków, którymi dysponował. Bezpośredniość zachowania zmierzającego do dokonania przyjmuje się, gdy sprawca podejmuje ostatnią czynność zmierzającą wprost do realizacji przestępstwa. W przypadku usiłowania zamiar sprawcy powinien wystąpić w takiej postaci, jaka jest wymagana dla dokonania. Może być więc bezpośredni lub ewentualny. Musi on być udowodniony. Brak dokonania czynu zabronionego wiąże się jedynie z częściową realizacją znamion, a nie nieukończeniem czynności sprawczej. W przypadku przestępstw materialnych do wyczerpania wszystkich znamion niezbędne jest wystąpienie określonego w ustawie skutku. Nie jest karalne usiłowanie przygotowania ani usiłowania, jak również usiłowanie podżegania lub pomocnictwa. Z uwagi na użycie określenia „zachowanie” usiłowanie jest możliwe także przez zaniechanie. Usiłowanie jest karalne w stosunku do wszystkich przestępstw. Sąd wymierza karę za usiłowanie w granicach zagrożenia dla danego przestępstwa. Jednak z uwagi na brak naruszenia dobra prawnego sąd wymierza karę z reguły łagodniejszą jak za dokonanie. W przypadku usiłowania nieudolnego sąd z uwagi na to, że sprawca działa pod wpływem błędu polegającego na urojeniu, że atakuje zdany do popełnienia czynu zabronionego przedmiot /np. strzela do zwłok/ lub używa środka nadającego się do popełnienia czynu zabronionego /używa niegroźnych dla zdrowia tabletek w przekonaniu, że stanowią trującą/ może zastosować nadzwyczajnie złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia, gdyż w rzeczywistości dobro prawne od samego początku nie było zagrożone. Usiłowanie może być ukończone /np. sprawca strzela do ofiary i nie trafia/ lub nieukończone /np. sprawca mierzy z broni i zostaje obezwładniony zanim zdąży oddać strzał bądź nieumyślnie pokonuje zabezpieczenie samochoду/.

W stosunku do postaci stadialnych przewidziany jest czynny żal. Nie podlega karze³⁴⁶ za usiłowanie, kto dobrowolnie odstąpił od dokonania /usiłowanie nieukończone/

³⁴⁶ Tzn. popełnia przestępstwo ze względu na negatywną przez ustawodawcę ocenę popełnionego przez sprawcę czynu, ale sąd nie może wymierzyć kary.

ne/ lub zapobiegł skutkowi stanowiącemu zamię czynu zabronionego w przypadku usiłowania ukończonego /tzw. **czynny żal skuteczny**/. Dobrowolność odstąpienia jest wyłączona, gdy realizacja czynu doznała przeszkody. Odstąpienie od dokonania lub zapobieganie skutkowi ma być wynikiem przyczyn natury wewnętrznej, choćby negatywnych, np. zaproponowanie bizuterii za odstąpienie od gwałtu. Na dobrowolność nie mają bowiem wpływu motyw ani pobudki sprawcy. Zapobiegnięcie skutkowi nie musi jednak być wyłącznym wynikiem zachowania się sprawcy /a np. wezwanego przez sprawcę lekarza/ ani być natychmiastowe. Istotne jest, aby skutek przestępny nie nastąpił. Niekiedy wymaga się dodatkowo zawiadomienia organu o wszystkich istotnych okolicznościach popełnionego czynu /zamach stanu, zdrada dyplomatyczna, szpiegostwo/. Nie oznacza to całkowitej bezkarności sprawcy w przypadku **usiłowania kwalifikowanego**, kiedy sprawca „po drodze” dokonał innego przestępstwa. Sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary w stosunku do sprawcy, który dobrowolnie starał się zapobiec skutkowi stanowiącemu zamię czynu zabronionego /tzw. **czynny żal bezskuteczny**/. Podobnie nie podlega karze za przygotowanie, kto dobrowolnie od niego odstąpił, w szczególności zniszczył przygotowane środki lub zapobiegł skorzystaniu z nich w przyszłości, a w razie wejścia w porozumienie z inną osobą w celu popełnienia czynu zabronionego, nie podlega karze ten, kto nadto podjął istotne starania zmierzające do zapobieżenia dokonaniu.

B. FORMY ZJAWISKOWE

Formy zjawiskowe odnoszą się do różnych form współdziałania w realizacji znamion czynu zabronionego. Jeżeli sprawca sam własnym zachowaniem wykonuje czyn zabroniony, tzn. realizuje znamiona typu w całości, to mamy do czynienia z **jednosprawnstwem**. Inne formy stanowią **wielosprawnstwo**. Może ono przybrać postać **współsprawnstwa**, kiedy sprawca wykonuje czyn zabroniony wspólnie i w porozumieniu z inną osobą³⁴⁷. Współsprawnstwem jest istotne przyczynienie się, zgodnie z porozumieniem, do realizacji znamion. Nie każdy ze współsprawców musi zrealizować wszystkie znamiona typu czynu zabronionego, aby wszyscy mogli odpowiadać za całość. Wystarczy, że realizuje tylko ich część, a pozostałe urzęczywistni drugi współsprawca /współsprawnstwo **dopełniającej**/. Współsprawcy mogą dokonywać działań jednorodnych lub różnorodnych. Współsprawnstwo odróżnia od pomocnictwa jednak nie realizacja chociażby jednego istotnego znamienia typu czynu zabronionego, a istotność roli, przyczynienia się. Ze współsprawnstwem mamy bowiem do czynienia wówczas, gdy bez zachowania danej osoby dokonanie byłoby niemożliwe bądź znacznie utrudnione.

Zamiar współsprawnstwa może powstać także w czasie przestępnego zachowania, gdy jakaś osoba dołącza się do sprawcy już po zrealizowaniu przez niego części znamion

³⁴⁷ Od współsprawnstwa należy odróżnić **sprawnstwo równoległe**, gdy kilka osób w tym samym miejscu wykorzystując tę samą okazję popełnia przestępstwo, ale każdy działa na własną rękę. Jest to zbieg sprawstw pojedynczych.

/tzw. **współsprawnstwo sukcesywne**/. Wówczas jednak pozostali współdziałający muszą to przystąpienie co najmniej milcząco zaakceptować. Współsprawca sukcesywny odpowiada tylko za czyny dokonane po jego przystąpieniu, chyba że wcześniej istniało co najmniej milczące porozumienie, odnośnie udzielenia sukcesywnej pomocy.

Każdy współsprawca odpowiada za całość działań w granicach wspólnego zamiaru. Nie odpowiada zatem za eksces współdziałającego. Jeżeli doszło do dokonania przez jednego współsprawcę, pozostali też odpowiadają za dokonanie, chociażby swoim zachowaniem nie wyszli poza usiłowanie. Podobnie, jeśli jeden ze współsprawców doprowadził zachowanie do stadium usiłowania, to pozostali również odpowiadają za usiłowanie. Możliwe jest także popełnienie przestępstwa nieumyślnego w formie współsprawnstwa, gdy dwie lub więcej osób porozumieją się co do wspólnej realizacji nieostrożnego zachowania. Współsprawnstwo może polegać też na wspólnym zaniechaniu, pod warunkiem, że na współsprawcach ciąży wspólnie obowiązek podjęcia określonego działania. Współdziałający do przestępstwa indywidualnego, którego nie dotyczy okoliczność osobista, wpływająca chociażby tylko na wyższą karalność, ponosi odpowiedzialność jako podżegacz lub pomocnik, jeżeli wiedział o szczególnej właściwości, osoby z którą współdziała.

Za sprawstwo odpowiada także ten, kto kieruje wykonaniem czynu zabronionego przez inną osobę. Jest to tzw. **sprawnstwo kierownicze**. Sprawca kierowniczy musi faktycznie panować nad realizacją znamion typu czynu zabronionego przez bezpośredniego wykonawcę, a więc od decyzji osoby kierującej muszą zależeć rozpoczęcie, prowadzenie, zmiana, a także przerwanie całej bezprawnej akcji. W przypadku braku takiego panowania odpowiedzialność kształtuje się w ramach podżegania³⁴⁸. Sprawca kierowniczy nie odpowiada za eksces wykonawców. Za sprawstwo odpowiada również ten, kto wykorzystując uzależnienie innej osoby od siebie, poleca jej wykonanie takiego czynu, ale nie kieruje realizacją tego polecenia /tzw. **sprawnstwo przez polecenie**/. **Sprawnstwem pośrednim** będzie także podżeganie i pomocnictwo do przestępstw nieumyślnych, np. pasażer nakłaniania taksówkarza do szybkiej jazdy, niedozwolonej z uwagi na warunki drogowe lub udostępnienie samochodu osobie bez umiejętności jego prowadzenia w sytuacji, kiedy kończy się to wypadkiem ze skutkiem śmiertelnym.

Podżeganie i pomocnictwo należy również do form zjawiskowych. Odpowiada za **podżeganie**, kto chcąc /zamiar bezpośredni/, aby inna osoba dokonała czynu zabronionego nakłania ją do tego³⁴⁹. Nakłanianiem jest każda forma wzbudzenia u innej osoby zamiaru /bepośredniego lub ewentualnego/ popełnienia czynu zabronionego, nie tylko przez namawianie, tzn. słownie /np. polecenie czy prośba/, ale też gestem czy oddziałując na emocje, np. wzbudzając uczucie nienawiści do innej osoby. Jeżeli sprawca wcześniej podjął zamiar realizacji przestępstwa, to nakłanianie go jest pomocnictwem psychicznym. Nie jest możliwe podżeganie w formie zaniechania. Podżeganie musi zwracać się do

³⁴⁸ Np. zabójstwo na zlecenie.

³⁴⁹ Instytucję podżegania można zastosować do osoby nakłaniającej do czynu zabronionego małoletniego i niepoczytalnego.

zindywidualizowanych osób i dotyczyć konkretnego typu czynu zabronionego. Inaczej mogą zostać wypełnione znamiona przestępstwa publicznego nawoływania do popełnienia przestępstwa. Możliwe jest podżeganie do podżegania i pomocnictwa.

Odpowiada za **pomocnictwo**, kto w zamiarze /bepośrednim lub ewentualnym/³⁵⁰ aby inna osoba dokonała czynu zabronionego swoim zachowaniem ułatwia jego popełnienie, w szczególności dostarczając narzędzie, środek przewozu, udzielając rady lub informacji. Odpowiada za pomocnictwo także ten, kto wbrew prawnemu, szczególnemu obowiązkowi niedopuszczenia do popełnienia czynu zabronionego swoim zaniechaniem ułatwia innej osobie jego popełnienie. Czynność pomocnika nie musi być warunkiem *sine qua non* dokonania, ale musi faktycznie ułatwić sprawcy realizację znamion. Pomoc może nastąpić przed dokonaniem czynu zabronionego bądź w trakcie jego realizacji. Pomoc udzielona po dokonaniu przestępstwa to poplecznictwo lub paserstwo, chyba że została wcześniej przyrzeczona. W tym ostatnim przypadku będzie stanowiła pomoc psychiczną. Inaczej jak w przypadku podżegania, które jest niemożliwe bez świadomości nakłanianego, że jest nakłaniany; pomoc jest możliwa bez świadomości tego faktu u sprawcy. Sąd wymierza karę za podżeganie lub pomocnictwo w granicach zagrożenia przewidzianego za sprawstwo. Wymierzając karę za pomocnictwo, może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary. Surowiej więc oceniane jest przez ustawodawcę podżeganie. W przypadku pomocnictwa warto zauważyć, iż podobne jak w przypadku przygotowania czynności wykonawcze odniesione do zachowania innej osoby są karalne zawsze, a nie tylko wyjątkowo. Możliwa jest pomoc do pomocnictwa i pomoc do podżegania.

Każdy ze współdziałających w popełnieniu czynu zabronionego odpowiada w granicach swej umyślności lub nieumyślności, niezależnie od odpowiedzialności pozostałych współdziałających. Okoliczności osobiste, wyłączające /np. niepoczytalność, usprawiedliwiony faktyczny błąd, czynny żal skuteczny/ lub łagodzące /np. poczytalność, ograniczona, silne wzburzenie, przekroczenie granic obrony koniecznej/ albo zaostriżające odpowiedzialność karną /np. recydywa/, uwzględnia się tylko co do osoby, której dotyczą.

O podżeganii i pomocnictwie można jedynie mówić, gdy podżegacz rzeczywiście nakłonił sprawcę, a pomocnik rzeczywiście ułatwił sprawcy dokonanie. Nie ma więc odpowiedzialności za usiłowanie i przygotowanie podżegania czy pomocnictwa. Od tego należy odróżnić sytuację, gdy czynu zabronionego tylko usiłowano dokonać. Podżegacz lub pomocnik odpowiada wówczas jak za usiłowanie – nawet wtedy, gdy sprawca przejął czynny żal korzystając z klauzuli bezkarności. Jeżeli czynu zabronionego nie usiłowano dokonać, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia.

Odnosnie współdziałających przewidziana jest też możliwość czynnego żalu. Nie podlega karze współdziałający, który dobrowolnie zapobiegł dokonaniu /czynny żal skuteczny/. Sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary w stosunku do współdziałającego, który dobrowolnie starał się zapobiec dokonaniu czynu zabronionego /czynny żal bezskuteczny/.

³⁵⁰ Nieumyślne przyczynienie się do przestępstwa innej osoby może uzasadniać odpowiedzialność za nieumyślne sprawstwo.

Przepisów o czynnym żalu nie stosuje się do **prowokatora**, który w celu skierowania przeciwko innej osobie postępowania karnego nakłania ją do popełnienia czynu zabronionego.

4. OKOLICZNOŚCI WYLĄCZAJĄCE PRZESTĘPNOŚĆ CZYNU

A. OKOLICZNOŚCI WYLĄCZAJĄCE BEZPRAWNOŚĆ

Przy badaniu przestępności określonego czynu realizującego znamiona danego typu należy zwrócić uwagę, czy nie wystąpiła w danej sytuacji którakolwiek z okoliczności ją wyłączających. **Okoliczności wyłączające przestępność** czynu dzielimy na wyłączające bezprawność i wyłączające winę³⁵¹. Przepiętność wyłącza także znikoma społeczna szkodliwość czynu, czyli brak tzw. elementu materialnego przestępstwa.

Zakres typów czynu zabronionego jest zamknięty ze względu na zasadę *nullum crimen sine lege*, zaś zakres **okoliczności wyłączających bezprawność /kontratypów/** otwarty z uwagi na materialne określenie przestępstwa. Mogą one być określone w ustawie karnej /obrona konieczna, stan wyższej konieczności, ostateczna potrzeba, dozwolone ryzyko, dozwolona krytyka/ bądź mieć charakter pozaustawowy /zgoda pokrzywdzonego, czynności lecznicze, karcenie dzieci, ryzyko sportowe, zwyczaj/. Dla legalizacji zachowania wyczerpującego znamiona określonego typu czynu zabronionego konieczne jest wyczerpanie wszystkich znamion kontratypu.

Obrona konieczna polega na odpiertaniu bezpośredniego, bezprawnego zamachu na jakiegokolwiek dobro chronione prawem /np. cześć, wolność, zdrowie, mir domowy/. Bezpośredniość zamachu oznacza, że istnieje wysoki stopień prawdopodobieństwa, że zagrożone dobro zostanie zaatakowane niezwłocznie. Bez prawnego znaczenia pozostaje, czy zamach skierowany jest na dobro broniącego się, czy też innej osoby. Działanie odpiertającego zamach zwraca się przeciwko dobrom prawnym napastnika /a nie osoby trzeciej/³⁵², wobec czego nie stawia się warunku, aby zamachu nie można było uniknąć w inny sposób. Bezprawność odpiertania zamachu jest uchylona jedynie, gdy środki w tym celu użyte były konieczne, gdyż ustawa przewiduje wymóg **współmierności** obrony do niebezpieczeństwa zamachu. Jest ona wyznaczana nie tylko intensywnością zachowań, ale również wartością dóbr, na które zamach i obrona są skierowane. Przy czym można poświadczyć dobro napastnika wyższej wartości niż wartość dobra broniącego³⁵³. Odpiertanie zamachu ma być bowiem skuteczne. Powinno ono zarazem wyrażać

³⁵¹ Często spotykamy się z sytuacją, kiedy z uwagi na pewne względy polityki kryminalnej lub szczególnej sytuacji motywacyjnej sprawy ustawa stanowi, że dane zachowanie **nie podlega karze**. Sprawca popełnia wówczas przestępstwo, jego zachowanie jest bezprawne i można wobec niego stosować obronę konieczną.

³⁵² W takim przypadku mógłby zachodzić stan wyższej konieczności.

³⁵³ Inaczej przy stanie wyższej konieczności, który w zakresie w jakim stanowi kontratyp, takiego

dzać napastnikowi szkodę najmniejszą z możliwych. Nie jest wymagane dla legalizacji działania w obronie koniecznej wezwanie napastnika do zaprzestania dalszego zamachu. Poświęcenie dobra napastnika uzasadnione jest nie tylko potrzebą ochrony dobra zaatakowanego, ale i ochroną naruszonego bezprawnym zamachem porządku prawnego. Ta druga racja różni obronę konieczną od stanu wyższej konieczności. Zamach musi być rzeczywisty (a nie urojony) i bezprawy, chociaż nie musi mieć charakteru przestępstwa. Może być działaniem umyślnym bądź nieumyślnym. Także bezprawne zachowanie nieletniego lub osoby niepoczytalnej upoważnia do zastosowania obrony koniecznej. Zamach może przybrać postać zaniechania, np. odmawiająca wbrew żądaniu opuszczenia pomieszczenia. Zamach napastnika może być spowodowany przez broniącego się, ale nie może to być celowa prowokacja. Dopuszczalna jest obrona konieczna wobec bezprawnych działań funkcjonariusza publicznego w sytuacji braku podstawy prawnej jego działania bądź nadużycia przez niego prawa w szczególności, gdy działanie takie nieodwracalnie dotyka cennych dóbr jednostki. Przekroczenie granic obrony koniecznej powoduje bezprawność takiego czynu, który jeśli jest zawiniony, stanowi przestępstwo.

Przekroczenie granic obrony koniecznej może wiązać się z przelamaniem zasady czasowej zbieżności zamachu i obrony /eksces ekstensywny/ bądź współmierności obrony do niebezpieczeństwa zamachu czy proporcji dobra atakowanego i dobra napastnika /eksces intensywny/. Dobro bowiem, które broniący naruszył może mieć wartość nawet oczywiście większą od wartości, której bronił – nie może jednak zachodzić rażąca dysproporcja. Ta ostatnia będzie miała miejsce, np. w sytuacji celowego godzenia w życie napastnika, jeśli zamach nie zwracał się przeciwko życiu lub zdrowiu, lecz przeciwko dobrom mniejszej wartości. W razie przekroczenia granic obrony koniecznej, w szczególności gdy sprawca zastosował sposób obrony niewspółmierny do niebezpieczeństwa zamachu, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia. Sąd ma obowiązek odstąpić od wymierzenia kary, jeżeli przekroczenie granic obrony koniecznej było wynikiem strachu lub wzburzenia usprawiedliwionych okolicznościami zamachu.

Problem obrony koniecznej może pojawić się w związku z bezprawnym zachowaniem funkcjonariuszy publicznych. Jeżeli jednak takie działanie jest formalnie prawne, chociaż merytorycznie niesłuszne, to obrona konieczna nie przysługuje. Inaczej przy formalnej bezprawności działania funkcjonariusza, gdy np. zaczyna torturować zatrzymanego podejrzanego. Wówczas nawet merytorycznie słuszne działanie funkcjonariusza uprawnia do obrony koniecznej.

Stan wyższej konieczności zachodzi w przypadku działania w celu uchylenia bezpośredniego **niebezpieczeństwa** grożącego jakiemukolwiek dobru chronionemu prawem /np. życie, zdrowie, wolność, porządek publiczny, bezpieczeństwo państwa i in./, jeżeli niebezpieczeństwa nie można było inaczej uniknąć, a dobro poświęcone przedstawia wartość niższą od dobra ratowanego /s.w.k. jako okoliczność **wyłączająca**

bezprawność³⁵⁴. Nie popełnia przestępstwa także ten, kto ratując dobro chronione prawem, poświęca dobro, które nie przedstawia wartości oczywiście wyższej od dobra ratowanego /**zasada proporcjonalności**/. Tak więc, jeżeli dobro poświęcone jest wartości równej dobru ratowanemu lub wyższej, ale nie w sposób oczywisty, to mamy do czynienia z anormalną sytuacją motywacyjną sprawcy, która **wyłącza winę** poświęcającego takie dobro. Nie następuje wówczas wyłączenie bezprawności takiego zachowania. Konsekwentnie wobec zachowania w stanie wyższej konieczności wyłączającym jedynie winę można zastosować obronę konieczną.

Niebezpieczeństwo musi być rzeczywiste, a działanie osoby musi być motywowane celem uchylenia niebezpieczeństwa. Niebezpieczeństwo może pochodzić nie tylko od człowieka /jak zamach/, ale i od sił przyrody /np. pożar/ lub zwierzęcia; dlatego nie przysługuje mu cecha bezprawności. Niebezpieczeństwo może być także wywołane zawinionym zachowaniem osoby, która je następnie uchyla. Nie może to jednak nastąpić w celu naruszenia dobra pod tym pretekstem. Uchylenie niebezpieczeństwa zwraca się nie przeciwko dobrom prawnym napastnika /jak w przypadku obrony koniecznej/, lecz przeciwko dobrom osoby trzeciej. Ze względu na to istnieje warunek, że dobro osoby trzeciej można poświęcić tylko, jeżeli niebezpieczeństwa według oceny *ex ante* nie można inaczej uniknąć. Podkreśla to odnosząca się do stanu wyższej konieczności **zasada subsydiarności**. Niebezpieczeństwo musi wystąpić w rzeczywistości, a nie być jedynie urojone, zaś sprawca winien działać w celu uchylenia niebezpieczeństwa, co jest warunkowane jego uświadomieniem. Bezpośredniość oznacza, że zwiłoka w podjęciu czynności ratowniczych mogłaby je utrudnić lub uczynić bezprzedmiotowymi. W przypadku stanu wyższej konieczności mamy do czynienia z kolizją dóbr. Dobro poświęcone nie może przedstawiać wartości oczywiście większej od dobra ratowanego.

W razie **przekroczenia granic** stanu wyższej konieczności sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia. Granice stanu wyższej konieczności wyznaczają znamię bezpośredniości niebezpieczeństwa /eksces ekstensywny/, konieczność poświęcenia dobra /zasada subsydiarności/ oraz proporcje dóbr ratowanego i poświęconego /eksces intensywny/. Wyłączenia odpowiedzialności nie stosuje się do sprawcy działającego w stanie wyższej konieczności wyłączającym winę, jeżeli sprawca poświęca dobro, które ma szczególnie obowiązek chronić nawet z narażeniem się na niebezpieczeństwo osobiste. Ten obowiązek nie oznacza jednak konieczności poświęcenia dóbr wyższej wartości dla ratowania wartości niższej. Ma to znaczenie w przypadku tzw. zawodów niebezpiecznych /np. policjant, strażak/.

Podkreślić należy, że na działanie w stanie wyższej konieczności nie można powoływać się, gdy jest on wyłączony przez przepisy szczególne. Lekarz nie może ratować życia pacjenta kosztem poświęcenia jego prawa do samostanowienia ani odmówić zbadania pacjenta w obawie przed zarażeniem. Podobnie policjant nie może przekroczyć ustawowego terminu zatrzymania obywatela dla zapobieżenia popełnieniu

³⁵⁴ Wobec działającego w stanie wyższej konieczności wyłączającym bezprawność nie można zastosować obrony koniecznej.

przez niego przestępstwa. Przepisy o stanie wyższej konieczności stosuje się odpowiednio w wypadku **kolizji obowiązków**, czyli sytuacji, gdy z ciężących na sprawcy obowiązków tylko jeden może być spełniony.

Z kontratypem **dozwolonego ryzyka** mamy do czynienia w przypadku działania w celu przeprowadzenia eksperymentu poznawczego, medycznego, technicznego lub ekonomicznego, jeżeli spodziewana korzyść ma istotne znaczenie poznawcze, medyczne lub gospodarcze a oczekiwanie jej osiągnięcia, celowość oraz sposób przeprowadzenia eksperymentu są zasadne w świetle aktualnego stanu wiedzy. Eksperyment jest niedopuszczalny bez zgody uczestnika, na którym jest przeprowadzany, należyce poinformowanego o spodziewanych korzyściach i grożących mu ujemnych skutkach oraz prawdopodobieństwie ich powstania, jak również o możliwości odstąpienia od udziału w eksperymencie na każdym jego etapie.

Działanie w ramach uprawnień i obowiązków służbowych zawartych w ustawie jest okolicznością wyłączającą bezprawność, gdyż jest realizacją prawa. Warunkiem jest rzeczowe i miejscowe uprawnienie podmiotu do podejmowania danych działań, istnienie w danej sprawie podstawy prawnej i faktycznej oraz działanie w trybie prawem przewidzianym. Strażnik więzienny, mimo że realizuje znamiona typu czynu zabronionego, jakim jest pozbawienie wolności, nie popełnia przestępstwa. Podobnie lekarz dokonujący **zabiegu lekarskiego** zachowując zasady „sztuki” i działając w celu leczniczym za zgodą pacjenta, mimo że niekiedy dopuszcza się nawet ciężkiego uszkodzenia ciała /np. amputacja kończyny/, nie popełnia przestępstwa. Niektóre dyscypliny sportu, np. boks wiążą się co najmniej z naruszeniem nietykalności cielesnej zawodników. Jeżeli jednak przestrzegane są reguły danej dyscypliny sportowej, kontratyp **ryzyka sportowego** wyłącza przestępność takich zachowań podejmowanych w celu sportowym, pod warunkiem akceptacji przez państwo danej dziedziny sportu.

Żołnierz, który nie wykonuje lub odmawia wykonania rozkazu albo wykonuje rozkaz niezgodnie z jego treścią popełnia przestępstwo i podlega karze. Kontratyp działania w **ostatecznej potrzebie** ma miejsce, gdy żołnierz w wypadku nieposłuszeństwa lub oporu stosuje środki niezbędne w celu wymuszenia posłuchu dla rozkazu, do którego wydania był uprawniony, jeżeli okoliczności wymagają natychmiastowego przeciwdziałania, a posłuchu dla rozkazu nie można osiągnąć w inny sposób. W razie przekroczenia granic ostatecznej potrzeby sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary.

Dozwolona krytyka jest okolicznością wyłączającą bezprawność przestępstwa zniesławienia. Odpowiedzialności za przestępstwo zniesławienia podlega ten, kto pomawia inną osobę, grupę osób, instytucję, osobę prawną lub jednostkę organizacyjną nie mającą osobowości prawnej o takie postępowanie lub właściwości, które mogą poniżyć ją w opinii publicznej lub narazić na utratę zaufania potrzebnego dla danego stanowiska, zawodu lub rodzaju działalności. Ściganie odbywa się z oskarżenia prywatnego. Warunkiem wyłączenia odpowiedzialności jest, aby zarzut uczyniony niepublicznie był prawdziwy. Nie popełnia przestępstwa zniesławienia także ten, kto publicznie podnosi lub rozgłasza prawdziwy zarzut służący obronie społecznie uzasadnionego interesu. Jeżeli jednak zarzut ten dotyczy życia prywatnego lub rodzinnego, dowód prawdy może być przeprowadzony tylko wtedy, gdy zarzut ma

zapobiec niebezpieczeństwu dla życia lub zdrowia człowieka albo demoralizacji małoletniego. Brak przestępstwa z powyższych przyczyn nie wyłącza odpowiedzialności sprawcy za zniewagę ze względu na formę podniesienia lub ogłoszenia zarzutu.

Zgoda „pokrzywdzonego” jest kontratypem w tym zakresie, w jakim „pokrzywdzony” może swoim dobrem rozporządzać i może być udzielona przed lub najpóźniej w trakcie czynu. Zgoda na naruszenie nietykalności cielesnej, pozbawienie wolności czy zabranie rzeczy wyłącza bezprawność, ale np. zgoda na pozbawienie życia jej nie wyłącza, gdyż sama ustawa karna przewiduje penalizację /karalność/ eutanazji, do której znamion należy nie tylko zgoda, ale nawet żądanie osoby cierpiącej spowodowania jej śmierci. Ciężkie uszkodzenie ciała jest możliwe za zgodą jedynie w ważnym społecznie celu, np. pobranie narządów do przeszczepu. Z drugiej strony racją karalności, np. wymuszenia, podrobienia podpisu nie jest brak zgody pokrzywdzonego, a ochrona innych wartości.

Dozwolona samopomoc obejmuje możliwość zajęcia dla zabezpieczenia roszczeń cudzego zwierzęcia, które wyrządza szkodę na gruncie, możliwość sprzeciwu wynajmującego wobec próby usunięcia rzeczy objętych ustawowym zastawem przez najemcę oraz samopomoc, którą może zastosować posiadacz nieruchomości niezwłocznie po samowolnym naruszeniu posiadania.

Karcenie dzieci w celu wychowawczym przez rodziców lub prawnych opiekunów dla możliwości przyjęcia sytuacji kontratypowej nie może przekraczać pewnych granic i przyjmować form wiążących się z wyrządzeniem dziecku szkody fizycznej lub psychicznej.³⁵⁵ W pewnych przypadkach jako kontratyp może wystąpić **zwyczaj**. Wyłączy on bezprawność, np. przyjęcia przez lekarza kwiatów jako wyrazu wdzięczności za sprawowaną opiekę, jak również naruszenia nietykalności cielesnej w czasie zabawy w Smigus – Dyngus.

B. OKOLICZNOŚCI WYŁĄCZAJĄCE WINĘ

Okoliczności wyłączające winę to nieosiągnięcie wymaganego wieku /ukończenie 17 lat, a w przypadku najpoważniejszych przestępstw 15 lat³⁵⁶/, niepoczytalność, błąd, rozkaz oraz w pewnym zakresie stan wyższej konieczności.

Niepoczytalnym jest ten, kto z powodu choroby psychicznej, upośledzenia umysłowego lub innego zakłócenia czynności psychicznych nie mógł w czasie czynu³⁵⁷ rozpoznać jego znaczenia lub pokierować swoim postępowaniem. To określenie niepoczytalności obejmuje zarówno biologiczne jej przyczyny, jak też psychologiczne skutki. Dotykają one sfery intelektu lub woli sprawcy. Osoba niepoczytalna nie popełnia przestępstwa i nie wymierza się jej kary, a jedynie stosuje się środki zabezpieczające³⁵⁸,

³⁵⁵ Współczesna psychologia odrzuca założenia tej tzw. „czarnej pedagogiki”.

³⁵⁶ Nieletni nie popełnia bowiem przestępstwa, a czyn karalny.

³⁵⁷ Wystąpienie niepoczytalności w czasie skutku nie przekreśli możliwości jego przypisania, jeżeli istniała świadomość możliwości jego wystąpienia w czasie czynu.

³⁵⁸ Np. umieszczenie w zakładzie psychiatrycznym.

jeżeli pozostawanie sprawy na wolności grozi ponownym popełnieniem przez sprawcę czynu zabronionego. Poczynność sprawy w chwili czynu ustala się jedynie w razie uzasadnionych wątpliwości.

Przestępność czynu nie jest wyłączona, jeżeli sprawca działa w stanie **poczynności** **ograniczonej**, tzn. gdy w czasie popełnienia przestępstwa zdolność rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania postępowaniem była w znacznym stopniu ograniczona. Wówczas sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary. Ograniczona poczynność może też wpływać na ustalenie rodzaju winy, jeśli sprawca z uwagi na znaczne zakłócenie czynności psychicznych nie miał świadomości realizacji znamion czynu. Ograniczenie zdolności rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania postępowaniem, jeśli nie jest „znaczące”, także może zmniejszyć winę i mieć wpływ na wymiar kary w ramach ustawowego zagrożenia. Podkreślić należy, że z uwagi na funkcję ochronną prawa karnego wbrew zasadzie winy sprawca nie może korzystać z korzyści dla siebie konsekwencji niepoczynności bądź poczynności ograniczonej, jeśli sam umyślnie wprowił się w stan nietrzeźwości lub odurzenia, powodujący wyłączenie lub ograniczenie poczynności, które przewidywał albo mógł przewidzieć. Nie wymaga się zatem świadomości ani możliwości świadomości sprawcy, że w tym stanie może popełnić czyn zabroniony.

Powszechnie uważa się, że występujące wyjątkowo tzw. **upojenie patologiczne** nie jest objęte wyłączeniem korzyści dla sprawcy konsekwencji niepoczynności lub poczynności ograniczonej. Stanowi ono chorobę, charakteryzującą się tym, że nawet niewielkie dawki alkoholu powodują dezorientację, iluzje oraz nagłą agresję. W zasadzie nie powtarza się ono u tego samego sprawcy i nie ma on możliwości przewidzenia następstw spożycia alkoholu. Niemożność rozpoznania znaczenia czynu obejmuje dwa aspekty – ontologiczny i aksjologiczny, zaś niemożność kierowania swym postępowaniem wiąże się z brakiem możliwości po stronie sprawcy społecznie adekwatnego zachowania³⁵⁹. Odurzenie w wymiarze kary nie jest traktowane jako okoliczność obciążająca, gdyż stanowiłoby to podwójne uwzględnienie tej samej okoliczności³⁶⁰.

Błąd polega na niezgodności pomiędzy rzeczywistością a jej odbiciem w świadomości człowieka. Błąd może wystąpić w postaci nieświadomości lub urojenia, który występuje w rzeczywistości. Natomiast z urojeniem mamy do czynienia, jeśli w świadomości sprawcy wystąpiło coś więcej niż w świecie zewnętrznym. Błąd może dotyczyć desygnatów³⁶¹ znamion typu czynu zabronionego lub też oceny prawnej określonego zachowania sprawcy. Błąd może również dotyczyć wystąpienia okoliczności wyłączającej bezprawność czynu /błąd co do kontratywu/. Błąd musi być istotny, a więc dotyczyć znamion przestępstwa. Jeżeli ktoś strzela w zamiarze zabójstwa do A, biorąc go za B, to mimo działania w błędzie nie wyłącza ani nie ograniczy on odpowiedzial-

³⁵⁹ Zdarza się zachowanie rozpoznania znaczenia czynu przy braku możliwości kierowania swym postępowaniem, np. alkoholik, narkoman.

³⁶⁰ Wcześniej jako podstawa eliminacji niepoczynności /poczynności ograniczonej/.

³⁶¹ Tzn. odpowiedników w świecie zewnętrznym.

ności.

Nieświadomość wystąpienia w rzeczywistości jakiegokolwiek **znamienia typu czynu zabronionego /błąd faktyczny/** wyłącza odpowiedzialność za przestępstwo umyślne. Sprawca może odpowiadać za przestępstwo nieumyślne, jeżeli ustawa takie przewiduje i błąd sprawcy jest zawiniony. Te same konsekwencje pociąga urojenie wystąpienia okoliczności, która odpowiada negatywnym znamionom typu, np. urojenie zgody jakiegś osoby w przypadku karalności zachowania dokonanego bez jej zgody. W przypadku przestępstw materialnych do odpowiedzialności za przestępstwo umyślne niezbędna jest także świadomość związku przyczynowego. Urojenie sobie przez sprawcę realizacji znamienia jest karalne, tylko jeśli dotyczy przedmiotu bądź środka nadającego się do popelnienia czynu zabronionego. Skutkuje ono odpowiedzialnością za usiłowanie nieudolne. Taka sama jest konsekwencja nieświadomości znamion określonych w typie negatywnie.

Błąd co do prawa wystąpi najczęściej w postaci nieświadomości bezprawności, czyli sytuacji, kiedy sprawca czyni coś, o czym nie wie, że mu to robić ustawa zabrania. Zasadniczo obowiązuje zasada *ignorantia iuris nocet*³⁶². Z powodu uchylecia winy nie popełnia jednak przestępstwa, kto dopuszcza się czynu zabronionego w usprawiedliwionej nieświadomości jego bezprawności. Jeżeli błąd sprawcy jest nieusprawiedliwiony, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary. Z usprawiedliwionym błędem co do prawa będziemy mieli do czynienia jedynie wyjątkowo. Zasadą jest, że prawo jest ogłaszane i każdy może się z nim zapoznać. Błąd co do prawa w postaci urojenia /tzn., gdy sprawcy zdaje się, że to co czyni jest zabronione, choć w rzeczywistości jest dozwolone/ jest prawie bez znaczenia.

Błąd co do kontratywu i co do okoliczności wyłączającej winę uregulowano jednakowo. Nie popełnia przestępstwa, kto dopuszcza się czynu zabronionego w usprawiedliwionym, błędnym przekonaniu, że zachodzi okoliczność wyłączająca bezprawność albo winę. Jeżeli błąd sprawcy jest nieusprawiedliwiony, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary. Takie ujęcie obejmuje zarówno sytuację błędu prawnego, np. sprawca uważa, że karcić fizycznie dziecko może każdy niezależnie od tego czy jest jego prawnym opiekunem, jak i błędu faktycznego w sytuacji urojenia zamachu upoważniającego do obrony koniecznej.

Okolicznością wyłączającą winę jest także działanie na rozkaz. Nie popełnia przestępstwa żołnierz, który dopuszcza się czynu zabronionego będącego wykonaniem rozkazu, chyba że wykonując rozkaz umyślnie popełnia przestępstwo. Wydający rozkaz o treści przestępnej ponosi odpowiedzialność karną /sprawstwo przez polecenie/, chociażby rozkaz nie został wykonany.

5. WYMIAR KARY

Czyn zabroniony musi być **zagrożony karą sądową**, aby mógł stanowić przestęp-

³⁶² Nieznajomość prawa szkodzi.

stwo. Rodzaj sankcji pozwala odróżnić przestępstwa od wykroczeń. Sąd nie może wymierzyć kary nie przewidzianej przez ustawę *nulla poena sine lege*. Kary są względnie określone zarówno co do rodzaju /zagrożenia alternatywny/, jak i wysokości kary /określone minimum i maksimum/. Znaczenie w tym systemie ma też możliwość modyfikacji zagrożenia, np. nadzwyczajne złagodzenie kary. Podstawowym celem kary jest prewencja. **Prewencja generalna** oznacza odpowiednio odstraszające oddziaływanie postępowania karnego i wykonania kary na społeczeństwo. **Prewencja indywidualna** ma na celu zapobieżenie ponownemu popełnieniu przestępstwa przez tego samego sprawcę. Może to nastąpić w drodze odstraszania lub resocjalizacji /wychowawczego oddziaływania/. Uzasadnieniem kary może być także racjonalizacja **sprawiedliwościowa**.

Grzywnę można orzec w granicach od 10 do 360 stawek dziennych. Grzywnę wymierza się bowiem w stawkach dziennych, określając liczbę stawek oraz wysokość jednej stawki. Ustalając stawkę dzienną, sąd bierze pod uwagę dochody sprawcy, jego warunki osobiste, rodzinne, stosunki majątkowe i możliwości zarobkowe; stawka dzienna nie może być niższa od 10 złotych ani też przekraczać 2000 złotych. Grzywna występuje nie tylko jako kara samoistna, ale i jako druga kara zasadnicza. Może być ona orzekana obok kary pozbawienia wolności, gdy sprawca działał w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub taką korzyść osiągnął.

Kara ograniczenia wolności trwa najkrócej miesiąc, najdłużej 12 miesięcy. W czasie jej odbywania skazany nie może bez zgody sądu zmieniać miejsca stałego pobytu, jest obowiązany do wykonywania pracy wskazanej przez sąd, ma obowiązek udzielania wyjaśnień dotyczących przebiegu odbywania kary.

Kara pozbawienia wolności trwa najkrócej miesiąc, najdłużej 15 lat. Kodeks karny przewiduje także osobno karę 25 lat pozbawienia wolności i dożywotnie pozbawienie wolności.

Oprócz kar kodeks karny przewiduje także **środki karne**. Są nimi: pozbawienie praw publicznych, zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej, zakaz prowadzenia pojazdów, przepadek przedmiotów, korzyści majątkowej z przestępstwa, obowiązek naprawienia szkody, nawiązka, świadczenie pieniężne, podanie wyroku do publicznej wiadomości.

Wśród następstw popełnienia czynu zabronionego można wyróżnić oprócz kar i środków karnych także środki probacyjne³⁶³ oraz środki zabezpieczające. **Środki zabezpieczające** mogą być związane z popełnieniem przez sprawcę czynu zabronionego w stanie niepoczytalności lub poczytalności ograniczonej, z popełnieniem przestępstwa w związku z uzależnieniem od alkoholu lub innego środka odurzającego bądź mogą mieć charakter administracyjny. Te ostatnie polegają na orzeczeniu zakazów stanowiących środki karne /zakaz wykonywania zawodu, działalności gospodarczej, prowadzenia pojazdu/ oraz przepadek przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popeł-

³⁶³ Warunkowe umorzenie postępowania karnego, warunkowe zawieszenie wykonania kary, warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary.

nienia przestępstwa w stosunku do niepoczytalnego sprawcy czynu zabronionego.

Sąd wymierza karę według swojego uznania w granicach przewidzianych przez ustawę, bacząc, by jej dolegliwość nie przekraczała stopnia winy, uwzględniając stopień społecznej szkodliwości czynu oraz biorąc pod uwagę cele zapobiegawcze i wychowawcze, które ma osiągnąć w stosunku do skazanego, a także potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa. Wymierzając karę, sąd uwzględni w szczególności motywację i sposób zachowania się sprawcy, popełnienie przestępstwa wspólnie z nieletnim, rodzaj i stopień naruszenia cięższych na sprawcy obowiązków, rodzaj i rozmiar ujemnych następstw przestępstwa, właściwości i warunki osobiste sprawcy, sposób życia przed popełnieniem przestępstwa i zachowanie się po jego popełnieniu, a zwłaszcza staranie o naprawienie szkody lub zadośćuczynienie w innej formie społecznemu poczuciu sprawiedliwości, a także zachowanie się pokrzywdzonego. Wymierzając karę, sąd bierze pod uwagę także pozytywne wyniki przeprowadzonej mediacji pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą albo ugodę pomiędzy nimi osiągniętą w postępowaniu przed sądem lub prokuratorem. Wymierzając karę nieletniemu lub młodoletniemu, sąd kieruje się przede wszystkim tym, aby sprawcę wychować.

W przypadkach określonych w ustawie sąd może zastosować **nadzwyczajne złagodzenie kary**, a niekiedy jest zobowiązany to uczynić. Polega ono na wymierzeniu sprawcy kary poniżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia bądź na wymierzeniu kary łagodniejszego rodzaju.

Sąd może **warunkowo umorzyć postępowanie karne**, jeżeli wina i społeczna szkodliwość czynu nie są znaczne, okoliczności jego popełnienia nie budzą wątpliwości, a postawa sprawcy niekaranego za przestępstwo umyślne, jego właściwości i warunki osobiste oraz dotychczasowy sposób życia uzasadniają przypuszczenie, że pomimo umorzenia postępowania będzie przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni przestępstwa. Warunkowe umorzenia nie stosuje się do sprawcy przestępstwa zagrożonego karą przekraczającą 3 lata pozbawienia wolności. W wypadku gdy pokrzywdzony pojechał się ze sprawcą, sprawca naprawił szkodę lub pokrzywdzony i sprawca uzgodnili sposób naprawienia szkody, warunkowe umorzenie może być zastosowane do sprawcy przestępstwa zagrożonego karą nie przekraczającą 5 lat pozbawienia wolności. Warunkowe umorzenie następuje na okres próby, który wynosi od roku do lat 2 i biegnie od uprawomocnienia się orzeczenia.

Sąd może **warunkowo zawiesić wykonanie orzeczonej kary** pozbawienia wolności nie przekraczającej 2 lat, kary ograniczenia wolności lub grzywny orzeczonej jako kara samoistna, jeżeli jest to wystarczające dla osiągnięcia wobec sprawcy celów kary, a w szczególności zapobieżenia powrotowi do przestępstwa. Zawieszając wykonanie kary, sąd bierze pod uwagę przede wszystkim postawę sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste, dotychczasowy sposób życia oraz zachowanie się po popełnieniu przestępstwa. Zawieszenie wykonania kary następuje na okres próby, który biegnie od uprawomocnienia się orzeczenia i wynosi od 2 do 5 lat – w wypadku warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności i od roku do 3 lat – w wypadku warunkowego zawieszenia wykonania grzywny lub kary ograniczenia wolności.

Skazanego na karę pozbawienia wolności sąd może **warunkowo zwolnić** z odbycia

reszty kary tylko wówczas, gdy jego postawa, właściwości i warunki osobiste, sposób życia przed popełnieniem przestępstwa, okoliczności jego popełnienia oraz zachowanie po popełnieniu przestępstwa i w czasie odbywania kary uzasadniają przekonanie, iż skazany po zwolnieniu będzie przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni ponownie przestępstwa. Skazanego można warunkowo zwolnić po odbyciu przez niego co najmniej połowy kary, jednak nie wcześniej niż po 6 miesiącach. Skazanego w ramach recydywy specjalnej podstawowej można warunkowo zwolnić po odbyciu dwóch trzecich kary, zaś wielokrotnego recydywistę po odbyciu trzech czwartych kary. W obu przypadkach nie wcześniej niż po roku. Skazanego na karę 25 lat pozbawienia wolności można warunkowo zwolnić po odbyciu 15 lat kary, natomiast skazanego na karę dożywotniego pozbawienia wolności po odbyciu 25 lat kary. W razie warunkowego zwolnienia czas pozostały do odbycia kary stanowi okres próby, który jednak nie może być krótszy niż 2 lata ani dłuższy niż 5 lat. W razie warunkowego zwolnienia z kary dożywotniego pozbawienia wolności okres próby wynosi 10 lat.

Karalność przestępstwa ustaje, jeżeli od czasu jego popełnienia upłynęło lat: 30 – gdy czyn stanowi zbrodnię zabójstwa, 20 – gdy czyn stanowi inną zbrodnię, 10 – gdy czyn stanowi występki zagrożony karą pozbawienia wolności przekraczającą 3 lata, 5 – gdy czyn jest zagrożony karą pozbawienia wolności nie przekraczającą 3 lat, 3 – gdy czyn jest zagrożony karą ograniczenia wolności lub grzywną. Karalność przestępstwa ściganego z oskarżenia prywatnego ustaje z upływem roku od czasu, gdy pokrzywdzony dowiedział się o osobie sprawcy przestępstwa, nie później jednak niż z upływem 3 lat od czasu jego popełnienia. W przypadku przestępstw skutkowych bieg przedawnienia rozpoczyna się od czasu, gdy skutek nastąpił.

6. WYBRANE TYPY CZYNÓW ZABRONIONYCH

I. Przestępstwa przeciwko pokojowi, ludzkości oraz przestępstwa wojenne

- Przestępstwa takiego dopuszcza się:
- kto wszczyna lub prowadzi wojnę napastniczą;
 - kto w celu wyniszczenia w całości albo w części grupy narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub grupy o określonym światopoglądzie dopuszcza się zabójstwa albo powoduje ciężki uszczerbek na zdrowiu osoby należącej do takiej grupy /**eksterminacja**/;
 - kto w celu wyniszczenia w całości albo w części grupy narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub grupy o określonym światopoglądzie stwarza dla osób należących do takiej grupy warunki życia grożące jej biologicznym wyniszczeniem, stosuje środki mające służyć do wstrzymania urodzeń w obrębie grupy lub przymusowo odbiera dzieci osobom do niej należącym;
 - kto stosuje przemoc lub groźbę bezprawną wobec grupy osób lub poszczególnej osoby z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub z powodu jej bezwyznaniowości;
 - kto publicznie nawołuje do stosowania przemocy lub groźby bezprawnej wobec grupy

osób lub poszczególnej osoby z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub z powodu jej bezwyznaniowości;

- kto stosuje środek masowej zagłady zakazany przez prawo międzynarodowe;
- kto wbrew zakazom prawa międzynarodowego lub przepisom ustawy wytwarza, gromadzi, nabywa, zbywa, przechowuje, przewozi lub przesyła środki masowej zagłady lub środki walki bądź prowadzi badania mające na celu wytwarzanie lub stosowanie takich środków;
- kto w czasie działań zbrojnych atakuje miejscowość lub obiekt niebroniony, strefę sanitarną lub zneutralizowaną albo stosuje inny sposób lub środek walki zakazany przez prawo międzynarodowe;
- kto, naruszając prawo międzynarodowe, dopuszcza się zabójstwa wobec: osób, które składając broń lub nie dysponując środkami obrony poddały się, rannych, rozbitków, chorych, personelu medycznego lub osób duchownych, jeńców wojennych, ludności cywilnej okupowanego, personelu medycznego lub osób duchownych, jeńców wojennych, ludności cywilnej obszaru okupowanego, zajętego lub na którym toczą się działania zbrojne albo innych osób korzystających w czasie działań zbrojnych z ochrony międzynarodowej; wej;
- kto, naruszając prawo międzynarodowe, powoduje u osób, które składając broń lub nie dysponując środkami obrony poddały się, u rannych, rozbitków, chorych, personelu medycznego lub osób duchownych, jeńców wojennych, ludności cywilnej obszaru okupowanego, zajętego lub na którym toczą się działania zbrojne albo u innych osób korzystających w czasie działań zbrojnych z ochrony międzynarodowej ciężki uszczerbek na zdrowiu, poddaje te osoby torturom, okrutnemu lub niehumanitarnemu traktowaniu, dokonuje na nich, nawet za ich zgodą, eksperymentów poznawczych, używa ich do ochrania swoja obecnością określonego terenu lub obiektu przed działaniami zbrojnymi albo własnych oddziałów lub zatrzymuje jako zakładników;
- kto, naruszając prawo międzynarodowe, zmusza osoby, które składając broń lub nie dysponując środkami obrony poddały się, rannych, rozbitków, chorych, personel medyczny lub osoby duchowne, jeńców wojennych, ludność cywilną obszaru okupowanego, zajętego lub na którym toczą się działania zbrojne albo inne osoby korzystające w czasie działań zbrojnych z ochrony międzynarodowej do służby w nieprzyjacielskich siłach zbrojnych, przesiedla je, stosuje kary cielesne, pozbawia wolności lub prawa do niezawisłego i bezstronnego sądu albo ogranicza ich prawo do obrony w postępowaniu karnym;
- kto na obszarze okupowanym, zajęтым lub na którym toczą się działania zbrojne, naruszając prawo międzynarodowe, niszczy, uszkadza lub zabiera dobro kultury.

II. Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej

Przestępstwa takiego dopuszcza się:

- kto, mając na celu pozbawienie niepodległości, oderwanie części obszaru lub zmianę przemocą konstytucyjnego ustroju Rzeczypospolitej Polskiej podejmuje w porozumieniu z innymi osobami działalność zmierzającą bezpośrednio do urzeczywistnienia tego celu /**zamach stanu**/;
- kto w celu usunięcia przemocą konstytucyjnego organu Rzeczypospolitej Polskiej

- podejmuje działalność zmierzającą bezpośrednio do urzeczywistnienia tego celu;
- kto przemocą lub groźbą bezprawną wywiera wpływ na czynności urzędowe konstytucyjnego organu Rzeczypospolitej Polskiej;
- kto, będąc upoważniony do występowania w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej w stosunkach z rządem obcego państwa lub zagraniczną organizacją, działa na szkodę Rzeczypospolitej Polskiej /**zdrada dyplomatyczna**/;
- kto bierze udział w działalności obcego wywiadu przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej /**szpiegostwo**/;
- kto publicznie znieważa Naród lub Rzeczypospolitą Polską;
- kto dopuszcza się zamachu na życie Prezydenta RP;
- kto publicznie znieważa Prezydenta RP;
- kto na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej dopuszcza się czynnej napaści na głowę obcego państwa lub akredytowanego szefa przedstawicielstwa dyplomatycznego takiego państwa albo osobę korzystającą z podobnej ochrony na mocy ustaw, umów lub powszechnie uznanych zwyczajów międzynarodowych;
- kto publicznie znieważa, niszczy, uszkadza lub usuwa godło, sztandar, chorągiew, banderę, flagę lub inny znak państwowy.

III. Przepęstwa przeciwko obronności

- Przepęstwa takiego dopuszcza się:
 - kto w celu osłabienia mocy obronnej Rzeczypospolitej Polskiej dopuszcza się gwałtownego zamachu na jednostkę Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, niszczy lub uszkadza obiekt albo urządzenie o znaczeniu obronnym /**zamach terrorystyczny**/;
 - kto, będąc obywatelem polskim, przyjmuje bez zgody właściwego organu obowiązki wojskowe w obcym wojsku lub obcej organizacji wojskowej;
 - kto wbrew przepisom ustawy prowadzi zaciąg obywateli polskich lub przebywających w Rzeczypospolitej Polskiej cudzoziemców do służby wojskowej w obcym wojsku lub w obcej organizacji wojskowej;
 - kto w celu uzyskania zwolnienia od obowiązku służby wojskowej lub odroczenia tej służby powoduje u siebie lub u kogoś albo dopuszcza, by kto inny spowodował u niego uszkodzenie ciała bądź w tym celu używa podstępów dla wprowadzenia w błąd właściwego organu;
 - kto, będąc powołanym do pełnienia czynnej służby wojskowej, nie zgłasza się do odbywania tej służby w określonym terminie i miejscu.

IV. Przepęstwa przeciwko życiu i zdrowiu

- Przepęstwa takiego dopuszcza się:
 - kto zabija człowieka;
 - kto zabija człowieka ze szczególnym okrucieństwem, w związku z wzięciem zakładnika, zgwałceniem albo rozbojem, w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie, z użyciem broni palnej lub materiałów wybuchowych;
 - kto jednym czynem zabija więcej niż jedną osobę lub był wcześniej prawomocnie

- skazany za zabójstwo;
- kto zabija człowieka pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami;
- matka, która zabija dziecko w okresie porodu pod wpływem jego przebiegu /**dzieciobójstwo**/;
- kto zabija człowieka na jego żądanie i pod wpływem współzucia dla niego /**eutanazja**/;
- kto namową lub przez udzielenie pomocy doprowadza człowieka do targnięcia się na własne życie;
- kto za zgodą kobiety przerywa jej ciążę z naruszeniem przepisów ustawy;
- kto udziela kobiecie ciężarnej pomocy w przerwaniu ciąży z naruszeniem przepisów ustawy lub ją do tego nakłania;
- kto, stosując przemoc wobec kobiety ciężarnej lub w inny sposób bez jej zgody, przerywa ciążę albo przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem doprowadza kobietę ciężarną do przerwania ciąży;
- kto nieumyślnie powoduje śmierć człowieka;
- kto, chociażby nieumyślnie, powoduje ciężki uszczerbek na zdrowiu w postaci:
 - pozabawienia człowieka wzroku, słuchu, mowy, zdolności płodzenia, innego ciężkiego kalectwa, ciężkiej choroby nieuleczalnej lub długotrwałej, choroby realnie zagrażającej życiu, trwałej choroby psychicznej, całkowitej lub znacznej trwałej niezdolności do pracy w zawodzie lub trwałego, istotnego zeszpecenia lub zniekształcenia ciała;
 - kto, chociażby nieumyślnie, powoduje inne naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia;
 - kto bierze udział w bóje lub pobiciu, w którym naraża się człowieka na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia albo naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia trwający ponad 7 dni;
 - kto, biorąc udział w bóje lub pobiciu człowieka, używa broni palnej, noża lub innego podobnie niebezpiecznego przedmiotu;
 - kto naraża człowieka na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu;
 - kto wiejąc, że jest zarażony wirusem HIV, chorobą weneryczną lub zakaźną, ciężką chorobą nieuleczalną lub realnie zagrażającą życiu naraża bezpośrednio inną osobę na zarażenie;
 - kto człowiekowi znajdującemu się w położeniu groźącym bezpośrednim niebezpieczeństwem utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu nie udziela pomocy, mogąc jej udzielić bez narażenia siebie lub innej osoby na niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, chyba że konieczne jest poddanie się zabiegowi lekarskiemu albo możliwa jest niezwłoczna pomoc ze strony instytucji lub osoby do tego powołanej.

V. Przepęstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu

- Przepęstwa takiego dopuszcza się:
 - kto, chociażby nieumyślnie, spowoduje bezpośrednio niebezpieczeństwo zdarzenia lub

zdarzenie, które zagraża życiu lub zdrowiu wielu osób albo mieniu w wielkich rozmiarach, mające postać: pożaru; zawałenia się budowli, zalewu albo obsunięcia się ziemi, skał lub śniegu; eksplozji materiałów wybuchowych lub łatwopalnych albo innego gwałtownego wyzwolenia się energii, rozprzestrzeniania się substancji trujących, duszących lub parzących; gwałtownego wyzwolenia energii jądrowej lub wyzwolenia promieniowania jonizującego /**spowodowanie niebezpieczeństwa powszechnego**/;

- kto, chociażby nieumyślnie, spowoduje niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia wielu osób albo dla mienia w wielkich rozmiarach, powodując zagrożenie epidemiologiczne lub szerzenie się choroby zakaźnej albo zarazy zwierzęcej lub roślinnej; wyrabiając lub wprowadzając do obrotu szkodliwe dla zdrowia substancje, środki spożywcze lub inne artykuły powszechnego użytku lub też środki farmaceutyczne nie odpowiadające obowiązującym warunkom jakości; powodując uszkodzenie lub uciążliwość urządzenia użytkowej publicznej, w szczególności urządzenia dostarczającego wodę, światło, ciepło, gaz, energię albo urządzenia zabezpieczającego przed nastąpieniem niebezpieczeństwa powszechnego lub służącego do jego uchylecia; zakłócając, uniemożliwiając lub w inny sposób wpływając na automatyczne przetwarzanie, gromadzenie lub przesyłanie informacji; działając w inny sposób w okolicznościach szczególnie niebezpiecznych;
- kto, stosując podstęp albo gwałt na osobie lub groźbę bezpośredniego użycia takiego gwałtu, przejmuje kontrolę nad statkiem wodnym lub powietrznym /**piractwo**/;
- kto, bez wymaganego zezwolenia lub wbrew jego warunkom, wyrabia, przetwarza, gromadzi, posiada, posługuje się lub handluje substancją lub przyrządem wybuchowym, materiałem radioaktywnym, urządzeniem emitującym promienie jonizujące lub innym przedmiotem lub substancją, która może spowodować niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia wielu osób albo mienia w wielkich rozmiarach;
- kto przeskadza działaniu mającemu na celu zapobieżenie niebezpieczeństwu dla życia lub zdrowia wielu osób albo mienia w wielkich rozmiarach.

VI. Przepięstwa przeciwo bezpieczeñstwu w komunikacji

- Przepięstwa takiego dopuszcza się:
 - kto spowoduje, chocia¿by nieumyślnie, katastrofę w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym zagra¿ającą życiu lub zdrowiu wielu osób, lub mieniu w wielkich rozmiarach albo bezpośrednio niebezpieczeństwo jej następienia;
 - kto naruszając, chocia¿by nieumyślnie, zasady bezpieczeñstwa w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym, powoduje nieumyślnie wypadek, w którym inna osoba odniosła obrażenia ciała /**wypadek komunikacyjny**/;
 - sprawca wypadku komunikacyjnego lub katastrofy, je¿eli znajdował się w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego albo zbiegł z miejsca zdarzenia;
 - kto, znajdując się w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego, prowadzi pojazd mechaniczny w ruchu lądowym, wodnym i powietrznym.

VII. Przepięstwa przeciwo środowisku

Przepięstwa takiego dopuszcza się:

- kto powoduje, chocia¿by nieumyślnie, zanieczyszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach;
- kto, chocia¿by nieumyślnie, zanieczyszcza wodę, powietrze lub ziemię substancją albo promieniowaniem jonizującym w takiej ilości lub w takiej postaci, że może to zagrozić życiu lub zdrowiu wielu osób, lub spowodować zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach;
- kto, chocia¿by nieumyślnie, wbrew przepisom składowe, usuwa, przerabia, unieszkodliwia albo przewozi odpady lub substancje w takich warunkach lub w taki sposób, że może to zagrozić życiu lub zdrowiu wielu osób, lub spowodować zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach;
- kto wbrew obowiązkowi nie utrzymuje w nale¿ytm stanie lub nie używa urządzeń zabezpieczających wodę, powietrze lub ziemię przed zanieczyszczeniem, lub urządzeń zabezpieczających przed promieniowaniem radioaktywnym albo jonizującym.

VIII. Przepięstwa przeciwo wolności

- Przepięstwa takiego dopuszcza się:
 - kto pozbawia człowieka wolności;
 - kto pozbawia człowieka wolności dłu¿ej niż 7 dni lub ze szczególnym udrczeniem;
 - kto grozi innej osobie popelnieniem przepięstwa na jej szkodę lub szkodę osoby najbli¿szej, je¿eli groźba wzbudza w zagrożonym uzasadnioną obawę, że będzie spelniona /**groźba karalna**/;
 - kto stosuje przemoc wobec osoby lub groźbę bezprawną w celu zmuszenia innej osoby do określonego działania, zaniechania lub znoszenia /**zmuszenie**/;
 - kto wykonuje zabieg leczniczy bez zgody pacjenta;
 - kto wdziera się do cudzego domu, mieszkania, lokalu, pomieszczenia albo ogrodzonego terenu, albo wbrew żądaniu osoby uprawnionej miejsca takiego nie opuszcza /**naruszenie miru domowego**/.

IX. Przepięstwa przeciwo wolności sumienia i wyznania

- Przepięstwa takiego dopuszcza się:
 - kto ogranicza człowieka w przysługujących mu prawach ze względu na jego przynale¿ność wyznaniową albo bezwyznaniowość;
 - kto złośliwie przeskadza publicznemu wykonywaniu aktu religijnego kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej;
 - kto obraża uczucia religijne innych osób, znieważając publicznie przedmiot czci religijnej lub miejsce przeznaczone do publicznego wykonywania obrzędów religijnych.

X. Przepięstwa przeciwo wolności seksualnej i obyczajności

- Przepięstwa takiego dopuszcza się:
 - kto przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem doprowadza inną osobę do obco-

- wania płciowego lub do wykonania innej czynności seksualnej /**zwalenie**/;
- sprawca przestępstwa zgwałcenia, który działa ze szczególnym okrucieństwem lub wspólnie z inną osobą;
- kto, wykorzystując bezradność innej osoby lub wynikający z upośledzenia umysłowego czy choroby psychicznej brak zdolności tej osoby do rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem, doprowadza ją do obcowania płciowego lub do wykonania innej czynności seksualnej /**wykorzystanie bezradności**/;
- kto, przez nadużycie stosunku zależności lub wykorzystanie krytycznego położenia, doprowadza inną osobę do obcowania płciowego lub do wykonania innej czynności seksualnej;
- kto doprowadza małoletniego poniżej lat 15 do obcowania płciowego lub do wykonania innej czynności seksualnej /**nadużycie zależności**/;
- kto dopuszcza się obcowania płciowego w stosunku do wstępnego, zstępnego, przysposobionego, przysposabiającego, brata lub siostry /**kazirodztwo**/;
- kto publicznie prezentuje treści pornograficzne w taki sposób, że może to narzucić ich odbiór osobie, która sobie tego nie życzy;
- kto małoletniemu poniżej lat 15 prezentuje treści pornograficzne lub udostępnia mu przedmioty mające taki charakter;
- kto produkuje w celu rozpowszechnienia lub sprowadza albo rozpowszechnia treści pornograficzne z udziałem małoletniego poniżej lat 15, albo związane z użyciem przemocy lub posługiwaniem się zwierzębem;
- kto przemocą, groźbą bezprawną, podstępem lub wykorzystując stosunek zależności czy krytyczne położenie, doprowadza inną osobę do uprawiania prostytucji;
- kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, nakłania inną osobę do uprawiania prostytucji lub jej to ułatwia /**stręczycielstwo**/;
- kto czerpie korzyści majątkowe z uprawiania prostytucji przez inną osobę /**sutenerstwo**/;
- kto zwabia lub uprowadza inną osobę w celu uprawiania prostytucji za granicą.

XI. Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece

- Przestępstwa takiego dopuszcza się:
- kto zawiera małżeństwo, pomimo że pozostaje w związku małżeńskim /**bigamia**/;
- kto znęca się fizycznie albo psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stosunku zależności od sprawcy, albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny, albo fizyczny;
- kto rozpija małoletniego, dostarczając mu napoju alkoholowego, ułatwiając jego spożycie lub nakłaniając go do spożycia takiego napoju;
- kto uporczywie uchyla się od wykonania ciążącego na nim z mocy ustawy lub orzeczenia sądowego obowiązku opieki przez niepełnoletnie na utrzymanie osoby najbliższej lub innej osoby i przez to naraża ją na niemożność zaspokojenia potrzeb życiowych;
- kto wbrew obowiązкови troszczenia się o małoletniego poniżej lat 15 albo o osobę

- nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny osobę tę porzuca;
- kto, wbrew woli osoby powołanej do opieki lub nadzoru, uprowadza lub zatrzymuje małoletniego poniżej lat 15 albo osobę nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny.

XII. Przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej

- Przestępstwa takiego dopuszcza się:
- kto pomawia inną osobę, grupę osób, instytucję, osobę prawną lub jednostkę organizacyjną nie mającą osobowości prawnej o takie postępowanie lub właściwości, które mogą poniżyć ją w opinii publicznej lub narazić na utratę zaufania potrzebnego dla danego stanowiska, zawodu czy rodzaju działalności /**zniesławienie**/;
- kto dopuszcza się czynu określonego w pkt.a za pomocą środków masowego komunikowania;
- kto znieważa inną osobę w jej obecności albo choćby pod jej nieobecność, lecz publicznie lub w zamiarze, aby znieważa do tej osoby dotarła;
- kto znieważa inną osobę za pomocą środków masowego komunikowania;
- kto uderza człowieka lub w inny sposób narusza jego nietykalność cielesną.

XIII. Przestępstwa przeciwko prawom osób wykonujących pracę zarobkową

- Przestępstwa takiego dopuszcza się:
- kto, wykonując czynności z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, złośliwie lub uporczywie narusza prawa pracownika wynikające ze stosunku pracy lub ubezpieczenia społecznego bądź odmawia ponownego przyjęcia do pracy, o której przywróceniu orzekł właściwy organ;
- kto narusza przepisy o ubezpieczeniach społecznych, nie zgłaszając, nawet za zgodą zainteresowanego, wymaganych danych albo zgłaszając nieprawdziwe dane mające wpływ na prawo do świadczeń, albo ich wysokość;
- kto, będąc odpowiedzialny za bezpieczeństwo i higienę pracy, nie dopełnia wynikającego stąd obowiązku i przez to naraża pracownika na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu;
- kto wbrew obowiązкови nie zawiadamia w terminie właściwego organu o wypadku przy pracy lub chorobie zawodowej albo nie sporządza lub nie przedstawia wymaganej dokumentacji.

XIV. Przestępstwa przeciwko działalności instytucji państwowych oraz samorządu terytorialnego

- Przestępstwa takiego dopuszcza się:
- kto narusza nietykalność cielesną funkcjonariusza publicznego lub osoby do pomocy mu przybranej podczas albo w związku z pełnieniem obowiązków służbowych;
- kto, działając wspólnie i w porozumieniu z innymi osobami lub używając broni palnej, noża lub innego podobnie niebezpiecznego przedmiotu albo środka obezwładniającego, dopuszcza się czynnej napaści na funkcjonariusza publicznego lub osobę do pomocy mu przybraną podczas lub w związku z pełnieniem obowiązków

- służbowych;
- kto stosuje przemoc lub groźbę bezprawną w celu zmuszenia funkcjonariusza publicznego albo osoby do pomocy mu przybranej do przedsięwzięcia lub zaniechania prawnej czynności służbowej;
- kto znieważa funkcjonariusza publicznego albo osobę do pomocy mu przybraną podczas lub w związku z pełnieniem obowiązków służbowych;
- kto publicznie znieważa lub poniża konstytucyjny organ Rzeczypospolitej Polskiej;
- kto, podając się za funkcjonariusza publicznego albo wyzyskując błędne przesvědzenie o tym innej osoby, wykonuje czynność związaną z jego funkcją;
- kto, w związku z pełnieniem funkcji publicznej, przyjmuje korzyść majątkową lub osobistą albo jej obietnicę lub takiej korzyści żąda /**łapownictwo**/;
- kto, w związku z pełnieniem funkcji publicznej, uzależnia wykonanie czynności służbowej od otrzymania korzyści majątkowej;
- kto, w związku z pełnieniem funkcji publicznej, przyjmuje korzyść majątkową lub znaczną wartość lub jej obietnicę albo przyjmuje korzyść majątkową lub osobistą w związku z naruszeniem przepisów prawa;
- kto udziela lub obiecuje udzielić korzyści majątkowej lub osobistej osobie pełniącej funkcję publiczną /**przekupstwo**/;
- kto udziela lub obiecuje udzielić korzyści majątkowej lub osobistej osobie pełniącej funkcję publiczną w związku z pełnieniem tej funkcji;
- kto udziela lub obiecuje udzielić osobie pełniącej funkcję publiczną w związku z pełnieniem tej funkcji korzyści majątkowej lub osobistej znacznej wartości bądź udziela lub obiecuje udzielić korzyści majątkowej lub osobistej takiej osobie za naruszenie przepisów prawa;
- kto, powołując się na swoje wpływy w instytucji państwowej lub samorządu terytorialnego, podejmuje się pośrednictwa w załatwieniu sprawy w zamian za korzyść majątkową lub jej obietnicę /**płatna protekcja**/;
- funkcjonariusz publiczny, który przekraczając swoje uprawnienia lub nie dopełniając obowiązków, działa chociażby nieumyślnie na szkodę interesu publicznego lub prywatnego;
- funkcjonariusz publiczny, który, przekraczając swoje uprawnienia lub nie dopełniając obowiązków, dopuszczając się czynu w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub osobistej, działa na szkodę interesu publicznego lub prywatnego.

XV. Przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości

Przestępstwa takiego dopuszcza się:

- kto przemocą lub groźbą bezprawną wywiera wpływ na czynności urzędowe sądu;
- kto, składając zeznanie mające służyć za dowód w postępowaniu sądowym lub innym postępowaniu prowadzonym na podstawie ustawy, zeznaje nieprawdę lub zataja prawdę³⁶⁴;

³⁶⁴ Warunkiem odpowiedzialności jest, aby przyjmujący zeznanie, działając w zakresie swoich

- kto, przed organem powołanym do ścigania lub oskarżania w sprawach o przestępstwo, fałszywie oskarża inną osobę;
- kto, przez tworzenie fałszywych dowodów lub inne podstępne zabiegi, kieruje przeciwko określonej osobie ściganie o przestępstwo lub w toku postępowania zabiegi takie przedsięwzięte;
- kto zataja dowody niewinności osoby podejrzanej o popełnienie przestępstwa³⁶⁵;
- kto zawiadomia o przestępstwie organ powołany do ścigania wiedząc, że przestępstwa nie popełniono;
- kto utrudnia lub udaremnia postępowanie karne, pomagając sprawcy przestępstwa, w szczególności kto sprawcę ukrywa, zacierając ślady przestępstwa albo odbywa za skazanego karę /**poplecznictwo**/³⁶⁶;
- kto, mając wiarygodną wiadomość o karalnym przygotowaniu, usiłowaniu lub dokonaniu czynu określonego w art. 118, 127, 128, 130, 134, 140, 148, 163, 166, lub 252 k.k.³⁶⁷, nie zawiadomia niezwłocznie organu powołanego do ścigania przestępstw³⁶⁸;
- kto bez zezwolenia rozpowszechnia publicznie wiadomości z postępowania przygotowawczego, zanim zostały ujawnione w postępowaniu sądowym bądź rozpowszechnia publicznie wiadomości z rozprawy sądowej prowadzonej z wyłączeniem jawności;
- kto używa przemocy lub groźby bezprawnej w celu wywarcia wpływu na świadka, biegłego, tłumacza, oskarżyciela albo oskarżonego lub w związku z tym narusza jego nietykalność cielesną;
- funkcjonariusz publiczny lub ten, kto działając na jego polecenie w celu uzyskania określonych zeznań, wyjaśnień, informacji lub oświadczenia stosuje przemoc, groźbę bezprawną lub w inny sposób znęca się fizycznie lub psychicznie nad inną osobą.

XVI. Przestępstwa przeciwko wyborom i referendum

Przestępstwa takiego dopuszcza się:

- kto w związku z wyborami do Sejmu, Senatu, wyborem Prezydenta RP, wyborami

uprawnien, uprzedził zeznającego o odpowiedzialności karnej za fałszywe zeznanie lub odebrał od niego przyrzeczenie. Nie podlega karze, kto, nie wiedząc o prawie odmowy zeznania lub odpowiedzi na pytania, składa fałszywe zeznanie z obawy przed odpowiedzialnością karą groźącą jemu samemu lub jego najbliższemu.

³⁶⁵ Nie podlega karze, kto zataja dowody niewinności z obawy przed odpowiedzialnością karą groźącą jemu samemu lub jego najbliższemu.

³⁶⁶ Sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia, jeżeli sprawca udzielił pomocy osobie najbliższej albo działał z obawy przed odpowiedzialnością karą groźącą jemu samemu lub jego najbliższemu.

³⁶⁷ Eksterminacja, zamach stanu, szpiegostwo, zamach na życie Prezydenta RP, zamach terrorystyczny, zabójstwo, spowodowanie zdarzeń przeciwko bezpieczeństwu państwowemu, piractwo, wzięcie zakładnika.

³⁶⁸ Nie podlega karze, kto zaniechał zawiadomienia z obawy przed odpowiedzialnością karą groźącą jemu samemu lub jego najbliższemu.

- do samorządu terytorialnego lub referendum sporządza listę kandydujących lub głosujących z pominięciem uprawnionych lub wpisaniem nieuprawnionych, używa podstępu celem nieprawidłowego sporządzenia listy wyborczej, uszkadza, ukrywa, przerabia lub podrabia protokoły, lub inne dokumenty wyborcze, dopuszcza do nadużycia przy przyjmowaniu albo obliczaniu głosów, dopuszcza się nadużyciu w sporządzaniu list z podpisami obywateli zgłaszających kandydatów w wyborach lub inicjujących referendum;
- kto przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem przeszkadza odbyciu zgromadzenia poprzedzającego głosowanie, swobodnemu wykonywaniu prawa do kandydowania lub głosowania, głosowaniu lub obliczaniu głosów;
 - kto przemocą, groźbą bezprawną lub przez nadużycie stosunku zależności wywiera wpływ na sposób głosowania osoby uprawnionej albo zmusza ją do głosowania, lub powstrzymuje od głosowania;
 - kto, naruszając przepisy o tajności głosowania, wbrew woli głosującego zapoznaje się z treścią jego głosu.

XVII. Przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu

- Przestępstwa takiego dopuszcza się:
- kto bierze lub przetrzymuje zakładnika w celu zmuszenia organu państwowego lub samorządowego, instytucji, organizacji, osoby fizycznej lub prawnej albo grupy osób do określonego zachowania się
 - kto uprawia handel ludźmi nawet za ich zgodą;
 - kto w celu osiągnięcia korzyści majątkowej zajmuje się organizowaniem adopcji dzieci wbrew przepisom ustawy;
 - kto bierze czynny udział w zbiegowisku wiedząc, że jego uczestnicy wspólnymi siłami dopuszczają się gwałtownego zamachu na osobę lub mienie;
 - kto publicznie nawołuje do popełnienia występuku lub przestępstwa skarbowego;
 - kto publicznie nawołuje do popełnienia zbrodni;
 - kto publicznie pochwała popełnienie przestępstwa;
 - kto publicznie propaguje faszystowski lub inny totalitarny ustrój państwa albo nawołuje do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych czy ze względu na bezwyznaniowość;
 - kto publicznie znieważa grupę ludności albo poszczególłą osobę z powodu jej przy należności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej albo z powodu jej bezwyznaniowości lub z takich powodów narusza nietykalność cielesną innej osoby;
 - kto bierze udział w zorganizowanej grupie albo związku mającym na celu popełnianie przestępstw;
 - kto przemocą lub groźbą bezprawną udaremnia przeprowadzenie odbywanego zgodnie z prawem zebrania, zgromadzenia lub pochodu albo takie zebranie, zgromadzenie lub pochód rozprasza;
 - kto znieważa pomnik lub inne miejsce publiczne urządzone w celu upamiętnienia zdarzenia historycznego lub uczczenia osoby;
 - kto znieważa zwłoki, prochy ludzkie lub miejsce spoczynku zmarłego;

- kto bez wymaganego zezwolenia wyrabia broń palną albo amunicję lub nią handluje;
- kto bez wymaganego zezwolenia posiada broń palną lub amunicję;
- kto, mając zezwolenie na posiadanie broni palnej lub amunicji, udostępnia lub przekazuje ją osobie nieuprawnionej;
- kto nieumyślnie powoduje utratę broni palnej lub amunicji, która zgodnie z prawem pozostaje w jego dyspozycji;
- kto wbrew przepisom przekracza granicę Rzeczypospolitej Polskiej.

XVIII. Przestępstwa przeciwko ochronie informacji

- Przestępstwa takiego dopuszcza się:
- kto ujawnia lub wbrew przepisom ustawy wykorzystuje informacje stanowiące tajemnicę państwową;
 - kto nieumyślnie ujawnia informację stanowiącą tajemnicę państwową, z którą zapoznał się w związku z pełnieniem funkcji publicznej lub otrzymanym upoważnieniem;
 - kto, wbrew przepisom ustawy lub przyjętemu na siebie zobowiązaniu, ujawnia lub wykorzystuje informację, z którą zapoznał się w związku z pełnioną funkcją, wykonywaną pracą, działalnością publiczną, społeczną, gospodarczą lub naukową;
 - kto bez uprawnienia uzyskuje informację dla niego nie przeznaczoną, otwierając zamknięte pismo, podłączając się do przewodu służącego do przekazywania informacji lub przelamując elektroniczne, magnetyczne albo inne szczególne jej zabezpieczenie;
 - kto w celu uzyskania informacji, do której nie jest uprawniony, zakłada urządzenie podsłuchowe, wizualne albo inne urządzenie specjalne lub posługuje się nimi;
 - kto, nie będąc do tego uprawnionym, niszczy, uszkadza, usuwa lub zmienia zapis istotnej informacji albo w inny sposób udaremnia lub znacznie utrudnia osobie uprawnionej zapoznanie się z nią;
 - kto, na komputerowym nośniku informacji, niszczy, uszkadza, usuwa lub zmienia zapis o szczególnym znaczeniu dla obronności kraju, bezpieczeństwa w komunikacji, funkcjonowania administracji rządowej, innego organu państwowego lub administracji samorządowej albo zakłóca lub uniemożliwia automatyczne gromadzenie, lub przekazywanie takich informacji.

XIX. Przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów

- Przestępstwa takiego dopuszcza się:
- kto, w celu użycia za autentyczny, podrabia lub przerabia dokument lub takiego dokumentu jako autentycznego używa /**falsz materialny dokumentu**/;
 - funkcjonariusz publiczny lub inna osoba uprawniona do wystawienia dokumentu, która poświadcza w nim nieprawdę co do okoliczności mającej znaczenie prawne /**falsz intelektualny dokumentu**/;
 - kto wyludza poświadczenie nieprawdy przez podstępne wprowadzenie w błąd funkcjonariusza publicznego lub innej osoby upoważnionej do wystawienia dokumentu albo takiego dokumentu używa;

- kto zbywa własny lub cudzy dokument stwierdzający tożsamość;
- kto posługuje się dokumentem stwierdzającym tożsamość innej osoby albo jej prawą majątkową lub dokument taki kradnie, lub go przywłaszcza;
- kto niszczy, uszkadza, czyni bezużytecznym, ukrywa lub usuwa dokument, którym nie ma prawa wyłącznie rozporządzać.

XX. Przepięstwa przeciwno mieniu

- Przepięstwa takiego dopuszcza się:
 - kto zabiera w celu przywłaszczenia cudzą rzecz ruchomą /**kradzież**/;
 - kto bez zgody osoby uprawnionej uzyskuje cudzy program komputerowy w celu osiągnięcia korzyści majątkowej;
 - kto kradnie z włamaniem;
 - kto kradnie, używając przemocy wobec osoby lub grożąc natychmiastowym jej użyciem, albo doprowadzając człowieka do stanu nieprzytomności lub bezbronności /**rozbój**/;
 - kto dopuszcza się rozbój posługując się bronią palną, nożem lub innym podobnie niebezpiecznym przedmiotem, lub środkiem obywatelskim albo działa w inny sposób bezpośrednio zagrażający życiu lub wspólnie z inną osobą, która posługuje się taką bronią, przedmiotem, środkiem albo sposobem;
 - kto, w celu utrzymania się w posiadaniu zabranej rzeczy, bezpośrednio po dokonaniu kradzieży, używa przemocy wobec osoby lub grozi natychmiastowym jej użyciem albo doprowadza człowieka do stanu nieprzytomności lub bezbronności /**kradzież rozbójnicza**/;
 - kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, przemocą, groźbą zamachu na życie lub zdrowie albo gwałtownego zamachu na mienie, doprowadza inną osobę do rozporządzenia mieniem własnym lub cudzym, albo do zaprzestania działalności gospodarczej /**wymuszenie rozbójnicze**/;
 - kto przywłaszcza sobie cudzą rzecz ruchomą lub prawo majątkowe;
 - kto przywłaszcza sobie powierzoną mu rzecz ruchomą /**sprzeniewierzenie**/;
 - kto, włączając się do urządzenia telekomunikacyjnego, uruchamia na cudzy rachunek impulsy telefoniczne;
 - kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, doprowadza inną osobę do niekorzystnego rozporządzenia własnym lub cudzym mieniem za pomocą wprowadzenia jej w błąd albo wyzyskania błędu czy niezdolności do należytego pojmowania przedsięwziętego działania /**oszustwo**/;
 - kto żąda korzyści majątkowej w zamian za zwrot bezprawnie zabranej rzeczy;
 - kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub wyrządzenia innej osobie szkody, bez upoważnienia, wpływa na automatyczne przetwarzanie, gromadzenie lub przesyłanie informacji lub zmiany, usuwa, albo wprowadza nowy zapis na komputerowym nośniku informacji /**oszustwo komputerowe**/;
 - kto cudzą rzecz niszczy, uszkadza lub czyni niezdadną do użytku;
 - kto zabiera w celu krótkotrwałego użycia cudzy pojazd mechaniczny;
 - kto zabierając w celu krótkotrwałego użycia cudzy pojazd mechaniczny pokonuje

- zabezpieczenie pojazdu przed jego użyciem przez osobę nieupoważnioną, pojazd stanowi mienie znacznej wartości albo sprawca następnie porzuca pojazd w stanie uszkodzonym lub w takich okolicznościach, że zachodzi niebezpieczeństwo utraty lub uszkodzenia pojazdu, albo jego części, lub zawartości;
- uszkodzenia pojazdu, albo jego części, lub zawartości;
- kto, zabierając w celu krótkotrwałego użycia cudzy pojazd mechaniczny, używa przemocy lub grozi natychmiastowym jej użyciem albo doprowadza człowieka do stanu nieprzytomności lub bezbronności;
- kto rzecz uzyskaną za pomocą czynu zabronionego nabywa lub pomaga do jej zbycia albo tę rzecz przyjmuje lub pomaga do jej ukrycia /**paserstwo**/;
- kto rzecz, o której na podstawie towarzyszących okoliczności powinien i może przypuszczać, że została uzyskana za pomocą czynu zabronionego, nabywa lub pomaga do jej zbycia albo tę rzecz przyjmuje lub pomaga do jej ukrycia /**paserstwo nieumyślne**/.

XXI. Przepięstwa przeciwno obrotowi gospodarczemu

- Przepięstwa takiego dopuszcza się:
 - kto, będąc obowiązany na podstawie przepisu ustawy, decyzji właściwego organu lub umowy do zajmowania się sprawami majątkowymi lub działalnością gospodarczą osoby fizycznej, prawnej albo jednostki organizacyjnej nie mającej osobowości prawnej, przez nadużycie udzielonych mu uprawnień lub niedopełnienie ciążącego na nim obowiązku, chociażby nieumyślnie, wyrządza jej znaczną szkodę majątkową /**nadużycie zaufania**/;
 - sprawca przepięstwa nadużycia zaufania działający w celu osiągnięcia korzyści majątkowej;
 - sprawca przepięstwa nadużycia zaufania wyrządzający szkodę majątkową w wielkich rozmiarach;
 - kto, w celu uzyskania dla siebie lub innej osoby kredytu, pożyczki bankowej, gwarancji kredytowej, dotacji, subwencji lub zamówienia publicznego, przedkłada fałszywe lub stwierdzające nieprawdę dokumenty albo nierzetelne, pisemne oświadczenia dotyczące okoliczności mających istotne znaczenie dla uzyskania takiego kredytu, pożyczki bankowej, gwarancji kredytowej, dotacji, subwencji lub zamówienia publicznego /**oszustwo kapitałowe**/;
 - kto wbrew ciążącemu na nim obowiązku nie powiadamia właściwego organu lub instytucji o powstaniu okoliczności mogących mieć wpływ na wstrzymanie lub ograniczenie wysokości udzielonego kredytu, pożyczki bankowej, gwarancji kredytowej, dotacji, subwencji lub zamówienia publicznego;
 - kto, w celu uzyskania odszkodowania z tytułu umowy ubezpieczenia, powoduje zdarzenie będące podstawą do wypłaty takiego odszkodowania /**oszustwo ubezpieczeniowe**/;
 - kto środki płatnicze, papiery wartościowe lub inne wartości dewizowe, prawa majątkowe albo mienie ruchome lub nieruchomości, pochodzące z korzyści związanych z popełnieniem czynu zabronionego przyjmuje, przekazuje lub wywozi za granicę, pomaga do przenoszenia ich własności lub posiadania albo podejmuje inne czynności,

- które mogą udaremnić lub znacznie utrudnić stwierdzenie ich przestępczego pochodzenia, czy miejsca umieszczenia, ich wykrycie, zajęcie albo orzeczenie przepadku **/pranie brudnych pieniędzy/**;
- kto będąc pracownikiem banku, instytucji finansowej lub kredytowej przyjmuje w gotówce, wbrew przepisom, pieniądze lub inne wartości dewizowe, dokonuje ich transferu lub konwersji albo przyjmuje je w innych okolicznościach wzbudających uzasadnione podejrzenie o ich przestępczym pochodzeniu albo świadczy inne usługi mające ukryć ich przestępne pochodzenie lub usługi w zabezpieczeniu przed zajęciem;
- kto, będąc odpowiedzialny w banku, instytucji finansowej lub kredytowej za informowanie zarządu lub organu nadzoru finansowego o przeprowadzeniu operacji finansowej, nie czyni tego niezwłocznie w formie przewidzianej przepisami prawa, mimo że okoliczności przeprowadzenia operacji finansowej wzbudzają uzasadnione podejrzenie, że chodzi o ich pochodzenie z czynu w szczególności polegającego na wytworzeniu lub obrocie środkami odurzającymi czy psychotropowymi, przemycie, fałszowaniu pieniędzy lub papierów wartościowych, rozboju albo popełnieniu innego przestępstwa przeciwko mieniu wielkiej wartości, wymuszaniu okupu, albo handlu bronią, amunicją lub materiałami wybuchowymi, albo rozszczepialnymi;
- kto, w razie grożącej mu niewypłacalności lub upadłości, udaremnia lub uszczupla zaspokojenie swojego wierzyciela przez to, że usuwa, ukrywa, zbywa, darowuje, niszczy, rzeczywiście lub pozornie obciąża albo uszkadza składniki swojego majątku;
- kto, w celu udaremnienia wykonania orzeczenia sądu lub innego organu państwowego, udaremnia lub uszczupla zaspokojenie swojego wierzyciela przez to, że usuwa, ukrywa, zbywa, darowuje, niszczy, rzeczywiście lub pozornie obciąża albo uszkadza składniki swojego majątku zajęte lub zagrożone zajęciem;
- kto będąc dłużnikiem kilku wierzycieli udaremnia lub ogranicza zaspokojenie ich należności przez to, że tworzy w oparciu o przepisy prawa nową jednostkę gospodarczą i przenosi na nią składniki swojego majątku;
- kto będąc dłużnikiem kilku wierzycieli doprowadza do swojej upadłości lub niewypłacalności;
- kto będąc dłużnikiem kilku wierzycieli w sposób lekkomyślny doprowadza do swojej upadłości lub niewypłacalności, w szczególności przez trwonienie części składowych majątku, zaciąganie zobowiązań lub zawieranie transakcji, oczywiście sprzecznych z zasadami gospodarowania;
- kto, w razie grożącej mu niewypłacalności lub upadłości, nie mogąc zaspokoić wszystkich wierzycieli, spona lub zabezpiecza tylko niektórych, czym działa na szkodę pozostałych;
- kto wyrządza szkodę majątkową osobie fizycznej, prawnej albo jednostce organizacyjnej nie mającej osobowości prawnej przez nieprowadzenie dokumentacji działalności gospodarczej albo prowadzenie jej w sposób nierzetelny, lub niezgodny z prawdą, w szczególności niszcząc, usuwając, ukrywając, przerabiając lub podrabiając dokumenty dotyczące tej działalności;
- kto, wyzyskując przymusowe położenie innej osoby fizycznej, prawnej albo jednostki organizacyjnej nie mającej osobowości prawnej, zawiera z nią umowę, nakładając na

- nią obowiązek świadczenia niewspółmiernego ze świadczeniem wzajemnym;
- kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, udaremnia lub utrudnia przetarg publiczny albo wchodzi w porozumienie z inną osobą, działając na szkodę właściciela mienia albo osoby, lub instytucji, na rzecz której przetarg jest dokonywany;
- kto w związku z publicznym przetargiem rozpowszechnia informacje lub przemilcza istotne okoliczności mające znaczenie dla zawarcia umowy będącej przedmiotem przetargu albo wchodzi w porozumienie z inną osobą, działając na szkodę właściciela mienia czy osoby lub instytucji, na rzecz której przetarg jest dokonywany;
- kto usuwa, podrabia lub przerabia znaki identyfikacyjne, datę produkcji lub datę przydatności towaru lub urządzenia.

XXII. Przestępstwa przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi

- Przestępstwa takiego dopuszcza się:
 - kto podrabia albo przerabia polski lub obcy pieniądź, inny środek płatniczy albo dokument uprawniający do otrzymania sumy pieniężnej, albo zawierający obowiązek wypłaty kapitału, odsetek, udziału w zyskach czy stwierdzenie uczestnictwa w spółce lub z pieniędzy, innego środka płatniczego albo z takiego dokumentu usuwa oznakę umorzenia;
 - kto pieniądź, inny środek płatniczy lub dokument uprawniający do otrzymania sumy pieniężnej, albo zawierający obowiązek wypłaty kapitału, odsetek, udziału w zyskach albo stwierdzenie uczestnictwa w spółce puszcza w obieg lub go w takim celu przyjmuje, przechowuje, przewozi, przenosi, przesyła albo pomaga do jego zbycia czy ukrycia;
 - kto, w dokumentacji związanej z obrotem papierami wartościowymi, rozpowszechnia nieprawdziwe informacje lub przemilcza informacje o stanie majątkowym oferenta, mające istotne znaczenie dla nabycia, zbycia papierów wartościowych, podwyższenia albo obniżenia wkładu;
 - kto puszcza w obieg podrobiony albo przerobiony pieniądź, inny środek płatniczy albo dokument uprawniający do otrzymania sumy pieniężnej, albo zawierający obowiązek wypłaty kapitału, odsetek, udziału w zyskach, albo stwierdzenie uczestnictwa w spółce, który sam otrzymał jako prawdziwy;
 - kto, w celu użycia lub puszczenia w obieg, podrabia albo przerabia urzędowy znak wartościowy, albo ze znaku takiego usuwa oznakę umorzenia;
 - kto, w celu użycia w obrocie gospodarczym, podrabia albo przerabia znak urzędowy, mający stwierdzić upoważnienie lub wynik badania, albo w obrocie publicznym używa przedmiotów opatrzonych takimi podrobionymi lub przerobionymi znakami;
 - kto, w celu użycia w obrocie gospodarczym, podrabia lub przerabia zalegalizowane narzędzie pomiarowe lub probiercze;
 - kto podrobionego albo przerobionego narzędzia pomiarowego lub probierczego w obrocie gospodarczym używa czy takie narzędzie w celu użycia w obrocie gospodarczym przechowuje.

Rozdział VI

PRAWO PROCESOWE

Postępowanie cywilne procesowe rozpoczyna w myśl **zasady skargowości** wniesienie przez **powoda** do sądu pisma procesowego określonego mianem **pozewu**³⁷¹. Pozew winien zawierać oznaczenie sądu, stron, ich przedstawicieli ustawowych i pełnomocników, rodzaju pisma, dokładne określenie żądania z podaniem wartości przedmiotu sporu, przytoczenie okoliczności faktycznych i dowodów uzasadniających żądanie, podpis strony albo jej przedstawiciela, wymentienie załączników. Pozew może także zawierać wnioski o wezwanie wskazanych świadków i biegłych, o zabezpieczenie powództwa, o nadanie wyrokowi rygору natchmiasławowej wykonalności, o przeprowadzenie rozprawy w nieobecności powoda i in. Pozew jest skierowany przeciwko **pozwanemu**. Pozwany otrzymuje opis pozwu i może wnieść **odpowiedź na pozew** lub wystąpić z **powództwem wzajemnym**. Sąd jest związany granicami skargi. Powodem może być jedynie podmiot posiadający **legitymację procesową**, czyli odpowiednio uprawnienie z prawa materialnego. Po stronie powoda lub pozwanego może wystąpić wiele podmiotów. Mówimy wówczas o **współuczestnictwie procesowym**. W postępowaniu procesowym cywilnym może brać udział zawiadomiona w wyniku tzw. **przypozwania** osoba trzecia **/interwenient uboczny/**, która ma interes prawny w rozstrzygnięciu na korzyść jednej ze stron³⁷². Osoba trzecia jako **interwenient główny** może także sama wytoczyć powództwo przeciwko stronom o jakąś rzecz lub prawo, o które toczy się już spór. Jeżeli pozwany bez usprawiedliwienia nie stawia się na rozprawę, to sąd wydaje **wyrok zaoczny** zgodnie z żądaniem powoda. Z pewnymi wyjątkami sąd cywilny nie może orzekać ponad żądanie pozwu ani w zakresie nie objętym żądaniem.

W postępowaniu nieprocesowym, które często jest pozbawione cechy sporności, pierwsze pismo nazywa się wnioskiem, a biorących udział w postępowaniu – uczestnikami³⁷³. Postępowanie nieprocesowe może być również w pewnych przypadkach wszczęte z urzędu. W każdej sprawie cywilnej, z wyjątkiem spraw o rozwiązanie małżeństwa, wszczęcia postępowania może żądać **prokurator**, jeżeli wymaga tego ochrona praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego. Może on także wziąć udział w każdym toczącym się już postępowaniu i w każdym jego stadium zabierać głos.

Pełnomocnikiem strony w postępowaniu cywilnym mogą być adwokat, radca prawny, współuczestnik sporu, rodzice, małżonek, rodzeństwo lub zstępni strony oraz osoby pozostające w stosunku przysposobienia /adopcji/. Pełnomocnikiem podmiotu gospodarczego może być również pracownik tej jednostki albo jej organu nadzrzednego. Rozstrzygnięcie sprawy gospodarczej powinno nastąpić w ciągu najdłuższej 3 miesięcy³⁷⁴.

³⁷¹ Wyróżnia się powództwo o świadczenie /np. o zapłatę/, o ustalenie oraz o ukształtowanie prawa lub stosunku prawnego. Pozew podlega kontroli wstępnej przez sąd pod względem formalnym /uiszczenie opłaty, dopuszczalność drogi sądowej/ i merytorycznym /czy nie zachodzą przeszkody procesowe, np. brak legitymacji procesowej/.

³⁷² Zawiadania strona, która w razie niekorzystnego dla niej rozstrzygnięcia miałaby roszczenie względem osoby trzeciej.

³⁷³ Np. postępowanie o ubezwłasnowolnienie, ustanowienie opieki i kurateli, stwierdzenie zasiedzenia, o uznanie za zmarłego i in.

³⁷⁴ Sprawy gospodarcze to sprawy między przedsiębiorcami w zakresie prowadzonej przez nich działalności gospodarczej.

Stosowaniem prawa zajmują się w szczególności organy państwowe /wymiaru sprawiedliwości, administracyjne, samorządu terytorialnego/ stosownie do swej właściwości, czyli zakresu kompetencji do rozpoznawania danych spraw. Wyróżnia się właściwość rzeczową i miejscową. **Właściwość rzeczowa** dotyczy kompetencji z uwagi na przedmiot sporu do orzekania w I instancji. Generalnie obowiązuje zasada, że właściwymi rzeczowo sądami I instancji są sądy rejonowe. Sądy okręgowe są właściwe w I instancji jedynie co do bardziej skomplikowanych³⁶⁹ czy najważniejszych, z uwagi na wartość przedmiotu sporu czy wagę przestępstwa, spraw. Jednak w sprawach gospodarczych zasadniczo właściwe są sądy okręgowe. **Miejscowo** w postępowaniu cywilnym ogólnie właściwy jest sąd miejsca zamieszkania albo siedziby strony pozwanej³⁷⁰, w postępowaniu karnym, ten, w którego okręgu popełniono przestępstwo, a w postępowaniu administracyjnym o właściwości organu decyduje zazwyczaj siedziba strony. Każdy ma prawo do rozpatrzenia sprawy przez sąd **bez nieuzasadnionej zwłoki**.

W ramach postępowania cywilnego **rozpoznawczego** odróżnia się **postępowanie procesowe i nieprocesowe**. Istnieje także szereg postępowań **odrębnych** m.in. z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych oraz w sprawach gospodarczych.

³⁶⁹ Np. w postępowaniu cywilnym szczególnie skomplikowane są sprawy o prawa niemajątkowe i łącznie z nimi dochodzone prawa majątkowe, sprawy o ochronę praw autorskich i innych praw na dobrach niematerialnych, sprawy o roszczenia z Prawa prasowego.

³⁷⁰ *Actor sequitur forum rei*. W pewnych kategoriach spraw można wytoczyć powództwo przed sąd właściwy ogólnie lub inny określony w k.p.k. Jest to tzw. właściwość przemienna. Strony mogą się także umówić, że spór rozstrzygać będzie sąd w określonej miejscowości. Nie mogą jednak naruszyć właściwości wyłącznej, np. powództwo dotyczące własności nieruchomości i praw z nią związanych można wytoczyć tylko przed sąd, w którego okręgu nieruchomość jest położona.

Strony mogą umówić się na piśmie /zapis na sąd polubowny, klauzula arbitrażowa/ że rozstrzygnięcie danej sprawy o prawa majątkowe³⁷⁵ nastąpi przez sąd niepaństwowy, tzn. **sąd polubowny**. Strony wyznaczają arbitrow i przewodniczącego /superarbitra/³⁷⁶ określają tryb postępowania oraz przepisy prawa materialnego lub inne zasady /np. zwyczące obrotu/ mające stanowić podstawę rozstrzygnięcia sprawy. Można żądać wyłączenia arbitra z tych samych powodów co sędziego sądu państwowego. Wyłączenie takie nie następuje nigdy z mocy prawa. Sąd polubowny może przeprowadzać wszelkie dowody, jednakże dla zastosowania środków przymusu musi zwracać się do sądu rejonowego. Zapis na sąd polubowny wyłącza jurysdykcję sądownictwa państwowego w danej sprawie. Postępowanie przed sądem polubownym jest jednoinstancyjne i nie obowiązuje w nim zasada jawności.

Również w karnym postępowaniu sądowym funkcjonuje zasada skargowości. Postępowanie to wszczynają się jedynie po wniesieniu przez uprawnionego oskarżyciela /publicznego lub prywatnego/ aktu oskarżenia skierowanego przeciwko oskarżonemu³⁷⁷. **Oskarżycielem publicznym jest prokurator**, a **pokrzywdzony może być oskarżycielem posiłkowym lub prywatnym**. Sąd II instancji orzeka w granicach wniosków apelacji, biorąc pod uwagę z urzędu jedynie nieważność postępowania. W postępowaniu karnym może zostać w drodze tzw. **powództwa adhezyjnego** rozstrzygnięta kwestia odpowiedzialności cywilnej za szkody wynikłe bezpośrednio z danego przestępstwa. W postępowaniu karnym przygotowawczym obowiązuje zasada **ścigania z urzędu**³⁷⁸ oraz – z pewnymi wyjątkami – **zasada legalizmu** oznaczająca obowiązek ścigania każdego przestępstwa z chwilą powzięcia o nim uprawdopodobnionej wiadomości³⁷⁹.

W procesie cywilnym w myśl **zasady dyspozycyjności** każda ze stron może rozporządzać swoimi prawami materialnymi i procesowymi, np. zmieniając żądanie lub wycofując pozew. Strony w tym postępowaniu mogą zrezygnować z rozstrzygnięcia sprawy przez sąd zawierając przed nim **ugodę**. Do ugodowego załatwienia sprawy sąd powinien dążyć w każdym etapie postępowania. W tym celu przeprowadzane jest postępowanie pojednawcze. Również w postępowaniu administracyjnym organ administracji powinien nakłaniać strony do zawarcia ugody, gdy jest ona dopuszczalna. Konieczne jest zatwierdzenie ugody postanowieniem przez organ administracyjny, jeżeli jest ona zgodna z prawem, interesem społecznym i słusznym interesem stron oraz uwzględnią stanowisko organu.

³⁷⁵ Z wyjątkiem spraw o alimenty oraz ze stosunku pracy. Strony powinny dokładnie oznaczyć przedmiot sporu albo stosunku prawnego, z którego spór powstał lub może powstać w przyszłości.

³⁷⁶ Arbitrzy nie muszą być prawnikami, a nie mogą być nimi sędziowie państwowi.

³⁷⁷ Do momentu wniesienia aktu oskarżenia osobę, przeciwko której toczy się postępowanie przygotowawcze i w stosunku do której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów, określa się mianem podejrzanego.

³⁷⁸ Z wyjątkiem przestępstw ściganych na wniosek i z oskarżenia prywatnego.

³⁷⁹ Każdy, dowiedziawszy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym prokuratora lub policję. Przeciwnieństwem jest zasada oportunistu, która pozwala na niewszczywanie postępowania, jeżeli względ na interes społeczny czyni je niecelowym.

Postępowanie administracyjne może być wszczęte na żądanie strony na skutek złożenia sporządzonego w dowolnej formie **podania** lub z urzędu, gdy przepis prawa na to pozwala. **Stroną** postępowania administracyjnego jest każdy, czyjego interesu prawnego lub obowiązku dotyczy postępowanie, albo kto żąda czynności organu ze względu na swój interes prawny lub obowiązek. Organy państwowe są obowiązane udzielać stronom w postępowaniu administracyjnym i sądowniczym informację, wyjaśnienia i wskazówek o obowiązujących przepisach prawnych. Sprawy powinny być załatwiane w formie pisemnej, a w ustnej tylko gdy przemawia za tym interes strony, a przepis prawny nie stoi temu na przeszkodzie.

2. POSTĘPOWANIE ROZPOZNAWCZE

Ustalenie **stanu faktycznego** w danej sprawie następuje na **rozprawie** poprzez **postępowanie dowodowe**³⁸⁰, w którym obowiązuje zasada **swobodnej oceny dowodów**³⁸¹. Zgodnie z nią organ stosujący prawo uznaje dowody za wiarygodne na podstawie swego przekonania, logicznego rozumowania, wiedzy i doświadczenia życiowego. W postępowaniu sądowym zazwyczaj skład sądu w myśl **zasady kolegialności** stanowią kilka osób. Rutyny w orzekaniu przez sędziów zawodowych pozwala uniknąć **zasada udziału czynnika społecznego /lawników/** w składzie orzekającym w postępowaniu karnym i z zakresu prawa pracy oraz stosunków rodzinnych³⁸². **Zasada niezawisłości sądu** nie pozwala nikomu pod rygorem odpowiedzialności karnej wpływać na decyzje sądu³⁸³. Organ procesowy w każdym postępowaniu obowiązuje **zasada obiektywizmu**, tzn. musi on wykazywać **bezbstronny** stosunek do jego uczestników³⁸⁴. Jeżeli zachodziłyby wątpliwości co do bezstronności sędziego, może on zostać wyłączony od udziału w rozpoznawaniu danej sprawy³⁸⁵. Zasada bezstronności dotyczy także

³⁸⁰ Dowodzić można jedynie twierdzenia o faktach, a nie fakty jako takie, gdyż nie można im przypisać wartości logicznej. Wyjątkowo przedmiotem dowodu może być prawo, ale tylko obce /*iura novit curial*. Ponadto podnosi się, że dowody prawnicze nie są niezawodne, jak np. wnioskowania logiczne. Prawnicy więc jedynie uzasadniają /mniej lub bardziej przekonująco/ twierdzenia o faktach.

³⁸¹ Zasada swobodnej oceny dowodów nie oznacza oceny dowolnej. Sąd musi ją uzasadnić i podlega ona kontroli instancyjnej. Przeważającą jest zasada legalnej oceny dowodów. Głosi ona, że dowody mają jedynie taką wartość w ustalaniu faktów, jaką wyznacza im ustawa, np. w średniowieczu przyznawanie się do winy uważano za królową dowodów /*confessio est regina probationum*/.

³⁸² Lawnicy pochodzą z wyborów i przy rozstrzyganiu spraw mają równe prawa z sędziami zawodowymi.

³⁸³ Odmienne jest w prokuraturze. Obowiązuje tam hierarchiczne podporządkowanie. Odnosnie prokuratury ma zastosowanie zasada niezależności w szczególności od organów administracyjnych.

³⁸⁴ Bezstronność odnosi się do sfery wewnętrznej sędziego, niezawisłość zaś dotyczy wyłączenia nacisków zewnętrznych.

³⁸⁵ Sędzia podlega wyłączeniu z mocy ustawy m.in. jeżeli sprawa dotyczy go bezpośrednio, był świadkiem czynu, brał udział w niższej instancji w wydaniu zaskarżonego orzeczenia, jest małżonkiem strony lub pokrzywdzonego albo ich przedstawicielem. Na wniosek strony lub sędziego wyłączenie sędziego może nastąpić, gdy zachodzą takie stosunki między sędzią a stroną, że mogłyby wywołać wątpliwości co do jego bezstronności.

organu w postępowaniu administracyjnym. Organ procesowy powinien bezpośrednio zetknąć się z dowodem, a ustalenia faktyczne winny być oparte na dowodach pierwotnych /**zasada bezpośredniości**/. Wśród środków dowodowych należy wymienić zeznania świadków, wyjaśnienia stron lub oskarżonego, opinie biegłych, oględziny rzeczy, dokumenty, film, fotografie, termowizję, fonoskopię, grupowe badanie krwi, wynik eksperymentu i in. **Ciężar udowodnienia** faktu spoczywa na osobie, która z tego faktu wywodzi skutki prawne. Nie wymagają udowodnienia fakty powszechnie znane /tzw. notoryjne/, znane organowi z urzędu oraz przyznane przez stronę przeciwną, jeśli nie budzą wątpliwości. Udowodnienie ułatwiają **domniemania** faktyczne i **prawne /wzruszalne lub niewzruszalne**^{387/}. Domniemania prawne to normy prawne nakazujące uznać za istniejący mimo braku udowodnienia pewien fakt, jeżeli został udowodniony inny, który z nim współwystępuje³⁸⁸. **Domniemanie faktyczne** to oparte na doświadczeniu życiowym, nauce, logice wnioskowanie o prawdziwości jednych okoliczności na podstawie innych już ustalonych³⁸⁹. Istnieją także zakazy stosowania określonych środków lub metod dowodowych³⁹⁰. W postępowaniu cywilnym obowiązuje **zasada prawdy sądowej**, co oznacza, że sąd przy ustalaniu stanu faktycznego zasadniczo ogranicza się do oceny zawioskowanych przez strony dowodów. Może jednak z urzędu dopuścić dowód nie wskazany przez strony. W postępowaniu karnym podstawą orzekania są ustalenia faktyczne zgodne z rzeczywistością /**zasada prawdy materialnej**/, co oznacza, że sąd przeprowadza dowody także z urzędu³⁹¹. Nie jest nawet związany przyznaniem się oskarżonego do winy. W toku procesu strony toczą między sobą spór /**zasada kontradyktoryjności**³⁹², a sąd powinien co do każdej istotnej kwestii

³⁸⁶ Np. domniemanie pochodzenia dziecka od męża matki, domniemanie niewinności.

³⁸⁷ Np. domniemanie zgodności wpisu w księdze wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym względem osoby, która przez czynność prawną odpłatną nabyła prawo rzeczowe w dobrej wierze.

³⁸⁸ Np. z mocy szczególnego przepisu k.c. domniemywa się, że ojcem dziecka pozamałżeńskiego jest ośmiedziesiąty pierwszy z matką dziecka nie dawniej niż w trzechsetnym, a nie później niż w sto

³⁸⁹ Np. z faktu nadania listu poleconego wnioskuję się, że dotarł on do adresata, z faktu rozmawiania sprawcy po ukraińsku domniemywa się, że jest on Ukraincem.

³⁹⁰ Nie wolno przeprowadzać dowodu z zeznań duchownego co do faktów, o których dowiedział się przy spowiedzi, jak również z zeznań obrońcy co do faktów, o których dowiedział się udzielając porady prawnej lub prowadząc sprawę. Z prawa odmowy zeznań mogą skorzystać osoby najbliższe oskarżonemu. Każdy świadek może skorzystać z prawa odmowy zeznań lub odmówić odpowiedzi na poszczególne pytania, jeżeli mogłoby to narazić na odpowiedzialność karną jego samego lub osobę mu najbliższą.

³⁹¹ **Zasada aktywności sądu** obowiązuje także w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych.

³⁹² Przeciwnieństwem jest **zasada inkwizycyjności**, która zakłada brak jawności i udziału stron w postępowaniu. Badanie sprawy należy wyłącznie do organu procesowego, który też z urzędu przeprowadza dowody. Zasada ta urzeczywistnia się w karnym **postępowaniu przygotowawczym** /śledztwie lub dochodzeniu/. Postępowanie przygotowawcze występuje **tylko w procesie karnym**. Ma ono na celu wykrycie przestępstwa i jego sprawcy, zebranie danych o osobie podejrzanego oraz zabezpieczenie dowodów. Śledztwo prowadzi prokurator w sprawach zawiłych i poważniejszych przestępstw, a dochodzenie prowadzi policja pod nadzorem prokuratora w pozostałych sprawach. Jeżeli postępowanie przygotowawcze nie dostarczyło podstaw do wniesienia aktu oskarżenia, jest **umarzane**.

wysłuchać obu stron *laudiator et altera pars*/. Zasada kontradyktoryjności nie ma zastosowania w postępowaniu administracyjnym. Organ administracyjny nie jest w nim bowiem przeciwnikiem strony, a powołany jest do obiektywnego rozstrzygnięcia. W procesie karnym oskarżony z uwagi na **zasadę prawa do obrony** może bronić się sam, jak i korzystać z pomocy obrońcy we wszystkich stadiach postępowania /może nim być jedynie adwokat³⁹³/. W znaczeniu materialnym prawo do obrony wymaga takiego kształtu procedury, który zapewni realizację zasady kontradyktoryjności. Obowiązuje także **zasada domniemania niewinności**, tzn., że oskarżonego nie uznaje się za winnego, dopóki zgodnie z prawem nie zostanie mu udowodniona wina. Wszelkie niemożliwe do wyjaśnienia wątpliwości faktyczne i prawne, w myśl **zasady in dubio pro reo**, należy tłumaczyć na korzyść oskarżonego.

Po ustaleniu stanu faktycznego konieczne jest wyszukanie właściwej, obowiązującej normy prawnej przez odnalezienie właściwych przepisów prawnych /**kwalifikacja prawną**/, dokonanie ich **wykładni** oraz podciągnięcie danej sytuacji pod hipotezę normy /**subsumpcja**/.

Kolejnym etapem stosowania prawa jest **ustalenie konsekwencji prawnych wynikających z dyspozycji normy i wydanie orzeczenia** zawierającego reguły o charakterze indywidualnym i konkretnym w jednej z dwóch form:

– ustalenie istnienia lub braku między stronami stosunku prawnego /**akty deklaratoryjne**³⁹⁴,
– stworzenie, zniesienie, zmiana między stronami stosunku prawnego /**akty konstytutywne**³⁹⁵.

Orzeczenie /decyzja/ zawiera: oznaczenie organu /sądu/, od którego pochodzi, daty i sygnatury sprawy, adresata, podstawę prawną, sentencję /rozstrzygnięcie/, uzasadnienie

Dla zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego sąd może zastosować **środki przymusu**: kary porządkowe /np. przymusowe sprawowanie świadka/, zabezpieczenie majątkowe /np. w przypadku zagrożenia karą majątkową przestępstwa/, policja sesyjna /np. wydalenie z sali rozpraw/ oraz **środki zapobiegawcze**, np. dozór policyjny, poręczenie majątkowe i społeczne, tymczasowe aresztowanie. Środkiem przymusu jest także zatrzymanie. Jest ono wynikiem ujęcia na gorącym uczynku /*in flagranti*/ lub zatrzymania przez policję. Każdy ma prawo ująć osobę na gorącym uczynku przestępstwa lub w pobliżu podjętym bezpośrednio po popełnieniu przestępstwa, jeśli zachodzi obawa ukrycia się tej osoby lub można ustalić jej tożsamość. Osobę ujętą należy niezwłocznie przekazać w ręce policji. Policja ma prawo zatrzymać osobę podejrzaną, jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełniła ona przestępstwo, a zachodzi obawa ucieczki lub ukrycia się tej osoby albo zatarcia śladów przestępstwa bądź nie można ustalić jej tożsamości.

³⁹³ Może także odmówić składania wyjaśnień oraz odpowiedzi na poszczególne pytania bez uzasadnienia swego stanowiska. Może także bronić się kłamiąc, co nie pociąga za sobą odpowiedzialności karnej.

³⁹⁴ Wywołują one skutki prawne wstecz /*ex tunc*/, a więc od chwili, kiedy dany stan zaistniał. Np. wyrok sądu w sprawie o zapłatę należności, stwierdzenie zasiedzenia lub nabycia spadku. Akt deklaratoryjny ma to znaczenie, że dopiero od chwili jego wydania można skutecznie powoływać się na swoje prawo. Akt deklaratoryjny obowiązuje do czasu zmiany prawa, na gruncie którego został wydany.

³⁹⁵ Wywołują one skutki prawne dopiero od chwili ich wydania /*ex nunc*/, np. wyrok rozwiązujący umowę, wyrok rozwodowy, decyzja administracyjna o wywłaszczeniu nieruchomości. Wzruszenie aktu konstytutywnego powoduje zmianę stanu prawnego.

faktyczne i prawne, pouczenie o przysługującym odwołaniu, podpis osoby uprawnionej. Wśród orzeczeń sądowych należy wyróżnić wyroki i postanowienia. **Wyrok** wydawany jest w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej i kończy postępowanie. **Postanowienie** wydaje sąd w kwestiach pomocniczych, procesowych, np. postanowienie o dopuszczeniu określonego dowodu lub zawieszeniu postępowania³⁹⁶. Jedynie w postępowaniu nieprocesowym postanowienie ma charakter orzeczenia kończącego sprawę.

Organ administracyjny o istocie sprawy rozstrzyga **decyzją administracyjną**, bez względu na jej konkretną nazwę w danym przypadku, np. koncesja, zezwolenie³⁹⁷.

Wyróżnia się dwa rodzaje aktów administracyjnych – **akty związane** i **akty uznaniowe** w zależności czy stosowanie prawa w procesie ich wydawania jest ściśle zdefiniowane treścią obowiązujących przepisów prawnych /legalizm/, czy też wartościami naczelnymi mają być słuszność, sprawiedliwość, celowość, skuteczność w granicach prawem określonych. Akty uznaniowe /tzw. swobodne/ w prawie administracyjnym podejmowane są w związku z tzw. uznaniem administracyjnym, co wynika z takiego uregulowania kompetencji organu przez użycie zwrotów nieostrzych³⁹⁸, że przy danym stanie faktycznym może on rozstrzygnąć sprawę w różny sposób, ale zgodnie z celem danej regulacji prawnej. Akty administracyjne swobodne na równi ze związanymi podlegają kontroli sądu administracyjnego pod względem legalności. Sąd administracyjny dokonuje własnej interpretacji zwrotów niedookreślonych. Uznaniowość organów administracyjnych ograniczają ich organy zwierzchnie przez wydawanie różnego rodzaju instrukcji i wytycznych.

W każdym postępowaniu sądowym obowiązuje także **zasada równoprawnicia stron** i **zasada jawności**³⁹⁹. Tajność dotyczy jedynie przebiegu narady i głosowania nad orzeczeniem oraz karnego postępowania przygotowawczego. **Ogłoszenie** sentencji wyroku zawsze następuje jawnie. Przewodniczący składu orzekającego ustnie przytacza najważniejsze motywy uzasadnienia rozstrzygnięcia i poucza o sposobie wniesienia środka odwoławczego.

³⁹⁶ Wyjątkowo postanowienie może kończyć postępowanie, np. odrzucenie pozwu lub umorzenie postępowania.

³⁹⁷ Postanowienia w kwestiach pomocniczych, procesowych wydaje także organ administracyjny. Organ administracyjny wydaje również **zaświadczenia** urzędowo potwierdzające istniejący lub zaistniały w przeszłości stan prawny lub faktyczny. Organ administracyjny nie może odmówić wydania stronie zaświadczenia, jeżeli dysponuje niezbędnymi przez stronę danymi, a żądający ma interes prawny. Organ winien wydać zaświadczenie bez zbędnej zwłoki, nie później niż w ciągu 7 dni. Organ administracyjny żądając zaświadczenia musi wskazać podstawę prawną. Nie może domagać się zaświadczenia, jeżeli fakty sam może ustalić na podstawie posiadanych przez siebie danych.

³⁹⁸ Np. z uwagi na interes społeczny, ważne powody.

³⁹⁹ Wyjątkowo, gdy jawność mogłaby obrażać dobre obyczaje lub ujawnić tajemnicę państwową, wyłączenie jawności jest obligatoryjne. Faktultatywnie można wyłączyć jawność, gdy chociaż jeden z oskarżonych jest nieletni. Na posiedzeniach niejawnych rozstrzygane są z reguły kwestie procesowe.

3. POSTĘPOWANIE ODWOŁAWCZE

Czynności organów państwa uważa się za ważne do czasu ich ewentualnej zmiany w postępowaniu instancyjnym /kontrolnym/. Orzeczenie I instancji staje się **prawomocne**, gdy nie przysługuje od niego żaden zwyczajny środek odwoławczy /apelacja od wyroku, zażalenie w przypadkach w ustawie przewidzianych od postanowienia/, tzn. wydano już decyzję w drugiej instancji bądź strony nie wniosły środka odwoławczego w terminie. W postępowaniu cywilnym jednak orzeczenie sądu II instancji nie jest jeszcze prawomocne. Sprawa kończy się dopiero po upływie terminu do złożenia kasacji lub po jej odrzuceniu. W postępowaniu karnym kasacja jest nadzwyczajnym środkiem odwoławczym, tzn. przysługuje od orzeczeń już prawomocnych. Wyrok prawomocny ma **powagę rzeczy osądzonej** /*res iudicata*/, co oznacza, że pomiędzy tymi samymi stronami w tej samej sprawie i na tej samej podstawie prawnej nie może toczyć się ponownie postępowanie /*ne bis in idem*/.

Apelację wnosi się do sądu drugiej instancji za pośrednictwem sądu, który wydał zaskarżone orzeczenie, w terminie zawitym 14 dni od otrzymania wyroku z uzasadnieniem⁴⁰⁰. Wniesienie apelacji wstrzymuje wykonanie wyroku. Podstawę apelacji mogą stanowić: naruszenie prawa materialnego przez błędną wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie, uchybienia procesowe mogące wpłynąć na wynik sprawy, niewyjaśnienie wszystkich okoliczności faktycznych, nowe fakty i dowody, nieważność postępowania. **Nieważność postępowania** cywilnego zachodzi, gdy droga sądowa była niedopuszczalna, strona nie miała zdolności sądowej lub procesowej, sprawa została wcześniej osądzona, w rozpoznaniu sprawy brał udział sędzia wyłączony z mocy ustawy, strona została pozbawiona możliwości obrony swych praw, sąd rejonowy orzekł w sprawie, w której właściwy jest sąd okręgowy bez względu na wartość przedmiotu sporu. Jedynie w postępowaniu cywilnym sąd rozpoznaje sprawę w granicach apelacji. W granicach zaskarżenia bierze jednak z urzędu pod uwagę nieważność postępowania. W postępowaniu karnym i administracyjnym organ odwoławczy bada wszystkie nieprawidłowości orzeczenia I instancji niezależnie od postawionych zarzutów. W postępowaniu apelacyjnym nie można orzec na niekorzyść strony wnoszącej apelację, chyba że strona przeciwna również zaskarżyła orzeczenie /*zakaz reformationis in peius*⁴⁰¹/. Strona przegrywająca sprawę cywilną obowiązana jest pokryć koszty procesu.

Od orzeczeń drugiej instancji kończących postępowanie w sprawie przysługuje ze względu na zasadę **nadzoru judykacyjnego /orzeczniczego/ Sądu Najwyższego** kasacja do SN dla kontroli legalności, czyli zgodności z prawem materialnym i procesowym, wydanego orzeczenia. Można zarzucić w sprawach cywilnych błędną wykładnię bądź

⁴⁰⁰ W terminie zawitym siedmiu dni od ogłoszenia sentencji orzeczenia strona może złożyć wniosek o sporządzenie uzasadnienia. Jeżeli chce zaskarżyć orzeczenie, to musi złożyć taki wniosek. Z urzędu uzasadnia się jedynie wyroki, co do których wniesiono zdanie odrębne /*tzw. votum separatum*/. Sąd II instancji wyrok uzasadnia z urzędu.

⁴⁰¹ Jeżeli jednak wniesiono środek odwoławczy na niekorzyść oskarżonego, to może spowodować on orzeczenie na jego korzyść.

niewłaściwe zastosowanie prawa, a w karnych – rażące naruszenie prawa, jeżeli mogło ono mieć istotny wpływ na treść orzeczenia. Sąd kasacyjny nie orzeka co do istoty sprawy. Jedynie w postępowaniu cywilnym sąd kasacyjny może wydać orzeczenie reformatoryjne. W postępowaniu kasacyjnym nie jest dopuszczalne powołanie nowych faktów i dowodów. **Kasację** rozpoznaje SN w granicach zaskarżenia, jedynie nieważność postępowania cywilnego bierze pod uwagę z urzędu. Przy wnoszeniu kasacji obowiązuje przymus adwokacki, tzn. powinna ona być wniesiona przez adwokata lub radcę prawnego. Wnosi się ją do sądu, który wydał zaskarżone orzeczenie w terminie miesięcznym od dnia jego doręczenia. Istnieją ograniczenia we wnoszeniu kasacji. Kasacja w postępowaniu cywilnym nie przysługuje z uwagi na niewielką wartość przedmiotu sporu, w sprawach o alimenty, o czynsz najmu lub dzierżawy, o naruszenie posiadania. Przepisy uzależniają przyjęcie przez SN wniosku o kasację w sprawach cywilnych od decyzji jednego sędziego. Można odmówić rozpatrzenia kasacji, jeśli w sprawie nie występuje istotne zagadnienie prawne, gdy nie ma potrzeby dania wykładni przepisu budzącego wątpliwości lub kasacja jest oczywiste bezasadna. Od decyzji sędziego o odrzuceniu wniosku o kasację nie ma odwołania. W sprawach karnych kasacja nie może być wniesiona wyłącznie z powodu niewspółmierności kary, kasację na korzyść można wnieść jedynie w razie skazania oskarżonego za przestępstwo na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania, a kasację na niekorzyść jedynie w razie uniewinnienia oskarżonego albo umorzenia postępowania z przyczyny znikomej szkodliwości czynu czy też niepodlegania karze przez sprawcę oraz z powodu niepoczytalności sprawcy.

Podważenie orzeczeń prawomocnych następuje przez rewizję nadzwyczajną bądź wznowienie postępowania. Skargę o **wznowienie postępowania** można wnieść w ciągu trzech miesięcy od dnia, w którym strona dowiedziała się o okolicznościach mogących stanowić podstawę skargi, np. gdy wyjdą na jaw nowe fakty lub dowody mogące mieć wpływ na wynik sprawy lub jeżeli w związku z postępowaniem dopuszczono się przestępstwa. Skargi tej nie można wnieść później niż w ciągu pięciu lat od uprawomocnienia się wyroku.

Rewizję nadzwyczajną do SN mogą wnieść Minister Sprawiedliwości, Pierwszy Prezes SN, Prezes NSA i RPO jedynie w przypadku rażącego naruszenia prawa lub interesu RP.

W postępowaniu administracyjnym **odwołanie** wnoszone od decyzji administracyjnej nie musi spełniać szczególnych wymogów co do treści lub formy⁴⁰². Wystarczy wyrażenie przez stronę niezadowolona z wydanej decyzji w terminie 14 dni od jej doręczenia. Odwołanie wnosi się za pośrednictwem organu I instancji. Jedynie zażalenie na niezatwierdzenie sprawy w terminie wnosi się bezpośrednio do organu odwoławczego. Organami odwoławczymi są organy administracyjne II instancji, a dla decyzji wydanych w I instancji przez samorządy w sprawach należących do ich zadań własnych – samo-

⁴⁰² Na postanowienie służy stronie **zażalenie**. Wnosi się je w terminie 7 dni za pośrednictwem organu, który wydał zaskarżone postanowienie.

raadowe kolegia odwoławcze, zaś dla decyzji wydanych przez organy samorządu w sprawach zadań z zakresu administracji rządowej – wojewodowie. Właściwi ministrowie rozpatrują odwołania od decyzji wydanych w I instancji przez wojewodę. Od decyzji wydanych w I instancji przez naczelne organy administracji państwowej/np. ministrów/ nie przysługuje odwołanie, a można się jedynie zwrócić z wnioskiem o ponowne rozpatrzenie sprawy. Sprawę, która nie wymaga przeprowadzenia postępowania wyjaśniającego organ administracji winien zatwierdzić bez zbędnej zwłoki, natomiast w przypadku konieczności przeprowadzenia postępowania dowodowego, jak również w postępowaniu odwoławczym, sprawa winna być zatwierzona w ciągu miesiąca. Sprawy szczególnie skomplikowane powinny być zatwierzone nie później niż w ciągu 2 miesięcy. Decyzję, która nie może być zaskarżona z uwagi na to, że zapadło rozstrzygnięcie w II instancji lub upłynął termin do wniesienia odwołania określa się mianem **decyzji ostatecznej**⁴⁰³. Organ odwoławczy nie może zmienić zaskarżonej decyzji na niekorzyść strony, która wniosła odwołanie, chyba że rażąco narusza ona prawo lub interes społeczny. **Nieważność decyzji administracyjnej** zachodzi, gdy: wydana została z naruszeniem przepisów o właściwości, bez podstawy prawnej lub z rażącym naruszeniem prawa; dotyczy sprawy poprzednio rozstrzygniętej inną decyzją ostateczną; została skierowana do osoby nie będącej stroną w sprawie; była niewykonalna w dniu jej wydania i jej niewykonalność ma trwały charakter; w razie wykonania wywołałaby czyn zagrożony karą.

Po wyczerpaniu środków zaskarżenia, które służyły skarżącemu przed organem właściwym w sprawie może on w terminie 30 dni⁴⁰⁴ od doręczenia rozstrzygnięcia wnieść skargę do sądu administracyjnego. Skargę tę można wnieść również na bezczynność organu administracji. Skargę do sądu administracyjnego wnosi się za pośrednictwem organu, którego działanie lub bezczynność są przedmiotem skargi. Organ, którego działanie lub bezczynność zaskarżono może uwzględnić skargę w całości do dnia rozpoczęcia rozprawy. Przed sądem administracyjnym pozycja organu i strony się wyrównuje, a postępowanie przybiera cechę kontradyktoryjności. Sąd administracyjny orzeka stosując kryterium legalności. Od wydanego przez wojewódzki sąd administracyjny wyroku lub postanowienia kończącego postępowanie w sprawie, jeżeli przepis szczególny inaczej nie stanowi, przysługuje skarga kasacyjna do NSA. Skarga kasacyjna powinna być sporządzona przez adwokata lub radcę prawnego. Wnosi się ją do sądu, który wydał zaskarżony wyrok lub postanowienie, w terminie 30 dni od dnia doręczenia stronie odpisu orzeczenia z uzasadnieniem. NSA rozpoznaje sprawę w granicach skargi kasacyjnej, bierze jednak z urzędu pod uwagę nieważność postępowania.

⁴⁰³ Można ją wzruszyć jedynie przez wznowienie postępowania lub stwierdzenie nieważności decyzji.

⁴⁰⁴ Prokuratorowi i RPO przysługuje termin 6 miesięcy.

4. POSTĘPOWANIE WYKONAWCZE

Wykonanie decyzji przekazane jest innemu organowi, np. egzekucję cywilną od wniosek wierzyciela i opierając się na informacjach o majątku dłużnika otrzymanych od wierzyciela przeprowadza **komornik** pod nadzorem sądu. Karę pozbawienia wolności wykonuje administracja zakładu karnego, zaś organem egzekucyjnym należności pieniężnych w postępowaniu administracyjnym jest organ finansowy⁴⁰⁵. W postępowaniu cywilnym wykonawczym do przeprowadzenia egzekucji potrzebny jest **tytuł egzekucyjny** /np. prawomocne orzeczenie sądowe, ugoda sądowa, wyrok sądu polubownego, wyciąg z ksiąg banku⁴⁰⁶/, który po nadaniu mu klauzuli wykonalności staje się **tytułem wykonawczym**. Sąd państwowy odmawia wydania klauzuli wykonalności, np. wyrokowi sądu polubownego, jeśli ten uchybia praworządności lub zasadom współżycia społecznego. Egzekucja może dotyczyć świadczeń pieniężnych lub świadczeń niepieniężnych. Egzekucja świadczeń pieniężnych może kierować się do ruchomości, nieruchomości, rachunku bankowego, wynagrodzenia za pracę i innych wierzitelności. Egzekucja świadczeń niepieniężnych polega na wymuszeniu na dłużniku określonego zachowania, np. wydania rzeczy lub opuszczenia lokalu. W tym celu można zastosować, np. grzywnę.

LITERATURA

- Balicka R., Jabłoński M., Materiały do prawa konstytucyjnego – tabele, schematy, orzecznictwo. C. H. Beck, Warszawa 1999.
- Banaszak B., Preisner A., Prawo konstytucyjne – wprowadzenie, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1996.
- Boć J., Prawo administracyjne, Kolonia Limited 2001.
- Borucka-Arctowa M., Woleński J., Wstęp do prawoznawstwa, Wyd. UJ., Kraków 1997.
- Buchala K., Cwiakalski Z., Szweczyk M., Zoll A., Komentarz do Kodeksu karnego – część ogólna, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1994.
- Buchala K., Zoll A., Kodeks karny – część ogólna. Komentarz do art. 1-116 Kodeksu karnego, Zakamycze, Kraków 1998.
- Buchala K., Zoll A., Polskie prawo karne, Wyd. Prawnicze PWN, Warszawa 1997.
- Cieślak Z., Jagielski J., Lang J., Szubiakowski M., Wierzbowski M., Wiktorska A., Prawo administracyjne, Wyd. PWN, Warszawa 2000.
- Czachórski W., Zobowiązania – zarys wykładu, Wyd. Prawnicze PWN, Warszawa 1999.
- Ćwierz – Matysiak B., Wprowadzenie do prawa dla ekonomistów, Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 1999.
- Dietrich M., Namysłowska B., Kodeks karny – repetytorium, C. H. Beck, Warszawa 1999.
- Dietrich M., Namysłowska B., Prawo karne – część ogólna, C. H. Beck, Warszawa 1998.
- Ehrlich S., Wstęp do nauki o państwie i prawie, PWN, Warszawa 1979.
- Gajda J., Gawlik Z., Podstawy prawa cywilnego – część ogólna, Wyd. Prawnicze PWN, Warszawa 1999.
- Gardocki L., Prawo karne, C. H. Beck, Warszawa 1999.
- Garlicki L., Polskie prawo konstytucyjne – zarys wykładu, Liber, Warszawa 1998.
- Gnela B., Jachimowska – Jaskólska L., Koczanowski J., Żabiński Z., Żuławska Cz., Zarys prawa gospodarczego dla ekonomistów, Wyd. AE w Krakowie, Kraków 1999.
- Gnela B., Koczanowski J., Żabiński Z., Żuławska Cz., Encyklopedia prawa dla ekonomistów, Wyd. AE w Krakowie, Kraków 1998.
- Jabłońska-Bonca J., Materiały do studiowania podstaw prawa, Miscellanea, Koszalin 1994.
- Jabłońska-Bonca J., Wstęp do nauk prawnych, Poznań 1996.

⁴⁰⁵ Obowiązki o charakterze niepieniężnym egzekwuje organ administracji, który wydał decyzję w I instancji.

⁴⁰⁶ Bank jako wierzyciel ma szczególne uprawnienia z mocy ustawy Prawo bankowe.

- Jablńska - Bonca J., Podstawy prawa dla ekonomistów, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 2000.
- Jamróz A. (red.), Wstęp do nauk prawnych, Temida 2, Białystok 1999.
- Jamróz A., Demokracja, Temida 2, Białystok 1999.
- Korybski A., Leszczyński L., Pieniążek A., Wstęp do prawoznawstwa, Morspol, Lublin 2000.
- Korycki S., Kuciński J., Trzciniński Z., Zaborowski J., Zarys prawa, LexisNexis, Warszawa 2002.
- Kowalski J., Lamentowicz W., Winczorek P., Teoria państwa i prawa, PWN, Warszawa 1986.
- Król M., Słownik demokracji, Res Publica, Warszawa 1991.
- Kufel J., Siuda W., Prawo gospodarcze dla ekonomistów, Scriptum, Poznań 1998.
- Kuźstra E., Wstęp do nauk o państwie i prawie, TNOiK, Toruń 1997.
- Lang W., Wróblewski J., Zawadzki S., Teoria państwa i prawa, PWN, Warszawa 1980.
- Leoński Z., Zarys prawa administracyjnego, Wyd. Prawn. PWN, Warszawa 2000.
- Lewandowski J., Elementy prawa, WSiP, Warszawa 1998.
- Łopatka A., Encyklopedia prawa, WSiP, Warszawa 1998.
- Łukosz T., Prawo dla ekonomistów, Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 1998.
- Marek A., Prawo karne, C. H. Beck, Warszawa 2000.
- Morawski L., Wstęp do prawoznawstwa, TNOiK, Toruń 1999.
- Nowacki J., Tobor Z., Wstęp do prawoznawstwa, Naukowa Oficyna Wydawnicza, Katowice 1998.
- Pyziak-Szafnicka M., Robaczyński W., Elementarny kurs prawa cywilnego, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1999.
- Radwański Z., Panowicz - Lipska J., Zobowiązania - część szczegółowa, C. H. Beck, Warszawa 1998.
- Radwański Z., Prawo cywilne - część ogólna, C. H. Beck, Warszawa 1999.
- Radwański Z., Zobowiązania - część ogólna, C. H. Beck, Warszawa 1997.
- Redelbach A., Wróblewska S., Zieliński Z., Zarys teorii państwa i prawa, PWN, Warszawa 1992.
- Redelbach A., Wstęp do prawoznawstwa, TNOiK, Toruń 1999.
- Rot H., Wstęp do nauk prawnych, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1993.
- Sarkowicz R., Stelmach J., Teoria prawa, Wyd. UJ, Kraków 1998.
- Samecki P. (red.), Prawo konstytucyjne RP, C. H. Beck, Warszawa 1999.
- Seidler R., Elementy prawa, Empi, Poznań 1999.
- Seidler G., Groszyk H., Malarezyk J., Pieniążek A., Wstęp do nauki o państwie i prawie, Morspol, Lublin 1996.
- Siuda W., Elementy prawa dla ekonomistów, Scriptum, Poznań 1998.
- Skrzydło W., Ustrój polityczny RP w świetle Konstytucji z 1997 r., Zakamycze, Kraków 1998.
- Stawecki T., Winczorek P., Wstęp do prawoznawstwa, C. H. Beck, Warszawa 1998.
- Tokarczyk R., Współczesne doktryny polityczne, Zakamycze, Kraków 1999.
- Tuleja P. (red.), Prawo konstytucyjne, C. H. Beck, Warszawa 1995.
- Ura E., Ura E., Prawo konstytucyjne, Wyd. Prawn. PWN, Warszawa 2000.
- Waltoś S., Proces karny - zarys systemu, Wyd. Prawnicze PWN, Warszawa 1998.
- Winczorek P., Wstęp do nauki o państwie, Wyd. Prawnicze PWN, Warszawa 1995.
- Winczorek P., Wstęp do nauki o prawie, Liber, Warszawa 1998.
- Wojaszczyk K. A., Compendium wiedzy o państwie współczesnym, Liber, Warszawa 1998.
- Wolter A., Ignatowicz J., Stefanik K., Prawo cywilne. Zarys części ogólnej, Wyd. Prawnicze PWN, Warszawa 1996.
- Wróblewska S., Zieliński M., Zasady techniki prawodawczej, Komentarz, Warszawa 1997.
- Wróblewski S., Zieliński Z., Zarys teorii prawa, *Ars boni et aequi*, Poznań 1997.
- Wróblewski J., Zasady tworzenia prawa, PWN, Warszawa 1989.

- Wróblewski J., Rozumienie prawa i jego wykładnia, Ossolineum, Wrocław 1990.
- Zmierczak M., Wróblewska S. (red.), Compendium wiedzy o społeczeństwie, państwie i prawie, PWN, Warszawa - Poznań 1999.
- Żuławska Cz., System terytorialnych wspólnot samorządowych i rządowej administracji publicznej, Wyd. AE w Krakowie 1998.
- WYKAZ WYBRANYCH AKTÓW NORMATYWNYCH**
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. sprost.)
- Kodeks cywilny - ustawa z dn. 18 maja 1964 r. (Dz.U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.)
- Kodeks karny - ustawa z dn. 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.)
- Kodeks postępowania administracyjnego - ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. (t.j. Dz.U. z 2000 r., Nr 98, poz. 1071 z późn. zm.)
- Kodeks postępowania cywilnego - ustawa z dn. 17 listopada 1964 r. (Dz.U. z 1964 r. Nr 43, poz. 296 z późn. zm.)
- Kodeks postępowania karnego - ustawa z dn. 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.)
- Kodeks pracy - ustawa z dn. 26 czerwca 1974 r. (t.j. Dz.U. z 1998, Nr 21, poz. 94 z późn. zm.)
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy - ustawa z dn. 25 lutego 1964 r. (Dz.U. z 1964 r. Nr 9, poz. 59 z późn. zm.)
- O działach administracji rządowej - ustawa z 4 września 1997 r. (t.j. Dz.U. z 1999 r. Nr 82, poz. 928 z późn. zm.)
- O działalności ubezpieczeniowej - ustawa z 28 lipca 1990 r. (t.j. Dz.U. z 1996 r. Nr 11, poz. 62 z późn. zm.)
- O finansach publicznych - ustawa z 26 listopada 1998 r. (Dz.U. z 1998 r. Nr 155, poz. 1014 z późn. zm.)
- O Krajowej Radzie Sądownictwa - ustawa z 27 lipca 2001 r. (Dz.U. z 2001 r. Nr 100, poz. 1082.)
- O Krajowym Rejestrze Sądowym - ustawa z 20 sierpnia 1997 r. (t.j. Dz.U. z 2001 r. Nr 17, poz. 209 z późn. zm.)
- O księgach wieczystych i hipotece - ustawa z 6 lipca 1982 r. (t.j. Dz.U. z 2001 r. Nr 124, poz. 1361 z późn. zm.)
- O Najwyższej Izbie Kontroli - ustawa z 23 grudnia 1994 r. (t.j. Dz.U. z 2001 r. Nr 85, poz. 937 z późn. zm.)
- O Narodowym Banku Polskim - ustawa z 29 sierpnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 140, poz. 938 z późn. zm.)
- O partiach politycznych - ustawa z 27 czerwca 1997 r. (t.j. Dz.U. z 2001 r. Nr 79, poz. 857 z późn. zm.)
- O prawie autorskim i prawach pokrewnych - ustawa z 4 lutego 1994 r. (t.j. Dz.U. z 2000 r. Nr 80, poz. 904 z późn. zm.)
- O radiofonii i telewizji - ustawa z 29 grudnia 1992 r. (t.j. Dz.U. z 2001 r. Nr 101, poz. 1114.)
- O Radzie Ministrów - ustawa z 8 sierpnia 1996 r. (t.j. Dz.U. z 1999 r. Nr 82, poz. 929 z późn. zm.)
- O Rzeczniku Praw Obywatelskich - ustawa z 15 lipca 1987 r. (t.j. Dz.U. z 2001 r. Nr 14, poz. 147.)
- O samorządzie gminnym - ustawa z 8 marca 1990 r. (t.j. Dz.U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1591.)

- O samorządzie powiatowym – ustawa z 5 czerwca 1998 r. (t.j. Dz.U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1592 z późn. zm.)
- O samorządzie województwa – ustawa z 5 czerwca 1998 r. (t.j. Dz.U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1590 z późn. zm.)
- O Sądzie Najwyższym – ustawa z 20 września 1984 r. (Dz.U. z 1994 r. Nr 13, poz. 48 z późn. zm.)
- O Trybunale Konstytucyjnym – ustawa z 1 sierpnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 102, poz. 643 z późn. zm.)
- O Trybunale Stanu – ustawa z 26 marca 1982 r. (t.j. Dz.U. z 1993 r. Nr 38, poz. 172 z późn. zm.)
- O wyborze Prezydenta RP – ustawa z 27 września 1990 r. (t.j. Dz.U. z 2000 r. Nr 47, poz. 544.)
- O zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów – ustawa z 6 grudnia 1996 r. (Dz.U. z 1996 r. Nr 149, poz. 703 z późn. zm.)
- Ordynacja wyborcza do Sejmu RP i do Senatu RP – ustawa z 12 kwietnia 2001 r. (Dz.U. z 2001 r. Nr 46, poz. 499 z późn. zm.)
- Prawo bankowe – ustawa z 29 sierpnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 140, poz. 939 z późn. zm.)
- Prawo działalności gospodarczej – ustawa z 19 listopada 1999 r. (t.j. Dz.U. z 1990 r. Nr 101, poz. 1178 z późn. zm.)
- Prawo o ustroju sądów powszechnych – ustawa z 27 lipca 2001 r. (Dz.U. z 2001 Nr 98, poz. 1070 z późn. zm.)
- Regulamin Sejmu – uchwała Sejmu RP z 30 lipca 1992 r. (t.j. Mon. Pol. z 1998 r. Nr 44, poz. 618 z późn. zm.)
- Regulamin Senatu – uchwała Senatu RP z 23 listopada 1990 r. (t.j. Mon. Pol. z 2000 r. Nr 8, poz. 170 z późn. zm.)

INDEKS

Indeks zawiera wyfluszczone w tekście terminy i zwroty

A abolicja 74 abstrakcyjność normy prawnej 13 administracja – działania władcze i niewładcze 78 – sfera zewnętrzna i wewnętrzna 78 agencyjna umowa 143 akcje – imienne 171 – na okaziciela 171 – uprzywilejowane 171 – zwykłe 171 akt normatywny 13, 19 akt notarialny 99 akt oskarżenia 236 akt prawny 37 – deklaratoryjny 239 – konstytutywny 239 ogłoszenie 21 – uznaniowy 240 – wejście w życie 20, 21 – zasięg 25 – związany 240 aktualnego prawodawcy teoria 31 amnestia 74 analogia – <i>iuris</i> 34 – <i>legis</i> 34 anatomizm 124	część składowa 111 czyn niedozwolony 121 czyn zabroniony – znamiona 198 czynności prawne 96 – abstrakcyjne 98 – dwustronne 97 – elementy 100 – formy 98, 99 – jednostronne 97 – kausalne 98 – konsensualne 98 – nieodpłatne 98 – uchwały 96 – powiernicze 102 – przysparzające 97 – realne 98 – rozporządzające 97 – odpłatne 98 – wzajemne 97 – zobowiązujące 97 czynny zal – skuteczny 206, 209 – skuteczny 206, 208 – czynny 37 D dalszego działania ustawy dawnej zasada 21 darowizna umowa 136 decyzja administracyjna 240 – nieważność 243 – ostateczna 243

- delegacja 77
delegacja ustawowa 24, 27
delegalizacja partii politycznej 66
delikt konstytucyjny 86
demokracja
– bezpośrednia 61
– pośrednia 62
depozyt sądowy 125
desuetudo 26
dewolucja 77
dług 121
dłużnik 121
dobro prawne 199
dokonanie 204
doktryny polityczne 64, 65
domniemania niewinności
zasada 239
domniemanie
– faktyczne 238
– niewzruszalne 23
– prawne 238
– wzruszalne 238
dostawy umowa 135
dozwolona krytyka 212
dozwolona samopomoc 213
dozwolone ryzyko 212
dyrektywy interpretacyjne
27, 29
dyrektywy wykładni 30
dyspozycja normy prawnej
14
dyspozycyjności zasada 236
działalność gospodarza 162
działanie w ramach
uprawnnień i obowiązków
212
dzicieobójstwo 221
dziedziczenie
– ustawowe 153
– zrzeczenie się 154
dziennik promulgacyjny 21
Dziennik Ustaw 21
dżierzawy umowa 139
dzierżenie 120
- E**
eksces
– ekstensywny 210, 211
– intensywny 210, 211
– przekroczenie granic 210
ekskulpacyjne okoliczności
130
eksoneracyjne okoliczności
130
eksterminacja 218
epizodyczne prawo 20
Europejski Trybunał Spra-
- wiedliwości 45
eutanazja 221
- F**
fakty prawne 36
fałsz
– intelektualny dokumentu
229
– pieniężna 190
kara umowna 101
kara
– grzywny 216
– nadzwyczajne złagodzenie
216
– ograniczenia wolności 216
– pozbawienia wolności 216
– wymiar 217
karalność przestępstwa
– ustanie 218
karcenie dzieci 213
karygodność 199
kasacja 242
kazirodztwo 224
klauzula
– generalna 17
klauzule zaporowe 63
kluby poselskie 69
kodyfikacja 17
kohabitacja 74
koligalności zasada 237
kolizja obowiązków 212
kolizje przepisów prawnych
w przestrzni 36
Kola poselskie 69
Komisja Europejska 44
Komisja rewizyjna 172
komisje sejmowe 68
komisu umowa 144
komornik 244
komparatystyka prawnicza
30
kompensacja 124
komunizm 65
koncesja 163
konfederacja 49
konfuzja 125
konkurencji zakaz 190
konserwatyzm 64
konstytucja 22
konsultacja ludowa 61
kontradiktoryjności zasada
238
kontrasygnata 74
kontraty 209
Konwent Seniorów 68
kradzież 230
kradzież rozbójnicza 230
Krajowa Rada Radiofonii i
- wiedliwości 45
eutanazja 221
- F**
fakty prawne 36
fałsz
– intelektualny dokumentu
229
– pieniężna 190
kara umowna 101
kara
– grzywny 216
– nadzwyczajne złagodzenie
216
– ograniczenia wolności 216
– pozbawienia wolności 216
– wymiar 217
karalność przestępstwa
– ustanie 218
karcenie dzieci 213
karygodność 199
kasacja 242
kazirodztwo 224
klauzula
– generalna 17
klauzule zaporowe 63
kluby poselskie 69
kodyfikacja 17
kohabitacja 74
koligalności zasada 237
kolizja obowiązków 212
kolizje przepisów prawnych
w przestrzni 36
Kola poselskie 69
Komisja Europejska 44
Komisja rewizyjna 172
komisje sejmowe 68
komisu umowa 144
komornik 244
komparatystyka prawnicza
30
kompensacja 124
komunizm 65
koncesja 163
konfederacja 49
konfuzja 125
konkurencji zakaz 190
konserwatyzm 64
konstytucja 22
konsultacja ludowa 61
kontradiktoryjności zasada
238
kontrasygnata 74
kontraty 209
Konwent Seniorów 68
kradzież 230
kradzież rozbójnicza 230
Krajowa Rada Radiofonii i

- Telewizji 88, 89
Krajowa Rada Sądownictwa
84
kredytowa umowa 149
krzywda moralna 127
księgi wieczyste 118
kurator 107
kwalifikacja prawna 239
- L**
leasingu umowa 140
legalizmu zasada 236 /w
procesie karnym/
legalizmu zasada 53 /w/
prawie konstytucyjnym/
legislacyjne postępowanie
70
liberalizm 64
licencja
– niewyłączna 177
– otwarta 177
– pełna 177
– przymusowa 177
luki w prawie – rodzące 33
- Ł**
łapownictwo 226
- M**
małżeństwo
– zawarcie 156
mandat poselski 67
Marszałek Sejmu 68
marszałek województwa 82
materia konstytucyjna 22
materia ustawowa 23
merytoryczna reguła 35
mienienie 112
Międzynarodowy Trybunał
Sprawiedliwości 42
Monitor Polski 21
moralność 11
- N**
Naczelny Sąd Administra-
cyjny 83
nadużycie zależności 224
nadużycie zaufania 231
nadzór judykacyjny SN 241
nagłówek 19
najmu umowa 137
Najwyższa Izba Kontroli 87
– kryteria kontroli 87
Narodowy Bank Polski 90
naród 61
naruszenie miru domowego
223
naturalizacja 48
- neoliberalizm 65
niedzialania prawa wstecz
zasada 55
nienależne świadczenie 121
niepoczytalność 213
nietykalność poseselska 67
nieważność
– bezwzględna 102
– względna 102
niezawisłości sądu zasada
83, 237
nominalizmu zasada 123
norma prawna 12
– dozwalająca 14
– kompetencyjna 14
– nakazująca 14
– rodząca 14, 15, 16
– sankcjonowana 15
– sankcjonująca 15
– zakazująca 14
norma
– jednostkowa 13
– ogólna 13
normatywizm 61
normy religijne 19
nowelizacja 20
nullum crimen sine lege
zasada 198
nullum crimen, nulla poena
sine lege zasada 54
- O**
o dzieło umowa 142
objektywizm zasada 237
oblat 103
obligacyjny stosunek 121
obowiązki obywatelskie 59
obrona konieczna 209
obywatelstwo polskie
– sposoby nabycia 48
ochrony praw dobrze naby-
tych zasada 56
odkupu prawo 132
odnowienie 124
odpowiedzialności odszko-
dowawczej państwa zasada-
53
odpowiedzialność karna 195
odpowiedzialności pracowni-
cza
– dyscyplinarna 181
– materialna 191
odpowiedzialność rządu
– konstytucyjna /prawa/ 72
– polityczna 72, 76
odpowiedzialność cywilna
– deliktowa 127
– kontraktowa 125
- osobistym majątkiem 126
– rzeczowa 126
– solidarna 126, 127
odprawa 188
odstąpienia od umowy
prawo 101
błąd 102
odstępne 101
odszkodowanie 128
odwołanie 242
oferta 103
ogłoszenia 104
okoliczności
– wyłączające bezprawność
209
– wyłączające przestępność
209
– wyłączające winę 213
opcja 49
opiekun 107
opóźnienie 125
organ państwowy 49
– podziały 49
Organizacja Narodów Zjed-
noczonych 42
organy administracji pu-
blicznej
– podziały 77
orzeczenie 239
oskarżony 236
oskarżyciel
– publiczny 236
– posilkowy 236
osoby prawne
– majątek 95
– organy 95
– siedziba 95
– tryb powstawania 94
– typu zakładowego 95
– typu korporacyjnego 95
ostateczna potrzeba 212
oszustwo 230
– kapitałowe 231
– komputerowe 230
– ubezpieczeniowe 231
oświadczenie woli 98
– wyrażne 98
– konkludentne 98
– wykładnia 100
– wady 101
oznaczenia geograficzne 178
- P**
pacta sunt servanda zasada
57, 122
państwa prawnego zasada 65
państwo 48
Państwowa Komisja Wybor-

- cza 64
 Parlament Europejski 44
 partie polityczne 64
 paserstwo 231
 – niemysłowe 231
 patenty 175
 pełnomocnictwo 107
 – domniemane 108
 – łączne 107
 – ogólne 107
 – rodzaje 107
 – szczególne 107
 posłaniec 107
 pełnomocnik procesowy 235
 permanentny tryb obrad 69
 pierwokupni prawo 132
 piractwo 222
 pismo ogólne 24
 plebiscyt 61
 płatna protekcja 226
 poczytalność ograniczona 214
 podanie 237
 podstawa prawna 19
 podstęp 103
 podziału władz zasada 52
 podżeganie 207
 pokrewne prawa 183
 pokrzywdzony 236
 pokwitowanie 124
 polecenie 155
 pomocnictwo 208
 poplecenictwo 227
 poręczenia umowa 150
 posiadanie 119
 – samoistne 119
 – zależne 119
 postanowienie 240
 postępowanie
 – dowodowe 237
 – nieprocesowe 234
 – nieważność 241
 – procesowe 234
 – rozpoznawcze 234
 – wznowienie 242
 potrącenie 124
 powaga rzeczy osądzonej 241
 powinowactwo 158
 powód 39
 powództwo 39
 – adhezyjne 236
 – wzajemne 235
 powszechności wyborów zasada 62
 pozew 39, 235
 pozwany 40, 235
 pozomność oświadczenia
- woli 102
 pożyczki umowa 136
 pożyczki prawa 112
 pożyczki rzeczy
 – naturalne 111
 – cywilne 111
 pracodawca 185
 pracownik 185
 pracy stosunek
 – nawiązanie 184
 – rozwiązanie 185, 186, 187
 pranie brudnych pieniędzy 232
 prawa człowieka i obywatela 58
 – ograniczenia 59
 – podział 58, 59
 – środki ochrony 59, 60
 prawa do obrony zasada 239
 prawdy materialnej zasada 238
 prawdy sądowej zasada 238
 prawo autorskie 180
 – majątkowe 180
 – osobiste 180
 prawo kształtujące 39
 prawo miejscowe 25
 prawo natury 17
 prawo ochronne 177
 prawo podmiotowe 37
 – nadużycie 39
 – rodzaje 38, 39
 – sposoby nabycia 38
 prawo przedmiotowe 38
 prawo z rejestracji 177
 prawo
 – administracyjne 45
 – cywilne 46
 – europejskie 43
 – formalne 41
 – finansowe 46
 – karne 47
 – konstytucyjne 45
 – materialne 41
 – międzynarodowe publicz-
 ne 41
 – międzynarodowe prywatne 46
 – prasy 47
 – publiczne 41
 – prywatne 41
 – procesowe 41, 47
 – ustrojowe 41
 – wewnętrzne 41
 prawomocność orzeczenia 241
 praworzędności zasada 51
 preambula 19

- wzorów przemysłowych 179
 reklamy 104
 rena odszkodowawcza 128
 repatriacja 49
 republikańskiej formy pań-
 stwa zasada 72
 restytucja naturalna 128
 rewizja nadwyzczajna 242
 rękojmia za wady 133
 rokowania 103
 roszczenia 39
 – niezapelné /naturalne/ 109
 – negatoryjne 109, 115
 – petytoryjne 115
 – posesoryjne 120
 – windykacyjne 109, 115
 rozbój 230
 rozkaz 215
 rozporządzenie 24
 rozporządzenie z mocą
 ustawy 23
 rozprawa 237
 rozwój 160
 równości wobec prawa
 zasada 51
 równości wyborów zasada 63
 równoprawnicia stron
 zasada 240
 ryzyka zasada 125, 130
 ryzyko sportowe 212
 Rzecznicz Praw Obywatel-
 skich 88
 rzeczy
 – nieruchomości 110
 – oznaczone co do gatunku 111
 – oznaczone co do tożsa-
 mości 111
 – podział 111
 – ruchome 110
 rzeczywista strata 127
 rzetelnego i publicznego
 procesu zasada 57
- S**
 samoobrona 40
 samopomoc 40
 samorząd
 – gminy 81
 – powiatowy 82
 – wojewódzki 82
 Samorządowe Kolegium
 Odwoławcze 80
 sankcja normy prawnej 14
 Sąd Najwyższy 82
 sąd polubowny 236
- przestępstwo
 – ciągłe 197
 – czas popelnienia 196
 – elementy struktury 195
 – formalne 202
 – formy stadialne popel-
 nienia 204
 – formy zjawiskowe popel-
 nienia 206
 – materialne 202
 – miejsce popelnienia 196
 – podział 201, 202, 203
 przetarg 105
 przewozu umowa 147
 przygotowanie 204
 przynależność 111
 przypozowanie 235
 przyzrzczenie administra-
 cyjne 78
 pytania prawne 85
- R**
 rachunku bankowego
 umowa 149
 racjonalnego prawodawcy
 zasada 26
 Rada Bezpieczeństwa Naro-
 dowego 75
 Rada Bezpieczeństwa ONZ 42
 Rada Europejska 44
 Rada Gabinetowa 75
 rada gminy 81
 Rada Gospodarczo – Spo-
 łeczna 42
 Rada Ministrów 75
 rada nadzorcza 172
 Rada Polityki Pieniężnej 90
 rada powiatu 82
 Rada Unii Europejskiej 44
ratio legis 30
rebus sic stantibus klauzula 123
 recydywa 198
 referendum
 – lokalne 62
 – ogólnokrajowe 61
 Regionalna Izba Obrachun-
 kowa 80
 reguły
 – kolizyjne 35
 – wynikania instrumentalne-
 go 35
 reintegracja 49
 rejestr przedsiębiorców 163
 rejestr
 – patentowy 179
 – wzorów użytkowych 179
- sądowe stwierdzenie zgonu 91
 sądownictwa konstytucyjnie-
 go zasada 53
 sądy
 – administracyjne 83
 – apelacyjne 83
 – okręgowe 82
 – powszechne 82
 Sejm 67
 – funkcje 69, 70, 71, 72
 – przedłużenie kadencji 67
 sejmik województwa 82
 Senat 67
 separacja 161
 siła wyższa 125
 Skarb Państwa 49, 95
 skarga
 – konstytucyjna 85
 – pauliańska 126
 składu umowy 146
 skorowidz obowiązujących
 przepisów prawnych 21
 skutki prawne 36
 słuszności zasada 129
 służebność 116
 – gruntowa 116
 – osobista 116
 socjaldemokracja 65
 socjalizm 65
 socjalnego państwa
 prawnego zasada 65
 spadek 153
 – dział 156
 – nabycie 153
 – odrzucenie 155
 – otwarcie 153
 – przyjęcie proste 155
 – przyjęcie z dobrodziej-
 stwem inwentarza 155
 – stwierdzenie nabycia 156
 spedyjni umowa 148
 społeczna szkodliwość 199
 społecznej gospodarki ryn-
 kowej zasada 67
 spory kompetencyjne 85
 spółka
 – akcyjna 171
 – cywilna 164, 165
 – jawna 165
 – komandytowa 167
 – komandytowo-akcyjna 167
 – partnerska 167
 – z ograniczoną odpowie-
 dzialnością 171
 spółki
 – handlowe 164

– kapitałowe 164
 – osobowe 164
 sprawiedliwości społecznej
 zasada 52
 sprawiedliwość
 – rozdzieleńca 67
 – wyrównawcza 67
 sprawstwo
 – dopchnięte 206
 – jednosprawstwo 206
 – kierownicze 207
 – pośrednie 207
 – przez polecenie 207
 – sukcesywne 207
 – wielosprawstwo 206
 sprzeżoność w prawie 29
 sprzeczność w prawie 131
 – na raty 132
 – na próbę 133
 – z zastrzeżeniem własności
 rzeczy sprzedanej 133
 sprzeniewierzenie 230
 stan faktyczny 237
 stan

– kłękki żywiołowej 72
 – wojenny 75
 – wojny 75
 – wyjątkowy 75
 stan wyższej konieczności
 210
 – proporcjonalności zasada
 211
 – przekroczenie granic 211
 – subsydiarności zasada 211
 stanowienie prawa 18
 starosta 82

stosunek prawny
 – elementy 37, 40
 stosunki prawne
 – podział 40
 stosunki społeczne 37
 stręczycielstwo 224
 strona 237
 subrogacja 123
 subsumpcja 239
 subsydiarności zasada 43
 sutenerstwo 224
 suwerenności narodu zasada
 60

swobodnej oceny dowodów
 zasada 237
 systemy rządów
 – francuski 73
 – kanclerski 73
 – parlamentarno – gabineto-
 wy 73
 – prezydencki 73
 szkoda 125, 127, 128

szpiegostwo 220

Ś

środki karne 216
 środki zabezpieczające 216
 świadectwo
 – miejsce spełnienia 122
 – niepieniężne 125
 – termin spełnienia 123
 – kwerowicze 207
 świadectwo ochronne 177,
 178
 świadectwo pracy 189
 świadectwo rejestracji 177,
 179

T

tajności głosowania zasada
 62
 tekst jednolity 20
 temporalna reguła 35
 termin 101
 termin zawity /prekluzyjny/
 109
 testament 154
 Trybunał Konstytucyjny 84
 Trybunał Obrachunkowy 45
 Trybunał Stanu 86

tytuł
 – egzekucyjny 244
 – wykonawczy 244

U

ubezpieczenia umowa 151
 ubezpieczycielstwo
 – całkowite 92
 – częściowe 93
 uchwały 24, 25
 udziału czynnika społeczne-
 go w wymiarze sprawiedli-
 wości zasada 237
 ugoda 236
 ulaskawienie 74
 umowa 18, 97
 – adhezyjna 107
 – mieszana 106
 – międzynarodowa 23
 – nazwana 106
 – nienazwana 106
 – odrębna 104
 – o pracę 185
 – przedwstępna 105
 – zawarcie 103
 – wzajemna 122
 – licencyjna 176, 182
 unitarny charakter państwa
 49

umysłowość 200

umowa 125, 128
 – anonimowa 129
 – wina w wyborze 128
 – wina w nadzorze 129
 – wycieczek 183
 – witalność 112
 – sposoby nabycia pierwot-
 ne 113
 – sposoby nabycia pochodne
 113
 – wyzbycie się 114
 – komunalna 80
 – własności sądu
 – miejscowa 234
 – rzeszowska 234
 – wioskowanie
 – *a fortiori* 34
 – *a priori ad minus* 34
 – *a minori ad maius* 34
 – *per analogiam* 33
 – wojewódzki dziennik urzę-
 dowy 21
 – wolności umów zasada 105
 – wolnych wyborów zasada
 62
 – wójt 81
 – wspólnota ustawowa 158
 – Wspólnota Europejska 43
 – współwłasność 112
 – – współwłasność ulankowa
 112
 – – współwłasność łączna 113,
 158
 – wyborcze prawo
 – bierne 63
 – czynne 62
 – wybory 62
 – wydziedziczenie 155
 – wykładnia prawa 26
 – autentyczna 32
 – celowościowa 30
 – derogująca 32
 – doktrynalna 33
 – dynamiczna 31
 – historyczna 30
 – językowo-logiczna 27
 – legalna 32
 – literalna 31
 – operatywna 32
 – porównawcza 30
 – toższerząca 31
 – statyczna 30
 – systemowa 28
 – teoretyczna 30
 – zawężająca 31
 – wymuszenie rozbieżnicze 230
 – wynagrodzenie 188

umowa 125, 128

umowa 125, 128
 – anonimowa 129
 – wina w wyborze 128
 – wina w nadzorze 129
 – wycieczek 183
 – witalność 112
 – sposoby nabycia pierwot-
 ne 113
 – sposoby nabycia pochodne
 113
 – wyzbycie się 114
 – komunalna 80
 – własności sądu
 – miejscowa 234
 – rzeszowska 234
 – wioskowanie
 – *a fortiori* 34
 – *a priori ad minus* 34
 – *a minori ad maius* 34
 – *per analogiam* 33
 – wojewódzki dziennik urzę-
 dowy 21
 – wolności umów zasada 105
 – wolnych wyborów zasada
 62
 – wójt 81
 – Wspólnota ustawowa 158
 – Wspólnota Europejska 43
 – współwłasność 112
 – – współwłasność ulankowa
 112
 – – współwłasność łączna 113,
 158
 – wyborcze prawo
 – bierne 63
 – czynne 62
 – wybory 62
 – wydziedziczenie 155
 – wykładnia prawa 26
 – autentyczna 32
 – celowościowa 30
 – derogująca 32
 – doktrynalna 33
 – dynamiczna 31
 – historyczna 30
 – językowo-logiczna 27
 – legalna 32
 – literalna 31
 – operatywna 32
 – porównawcza 30
 – toższerząca 31
 – statyczna 30
 – systemowa 28
 – teoretyczna 30
 – zawężająca 31
 – wymuszenie rozbieżnicze 230
 – wynagrodzenie 188

Zgromadzenie Ogólne ONZ
 42

zgromadzenie wspólników
 172
 zgwałcenie 224
 zlecenia umowa 141
 zmuszenie 223
 znak towarowy 177
 zniesławienie 225
 zobowiązania 120
 – naturalne 212
 – podzielne 122
 – wykonanie 122
 – wygaśnięcie 124
 – źródła 121
 – zstępni 154

wstępni 154
 związek przyczynowy ade-
 kwatny 125, 128, 202
 zwłoka 125
 zwolnienie z długu 125
 zwyczaj 19

Ż

źródła powstawania prawa
 17
 źródła poznania prawa 17

wynalazek 175

wypadek komunikacyjny
 220
 wypowiedzenie umowy o
 pracę 186
 wyrok 240
 – zaoczny 235
 występki 201
 wytyczne 24
 wyzysk 103
 wzajemności zasada 163
 wzór przemysłowy 177
 wzór użytkowy 177

Z

zabieg lekarski 212
 zachowania 37
 zachówek 155
 zadatek 101
 zadośćuczynienie za krzyw-
 dę 128
 zakład administracyjny 79
 zamach

– stanu 219
 – terytorystyczny 220
 zamiany umowa 136
 zamiar
 – bezpośredni 200
 – ewentualny 200
 zamkniętego katalogu praw
 rzeczowych zasada 105
 zapis 155
 zaprzeczenie ojcostwa 162
 zapytania poselskie 72
 zarząd 172, 168
 zarzuty 39
 zasady prawa 28
 zasiadanie 113
 zastaw 116
 – rejestrowy 117
 zastępca pośredni 107
 zaufania obywateli do pań-
 stwa 54

zażalenie 241
 zbieg przepisów 197
 zbieg przestępstw 197
 zbrodnia 201
 zdarzenia prawne 37
 zdolność do czynności
 prawnych 92
 – ograniczona 93
 – pełna 92
 zdolność prawna 91
 zdrada dyplomatyczna 220
 zezwolenie 163
 zgoda pokrzywdzonego 213
 zgromadzenie ludowe 61
 Zgromadzenie Narodowe 86